

синонімії, то вони в цілому не характерні для афіксів, бо засновані тільки на частковому збігові смислових структур словотвірних елементів. Відношення доповнення можна проілюструвати дієсловами *bearbeiten* — опрацьовувати і *verarbeiten* — перепрацьовувати, коли при наявності спільної вихідної основи — *arbeit* — префікси *be-* і *ver-* надають похідному дієслову додаткового значення, відмінного від значення вихідної основи. У дієсловах *verklingen* — відзвучати і *erklingen* — зазвучати префікс *ver-* вказує на закінченість дії, а префікс *er-* на її початок.

Тут має місце відношення категоріальної антонімії. У дієсловах *bedecken* — вкривати і *versalzen* — пересоловувати префікси *be-*, *ver-* вказують на повноту, інтенсивність протікання дії. Тут спостерігається так звана категоріальна синонімія префіксів, обумовлена частковим збігом смислових структур префіксів при різних денотативних значеннях префіксальних дієслів. Найбільш чітко відношення протиставленості виявляються у префіксі при наявності спільних вихідних основ: у дієсловах *bewaffnen* і *entwaffnen*, *verkupfern* і *entkupfern* префікс *ent-* протиставлений префіксам *be-* і *ver-*, пор.: відповідно: озброювати і роззброювати шквирати міддю і знімати шар міді. Отже, зміст поняття «значущість словотвірного елемента» (у нашому випадку словотвірного афікса) є багатоплановим, включаючи і питання про словотвірну мікросистему, і про продуктивність афікса, і про полісемію та асиметрію мовного знака.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельничук А. С. Понятие системы и структуры языка.. — Вопросы языкознания, 1970, № 1, с. 19—32.
2. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики. М., Соцэкгиз, 1933. 273 с.
3. Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку. М., Учпедгиз, 1957. 188 с.

Ю. Ф. ЄЩЕНКО, канд. філол. наук

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАЙМЕННИК ЯК ЧАСТИНУ МОВИ

Питання про займенник як частину мови — нелегке і суперечливе, пов'язане з певною своєрідністю лексичного значення займенників, а також відсутністю єдиних об'єктивних критеріїв їх виявлення, тому обсяг займенників у різних граматистів різний. Так, напр., Г. Пальмер відносить до займенників лише особові, зворотні і взаємні [5]. Несфільд вважає займенниками також вказівні слова, які вживаються замість іменника, що згадувався перед ним. Це слова *here*, *there*, *now*, *then*, *thus*, *so*, *therefore*, *where*, *when*.

Якщо вони визначають іменник, то це прикметники [4]. Г. Поутсма, крім названих, до займенників зараховує відносні, неозначені і запитальні [6]. Деякі граматисти, зокрема, О. Ес-

персен, займенниками вважають слова, *here, there, now, then, thus, so, therefore, where, when, how, why*.

Він пише, що дуже важко сказати, чому всі ці слова об'єднуються разом як займенники [3].

Неважко помітити, що до останніх відносять слова не лише з різною семантикою, а й з різними граматичними ознаками. Так, напр., *many, much, little, few* мають граматичну категорію ступенів порівняння, що характеризує прикметник як частину мови.

Слова *here, there, now, then* та ін. визначають дієслово і вказують на час і місце зчинення дії, що характерно для прислівників як частини мови.

Якщо визнати займенник частиною мови (а цю точку зору, як відомо, поділяють не всі), то при визначенні обсягу його системи треба виходити з тих самих критеріїв, що й при визначенні обсягу інших частин мови.

Одна з основних ознак, за якою виявляються частини мови, є лексико-граматичне значення. Більшість учених відзначає своєрідність лексичного значення займенників [1].

Ця своєрідність полягає в тому, що конкретне значення займенників цілком відзначається ситуацією, у відриві від неї вони володіють загальністю значення. У деяких працях поряд із уже згаданими властивостями особливо підкреслюється узагальнююче значення займенників.

Слід, однак, зауважити, що зазначені особливості характеризують не всі займенники як клас, а лише деякі з них. Якщо займенники *something, somebody, nothing, some* та ін. мають загальне значення, то займенники *he, she* мають цілком конкретне значення — вони означають особи чоловічої або жіночої статі, як і іменники *a man, a woman*. Загальне значення, подібно до займенників *somebody, something*, можуть мати і іменники типу *a living being, a person*, які можуть означати живу особу як чоловічого, так і жіночого роду: *Then, very gradually, part by part, a pale, dangling individual stepped out of the wreck, ...* (Fitz. 58).

Дуже загальне значення може мати і іменник «thing». Це слово означає не лише «предмет», а й має інші значення: *Por.: Give me that thing. The thing I've told you about, The thing is that...* Значення цих слів звичайно конкретизується в контексті. Таким чином, залежність від контексту і «загальність» значення не є характерною рисою займенників як частини мови. Деякі лінгвісти вважають, що своєрідність займенників полягає в тому, що вони не мають власного змісту, не називають предметів, явищ, а лише вказують на них. Слово, як відомо, є найменшою називною одиницею. Тому ми вважаємо, що займенники, як і всяке інше слово, називають предмети.

За лексико-граматичним значенням займенники, як відомо, близькі до іменників — вони означають предметність (у широкому значенні). Але від іменників відрізняються характером значення предметності і предметів, що означаються. Займенники

I, we означають того, хто говорить, або групу осіб, що включають того, хто говорить. Іменник не може означати того, хто говорить, а лише його співрозмовника (John, a woman). Займенник теж може означати співрозмовника (he, she), але, на відміну від іменника, він називає його анафорично.

Таким чином, займенники паралельно з іменниками означають предметність. Однак ці частини мови означають або різні за характером предмети, або, коли предмети однакові, означають їх по-різному (анафорично, тобто опосередковано, або не-анафорично, тобто безпосередньо).

У залежності від характеру означення предметності займенники можна поділяти на два класи — субстантивні, тобто такі, що означають предметність безпосередньо, і вказівні, ті, які означають предметність опосередковано, шляхом вказування на неї.

Традиційно ці два класи займенників означаються як *pronouns* і *pro-adjectives*. Ці терміни невдалі, бо в дійсності займенники першого класу — субстантивні — не вживаються замість іменника — вони означають предметність поряд з іменником. Займенники другого класу (вказівні) не заміщують прикметник (*this pen — red pen*), бо вони відрізняються за значенням — прикметник означає різні властивості предметів, вказівний займенник вказує на предметність. Спільне в них те, що вони виконують однакову функцію — атрибутивну. Але ж і інші частини мови можуть виконувати атрибутивну функцію (іменник, числівник, інфінітив, герундій, дієприкметник). Однак ми ніколи не говоримо, що вони вживаються «замість» прикметника.

До субстантивних належать такі групи займенників:

Особові: I-me-my-mine
we-us-our-ours
he-him-his-his
you-you-your-yours
she-her-her-hers
they-them-their-theirs
it-it-its-its

Відповідно до традиційної семантичної класифікації до особових займенників належать лише I (me), she (her), he (him), it (it), we (us), they (them). Займенники присвійні і зворотні виділяються в окремі групи, хоча вони, як I, she, we та ін. означають особу. Ще Несфільд об'єднав присвійні і зворотні в групу особових займенників. Він розглядає присвійні займенники як присвійний відмінок особових. Зворотні автор називає «звотною формою» особових займенників. Належність присвійних займенників до особових доводиться Б. С. Хаймовичем [2].

Неозначені: someone, anyone, everyone, everybody,
something, anything, everything.

заперечні: nobody, none, neither, nothing.

запитальні: what, who, which,

сполучні: who, what, which, that,
взаємні: each other, one another,
вказівні-заступники: this, these, that, those, such.

До вказівних належать

власне вказівні: this, these, that, those,

неозначено-вказівні: some, any, every, one, all, each, other,
both, another.

Виділені нами займенники обох класів не визначаються ні якими іншими словами і характеризуються однобічною сполучуваністю. Субстантивні займенники можуть зліва сполучатися з прийменниками; винятком є особові займенники в присвійному відмінку, в яких обов'язкова сполучуваність з іменником справа. Вказівні займенники характеризуються обов'язковою сполучуваністю з іменником справа. Для субстантивних займенників характерне вживання у функції підмета і додатка, для вказівних — у функції означення.

Таким чином, виділені на основі тих же ознак, що й інші частини мови, займенники складаються з двох однорідних класів слів, які володіють кожний однаковими граматичними ознаками і об'єднуються спільністю лексико-граматичного значення.

У цілому як частина мови займенник характеризується такими рисами: 1) лексико-граматичним значенням предметності; 2) однобічною сполучуваністю (або з прийменником, або з іменником); 3) граматичною категорією відмінка (в особових займенників — три відмінки, в інших субстантивних займенників, що означають живі предмети — два відмінки); 4) здатністю вживатися в синтаксичних функціях підмета, додатка, означення, рідше — в інших функціях.

Слід зупинитися ще на одній особливості займенників, яку відзначають багато граматистів, — на їх функції замісників. У цій функції може вживатися лише частина субстантивних займенників. За функціональною ознакою субстантивні займенники можна поділити на дві групи — анафоричні і неанафоричні.

До анафоричних займенників відносно особові, запитальні, сполучні, взаємні, вказівні — заступники. До неанафоричних — заперечні і неозначені. Анафоричні займенники у свою чергу поділяються на дві групи: замісники і репрезентанти. Замісники є ті, що вживаються замість раніше вжитих повнозначних слів.

Займенники-замісники становлять особливий інтерес, бо вони — один із засобів економії на морфологічному рівні. Система займенникового замісника складається з особових займенників *he (him, his), 'she (her, hers), it (it, its), they (them, theirs)*, а також з особових займенників першої особи *I, we* в абсолютній формі присвійного відмінка *-mine, ours*. Сюди ж відносяться займенники *one, both, all, this, that* (вказівні-заступники), *that* (сполучний займенник), *which*. Аналіз фактичного матеріалу показує, що вони заміщують, як правило, іменник. Напр.:

This is my **bench** and you have no right to take it away from me (M. Pl. 36). I've told you where is **Birmingham**. **That's** in the Midlands (M. Pl. 115). The **bench** which stands near the oak is mine (M. Pl. 74).

Деякі замісники заміщують не тільки іменники, а й цілі речення. Це займенник *it* і вказівні-замісники *this, that*.

He got a piece of my trouser leg. **This** went on for over a week (M. Pl. 28). I say **the crockery's good**. It's very nice. But that is about all I can say about this place (M. Pl. 114).

До репрезентантів відносяться займенники зворотні *himself, ourselves* та ін., взаємні *each other, one another*, запитальні *who, what, which*; на відміну від замісників репрезентанти співвідносяться з певними словами в реченні, є суб'єктами або об'єктами дії: **You** may be letting **yourselves** out nicely, but I can't (Priestly). She was the offspring of two people who really lived for each other (Randall).

Аналіз текстів однакового обсягу у стилях драматургії, газетному і науковій прози показує, що вживаність у них займенників значно відрізняється. Так, у стилі драматургії зустрілося 2244 займенники, у газетному стилі — 588, у стилі наукової прози — 781. Подібна відмінність у вживаності займенників — ствердження того, що останні є «економною» частиною мови. Їх вживаність найбільша у тому стилі, де прагнення до економії найбільше. Однак, це питання — предмет спеціального дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Майтинская К. Е. Местоимения в языках разных систем. М., «Наука», 1969, с. 25—28.
2. Хаймович Б. С. Грамеміка англійських особових займенників. Вісник ХДУ. Іноземні мови. Вип. 5, 1972, с. 80—86.
3. Jespersen O. Essentials of English Grammar. London. George Allen and Unwin Ltd, 1938. 387 p.
4. Nesfield J. English Grammar Past and Present. London. MacMillan and Co., Ltd, 1906. 470 p.
5. Palmer H. O. Grammar of Spoken English. Cambridge. 1938. 280 p.
6. Poutsma H. O Grammar of Late Modern English. Part 11. The Parts of Speech. Nordhooff-Croningen, 1916. 1437 p.

В. Л. ЗІНОВ'ЄВА

КОНСТРУКЦІЇ ДВООБ'ЄКТНИХ ДІЄСЛІВ ТИПУ «TELL», «GIVE» В СУБМОВАХ АВТОРСЬКОЇ МОВИ, ДІАЛОГА ТА ГАЗЕТИ

Дієслово — полівалентна частина мови, яка в переважній більшості випадків має в реченні декілька зв'язків з іншими словами. Але для різних типів дієслів характерна різна кількість валентностей. Напр., дієслова *to giggle, to pause* виражають дію, яка не вимагає доповнення або уточнення за допомогою другорядних членів речення і співвідноситься лише з своїм

суб'єктом: The girl giggled. He paused. Дієслова to be, to become як правило, мають два зв'язки (зі словами в функції підмета та предикатива). Є дієслова, яким властиво вступати в три і навіть чотири зв'язки.

Предметом нашого дослідження ми вибрали двооб'єктні дієслова типу to give та to tell, для яких характерно, крім зв'язки зі словом в функції підмета, мати два зв'язки зі словами в функції додатку, та які дозволяють проводити трансформацію стану та трансформацію додатків, напр.: I offered her a cigarette → I offered a cigarette to her → She was offered a cigarette → A cigarette was offered to her (John Braine, p. 72).

Матеріалом для дослідження послужили тексти, взяті з художньої літератури англійських та американських авторів XX сторіччя та з газети «Morning Star». Загальний обсяг проаналізованої літератури становить 1062 сторінки художніх текстів та 80 сторінок газети «Morning Star». На основі цих матеріалів була зроблена суцільна вибірка речень з двооб'єктними дієсловами в особових формах та в формі інфінітиву, якщо він входив до складу дієслівного словосполучення. Потім розглядалися речення, де дієслово знаходилося не в оптимальному, а в надлишковому оточенні [1, с. 37—39] або було вжите в формі інфінітиву.

За визначенням А. А. Холодовича, надлишкові оточення на відміну від оптимального складаються не тільки з обов'язкових, але й з факультативних елементів. Оскільки від зв'язків з факультативними елементами не залежить значення та конструктивні особливості дієслів, нами проводилась редукція надлишкових оточень двооб'єктних дієслів, яка полягала в випусканні факультативних компонентів дієслівних сполучень, напр.: I bought her a coffee yesterday → I bought her a coffee (J. Braine, p. 107). Обов'язковість або факультативність компонентів словосполучень установлювалась нами за методами, запропонованими Г. Г. Почепцовим [2, с. 45—52], в основному пробою на випускання слів. Якщо випускання слова порушувало граматичну правильність речення, його структурну повноту, структурні характеристики та значення залишившихся слів, випущене слово вважалось обов'язковим для даної конструкції. В противному разі випущений компонент вважався факультативним і в нашому аналізі до уваги не приймався.

Коли двооб'єктне дієслово зустрічалось в формі інфінітиву і входило до складу дієслівного словосполучення, проводилося спрощення речення, в ході якого випускався головний компонент дієслівного словосполучення, а інфінітив перетворювався у відповідну особову форму, напр.: She ought to have been told sooner → She has been told (J. Galsworthy).

Подібне спрощення речень проводилось з метою полегшення процедури наступного аналізу дистрибутивних та трансформаційних властивостей двооб'єктних дієслів. Спрощення речень

на нашу думку, є цілком правомірним, бо метою цього дослідження є виявлення дистрибутивних та трансформаційних властивостей двооб'єктних дієслів, взятих не як окремі особові чи безособові словоформи, а як лексико-граматичні одиниці, безвідносно до конкретних форм. Таке спрощення виправдується ще й тим, що для будь-якого англійського дієслова, за винятком модальних дієслів, характерно вживання в дієслівних словосполученнях як залежного компонента в формі інфінітива.

Будучи універсальною, ця властивість дієслова виступає як залежний компонент дієслівного словосполучення не впливає на вивчення комбінаторних і трансформаційних особливостей окремих груп дієслів.

Інші безособові форми двооб'єктних дієслів (дієприкметник та герундій), а також інфінітив, який не входить до складу дієслівних словосполучень, не аналізувались в зв'язку з значно більшими труднощами переведення цих форм в особові. Крім того, треба зазначити, що ці форми двооб'єктних дієслів зустрічаються дуже рідко і не можуть помітно вплинути на результати аналізу.

Після описаної вище обробки речень був проведений запис компонентів дієслівних конфігурацій за допомогою умовних позначень, символів, які звичайно вживаються в трансформаційних граматиках (список символів приводиться в кінці роботи) для виявлення набору типових дистрибутивних формул, які характеризували б склад і структуру словосполучень двооб'єктних дієслів (на морфо-синтаксичному рівні).

В результаті аналізу дистрибутивних формул конкретних лексичних одиниць було виявлено, що двооб'єктні дієслова типу *to give*, *to tell* мають такі основні типи конфігурацій (без врахування різних відхилень в лінійному розташуванні компонентів): $N_1 V N_2$, $N_1 V N_2 Cl$, $N_1 V N_2 pr N_3$, $N_1 V N_2 N_3$, $N_1 \Delta N_2$, $N \Delta Cl$, $N_1 \Delta pr N_2$.

Найпоширенішою моделлю даних двооб'єктних дієслів є конструкція $N_1 V N_2 N_3$ (вона становить 50,2% від загальної кількості конструкцій цих дієслів), конструкції $N_1 V N_2 Cl$ та $N_1 V N_2 pr N_3$ зустрічаються рідше (відповідно 17,2% та 15,5%), напр.: *I told them it ... won't be the Soviet Union that starts a war* (G. Hanna). *Winter gave a moment to the contemplation of his fate* (M. Innes).

Найменш поширеною конструкцією двооб'єктних дієслів з оптимальним оточенням є модель $N \Delta Cl$ (1,4%), напр.: *The workers in Sheffield are told that to fight sackings there must be «no work-in, but a strike»* (Morning Star, 17.9. 1971, p. 2).

Крім вказаних вище восьми основних моделей, де дієслова мають оптимальне оточення, зустрічаються також конструкції з недостатнім оточенням, тобто такі конфігурації, де з певних причин не реалізована яка-небудь обов'язкова валентність дієслова. Напр., в реченні *Folly Hall was the name you gave to the*

house дієслово gave знаходиться в недостатньому оточенні (у ньому не реалізована одна об'єктна валентність). Але тому, що інший додаток легко встановлюється з контексту, тут можна провести так звану комплікацію дієслівного словосполучення [3, с. 196], тобто довести оточення дієслова до оптимального складним шляхом доповнення з контексту недостатнього додатка: Folly Hall was the name which you gave to the house (M. Innes). Такі конструкції, де можлива комплікація, ми відносимо до неповних конфігурацій двооб'єктних дієслів.

Як відомо, система кожної національної мови включає в себе досить велику кількість субмов: соціальних, професійних, наукових та ін. Кожна субмова характеризується певною системою мовних елементів та співвідношенням між ними в заданій тематиці і різко відрізняється від інших субмов тією частиною сукупності мовних одиниць, які в ній зустрічаються і вживаються набагато частіше, ніж у будь-якій іншій субмові.

Головною особливістю кожної субмови часто вважають терміни. Але М. Д. Андреев в своїх лекціях, які він прочитав в Харківському університеті в 1972 році, стверджує, що в дійсності на специфіку кожної субмови вказують не стільки терміни, скільки відхилення від загальномовного розподілу мовних одиниць, в тому числі і термінів, і характерне вживання нетермінів, і особливо пропорції в дистрибуції граматичних явищ. Отже, нерівномірний розподіл мовних елементів характеризує, конститує субмову.

Ми порівняли комбінаторні особливості двооб'єктних дієслів у деяких субмовах, а саме: субмовах авторської мови, діалога та газети. Як показує аналіз, розподіл конструкцій дієслів в різних субмовах відрізняється в значній мірі. Так, конструкція двооб'єктних дієслів з двома безприйменниковими додатками $N_1 V N_2 N_3$ найбільше розповсюджена в субмовах авторської мови та діалога (вона становить відповідно 64,7% та 59,1% від загальної кількості конструкцій двооб'єктних дієслів), а в газетних текстах ця модель зустрічається в три-чотири рази рідше (її частотність по відношенню до інших моделей двооб'єктних дієслів становить всього 16,8%).

Найпоширенішою конфігурацією в газеті є конструкція з одним безприйменниковим і одним прийменниковим додатком $N_1 V N_2 \text{pr} N_3$ (її частотність — 26,4%), але в авторській мові та в діалозі вона зустрічається набагато рідше (16,6% в авторській мові та 8,1% в діалозі).

Значні коливання спостерігаються і у вживанні інших моделей двооб'єктних дієслів. Конструкції $N_1 V N_2 \text{Cl}$, $N_1 V N_2 I$ в прямій мові вживаються приблизно вдвое частіше, ніж в авторській мові.

Пасивні конструкції двооб'єктних дієслів для прямої мови зовсім не характерні і майже не зустрічаються в ній, в авторській мові їх сумарна частотність дорівнює приблизно 5%.

а в газетних текстах пасивні конфігурації становлять більше чверті всіх конструкцій двооб'єктних дієслів.

Дані аналізу свідчать, що в різних субмовах дистрибутивні властивості дієслів проявляються по-різному. Кожна субмова має свій набір дієслівних конструкцій. Для глибокого і всебічного дослідження комбінаторики і функціонування дієслів у подальшому дослідженні мається на увазі вивчення і порівняння дистрибутивних властивостей дієслів на матеріалі текстів різних субмов і виявлення факторів, які впливають на вживання тих чи інших конструкцій в кожній субмові.

Умовні позначення:

- N* — слово субстантивного класу,
- V* — дієслово в формі активного стану,
- Λ* — дієслово в формі пасивного стану,
- pr* — прийменник,
- Cl* — додаткове підрядне речення,
- I* — інфінітив.

ЛІТЕРАТУРА

1. Холодович А. А. Опыт теории подклассов слов. — Вопросы языкознания, 1960, № 1, с. 37—39.
2. Почепцов Г. Г. Конструктивный анализ структуры предложения. К., «Вища шксла», 1971, с. 45—52.
3. Распопов И. Т. Очерки по теории синтаксиса. Изд-во Воронежск. ун-та, 1973.

Я. К. ІВАНОВА, Л. В. ШАЙХАНУРОВА

ВПЛИВ РІЗНОМАНІТНОСТІ ВПРАВ НА ЗАСВОЄННЯ ЛЕКСИЧНОГО МАТЕРІАЛУ НА ДРУГОМУ КУРСІ ФАКУЛЬТЕТУ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Проблема засвоєння та закріплення лексичного матеріалу цікава у зв'язку з питанням змісту та проведенням курсу практики іноземної мови. Вона недостатньо висвітлена в методичній літературі. Дана стаття є спробою узагальнити досвід викладачів, які працюють багато років на другому курсі.

Особливий наголос у цій статті зроблено на різноманітність вправ для кращого засвоєння лексичного матеріалу на заняттях з аналітичного читання. Вона є узагальненням експерименту, який проводився нами на протязі трьох років на педагогічному відділенні (три групи по десять студентів) і на відділенні перекладу (теж три групи по десять студентів). Експеримент проводився на матеріалі уроків з підручника для другого курсу English for Adult Learners за ред. проф. В. Д. Аракіна для факультетів іноземних мов.

Ряд досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених дають підставу вважати, що оцінка труднощів будь-якого навчального матеріалу впливає з закономірностей його запам'ятову-

вання. Але сам процес запам'ятовування — складне і диференційоване явище, тісно пов'язане з структурою й характером того матеріалу, який запам'ятовується. Спираючись на ряд психологічних досліджень останнього часу, можна сказати, що оцінку трудності слова необхідно здійснювати з урахуванням кількості символів та кількості інформації, яку несе в собі слово [1].

Отже, метою методичної типології лексики є встановлення ступеня трудності лексичних одиниць і розробка шляхів цілеспрямованого зменшення цих труднощів у процесі навчання.

Успіх роботи над словами в значній мірі залежить від використання минулого досвіду суб'єкта. Під умінням користуватися минулим досвідом розуміється вміння логічно опрацювати матеріал, який запам'ятовується. Таким чином, принцип логічного опрацювання слова повинен бути вихідним при розробці методики введення нової лексики та її закріплення [1, с. 111].

Завдання викладача полягає в тому, щоб використовуючи свій власний повний та педагогічний досвід, допомогти студентові ефективно використати і здійснити принцип логічного опрацювання лексики, навчити його проникати в глибину форми і значення слова.

При найправильнішій структурі та при продуманій системі занять з іноземної мови неможливо добитися бажаних результатів без мовного тренування студентів, без уміння активізувати лексичні та граматичні одиниці. Цій меті служить система вправ. Для відбору та організації матеріалу певне значення мають трансформаційний та дистрибутивний методи. Систему вправ треба будувати з врахуванням переходу від первинного перетворення інформації до часткового та повного і, нарешті, до породження нового висловлювання та змісту.

На стані тренувальних вправ центр ваги переноситься на синтезування асоціації, можливість виразити одну і ту ж думку різними засобами, переносити знайдене рішення в нові ситуації. Різноманітні види вправ допомагають перейти до невідомої мови, яка передбачає такий рівень розвитку вміння та навичок, досягнувши якого студент може використовувати вивчений матеріал в пригодному темпі, без попередньої підготовки під час прийняття та передачі нової інформації.

Аналіз підручника, за яким працювали на 2-му курсі, показав, що для закріплення лексики в ньому використовувались такі типи вправ:

1. Аналіз структури слів.
2. Відповіді на запитання до тексту.
3. Вправи з синонімами та антонімами.
4. Переклад речень з російської мови на українську та навпаки.
5. Переказ тексту від імені різних дійових осіб та його інтерпретація.
6. Складання діалогів по тексту.

7. Вживання заданих слів та виразів в ситуаціях.
8. Знаходження в тексті еквівалентів російських слів та словосполучень.

9. Перефразування окремих місць з тексту.

На нашу думку цього недостатньо. Вивчення літератури та власний досвід показали, що доцільно згадані вправи доповнити такими:

1. Активна робота над новою лексикою, яка попереджає переклад тексту.

2. Переклад тексту напівголосно парами, всією групою, що є «найбільш ефективною формою однозначної індивідуальної роботи вголос» [2], а потім різними засобами: у формі діалогу, від імені діючих осіб в дуже короткій формі та ін.

3. Драматизація тексту.

4. Зворотний переклад усього попереднього тексту або найбільш важких уривків з нього (чому в свій час велике значення надавав В. І. Ленін). Це не тільки вчить студентів літературно висловлювати думки рідною мовою, але й правильно передавати англійською мовою багато важких зворотів рідної мови, напр., вживання конструкцій з неособовими формами дієслова — в випадках, коли в російській мові вживається підрядне речення, тощо.

5. Якщо є діалоги — то їх переказ у непрякій мові.

6. Складання діалогів з новою лексикою та бесіда за допомогою перекладача, роль якого виконує один з студентів.

7. Написання невеликих творів з вживанням активної лексики.

8. Корисно дати швидкий вільний переклад на англійську мову, коли прочитується декілька рядків підряд і коли передаються скоріше ідеї, ніж точна мова оригіналу. Цій вправі надавав великого значення відомий англійський вчений-педагог М. Уест.

9. Обмін письмовими роботами між студентами, які самі перевіряють їх (причому, під час такої перевірки дозволяється користуватись підручником). Для майбутнього вчителя цей вид роботи дуже корисний — він привчає студентів до уважності, примушує їх краще опрацьовувати матеріал.

10. Вправи на різні засоби словотвору. Особлива увага приділяється складним графемам в словах, важких для написання.

11. Вправи на періодичне повторення лексики: відповіді на запитання, описування різноманітних карток з вживанням лексики, пройденої на даному уроці.

Повторення слів є одним з важливих, але ще мало розроблених питань лексичної роботи. Воно не повинно бути стандартним відтворенням колишніх процесів, воно має проводитися щоразу на новому рівні і містити в собі різноманітні модифікації [1, с. 116].

Важливо, щоб воно було планомірним і систематичним, інакше слова будуть легко забуватися, оскільки тексти підручників

не завжди можуть забезпечити їх необхідну повторюваність. Отже, повторюваність лексики минулих уроків слід організувати так, щоб вона відповідала принципів розподілу в часі. Це буде продуктивно з точки зору психології і не приведе до надмірного нагромадження лексики, яку треба повторити. Додержуючись цих основних вимог, зосереджують увагу на повторенні пройдених уроків кожні три — чотири тижні після письмового та усного заліку їх.

Отже, для перевірки цієї гіпотези (тобто доцільність допущення вправ з підручника) було проведено такий експеримент з кожних трьох груп (відділення перекладу та педагогічного) одна — контрольна група на заняттях використовувала лише вправи, які пропонуються в підручнику. Дві інших групи використовували, крім вправ з підручника, ще додаткові вправи.

Результати експерименту

Кількість груп	Кількість студентів	1970/71 р.			1971/72 р.			1972/73 р.		
		залік			залік			залік		
		відм.	добре	посеред.	відм.	добре	посеред.	відм.	добре	посеред.

Педагогічне відділення

1 контр.	10	1	4	5	2	5	3	2	4	4
2 експер.	20	10	8	2	11	8	1	12	8	—

Відділення перекладу

1 контр.	10	3	2	5	3	3	4	2	5	1
2 експер.	20	10	9	1	11	9	—	13	7	—

Виходячи з даних експерименту, можна сказати, що вся пройдена лексика була набагато краще засвоєна студентами двох інших груп, ніж контрольною групою. Тому ми вважаємо, що вищеописані вправи можна застосовувати і при введенні та закріпленні лексики інших підручників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Методика викладання іноземних мов у вищій школі. За ред. проф. Ю. О. Жлуктенка. К., «Вища школа», 1971. 221 с.
2. Уест М. Обучение английскому языку в трудных условиях. М., «Просвещение», 1966. 115 с.

В. І. КАРАВАШКИ

КОМПОЗИТНІ ПОТЕНЦІЇ НІМЕЦЬКИХ ДІЄП. ІЗМЕТНИКІВ

Останнім часом проблеми динамічного розвитку мови все більше привертають увагу дослідників, на що справедливо вказує В. Г. Адмоні, зауважуючи, що «будова сучасної мови все

в більшій мірі починає вивчатися не як статична система, а як система динамічна, в якій діють деякі тенденції розвитку, що обумовлюють певні зрушення протягом подальшого існування даної мови» [1, с. 4].

Одним із важливих процесів, які відбуваються в граматичній системі сучасної німецької мови, є зміни в обсязі речення [1]. Неабияку роль в цьому відіграє словоскладання, яке сприяє збільшенню смислової маси, створює для мови «додаткову формальну можливість компактного вираження узагальненої семантики зв'язків між речами і явищами, відкриваючи простір більш гнучкому маневруванню при побудові елементарного речення» [1, с. 102]. Безперервність мовних змін говорить про те, що в мові постійно з'являється щось нове, яке іноді суперечить традиційній нормі. Поміж таких фактів є і випадкові, які не відповідають системі мови, але є й такі, в яких виявляються нереалізовані можливості мовної системи. Дослідження питань словоскладання в плані теорії лінгвістичної потенції є досить новою проблемою; цей новий підхід у досліджуванні питань словотворення є характерною рисою для праць М. Д. Степанової, В. С. Вашуніна, Л. Г. Левітене, Р. В. Єфімова, Г. А. Скакун та ін. Але слід зазначити, що в працях названих дослідників в основному приділена увага питанням слововиводу. Питання словоскладання залишилися менш дослідженими. Композитні ж потенції різних морфологічних типів становлять значний інтерес.

У даній статті об'єктом спостереження є дієприкметникові форми, які в сучасній німецькій мові виявляють досить активну композитну валентність. Спостереження провадиться над однією моделлю «прикметник-дієприкметник П» ($A+P_2$), компоненти якої виражають каузальний зв'язок, причому цей зв'язок поданий інвертировано; композити типу *rotgefroren*, *gelbgeärgert*, *weichgereget* представляють дану модель. Композитні потенції $A+P_2$ — моделі в морфологічному плані обмежені колом іменних і дієслівних основ. Перший компонент, що виражає наслідок — стан дії причини, яка номінується другим компонентом, представлений корінними одноморфемними прикметниками, як правило, суто німецькими: *rot*, *naß*, *blau*, *grau*, *schwarz*, *müde* і інші.

За своєю семантикою вказані прикметники є позначенням кольорових відтінків, фізичного стану. Багато з них співвідносні з дієсловами типу *röten* (*rot*), *schwärzen* (*schwarz*). Щодо другого компоненту, то він виражається другодієприкметниковими формами таких дієслівних груп:

1) безособових дієслів з нульовою валентністю, що означають явища природи *frieren*, *regnen*, генетично співвідносних з відповідними іменниками (*Frost*, *Regen*);

2) суб'єктних дієслів з одномісною валентністю, які означають стан, що може бути причиною другого стану (*schwitzen*,

schreien, hungern), генетично також співвідносних з іменниками (Schweiß, Schrei, Hunger);

3) суб'єктних дієслів з двомісною валентністю, що означають різні фізичні впливи на об'єкт (reiben, schlagen).

Інтенсивність діяння вказаних дієслів викликає стан, виражений першим компонентом. Причому інтенсивність виражається формою дієприкметника П (naßgeschwitzt durch das Schwitzen paß). Ознака інтенсивності вказує на значну тривалість дії.

Коли дієприкметник П в значенні другого компоненту розглядуваної моделі співвідносимо з іменником в значенні першого компоненту другої моделі $S+P_2$ (frost- -gefroren), а перший компонент прикметник в моделі $A+P_2$ співвідносимо з дієслівними формами в ролі другого компоненту моделі $S+P_2$ (rot- -gerotet), в цьому випадку можна говорити про часткову кореляцію моделей $A+P_2$ та $S+P_2$, що свідчить про взаємозв'язок ланок словотворчої системи. Отже, композитні потенції $A+P_2$ — моделі визначаються взаємовпливом різних закономірностей, серед яких виділяються фонетичні, морфологічні, семантичні, причому семантичні вважаються «найважливішими, тому що через них здійснюється вплив екстралінгвістичних факторів на реалізацію словотворчих потенцій моделі» [3, с. 59]. Поділяючи точку зору на можливість таких закономірностей, ми разом з тим не можемо применшувати ролі і можливості останніх, оскільки всі вони взаємозалежні. Поряд з цим щодо словоскладу слід враховувати і синтаксичну валентність, оскільки «в галузі словоскладу зв'язки синтаксису і словотвору особливо очевидні» [5, с. 353]. Про це справедливо говорить М. Д. Степанова: «Сполучуваність основ у контекстуально-окказіональних складних словах, синонімічних словосполучкам, підпорядкована законам синтаксичної валентності і повинна розглядатися окремо» [7, с. 195].

Композитна валентність дієприкметникових форм досліджуваної моделі актуалізується в умовах функціонально-визначеної дистрибуції на глибину не більше двох значущих елементів rotgefroren — rot vom Frost. В даній моделі реалізується, як правило, обов'язкова обставинна валентність. Обставинний член речення в складі складного слова представлений імпліцитно, чому сприяє узуальність вихідних обставинних поєднань. $A+P_2$ — модель має вихід в систему імені прикметника і дієслова, про що свідчать пучки.

Ми виділяємо 16 пучків: naßgeschwitzt-schweißnaß, naßgeregnet-regennaß, rotgeweint-weinrot, rotgefroren-frostrot, naßgeweint-tränennaß, müdegelebt-lebensmüde, blauegefroren-frostblau, steifgefroren-froststeif, weichgeregnet-regenweich, hartgefroren-frosthart, graugestaubt-staubgrau, grauverrußt-rußgrau, blaßgefroren-frostblau, schwarzgefroren-frostschwarz, schwarzverraucht-rauchschwarz, gelbgeärgert-argergelb.

Тут потрібно розрізняти дві групи:

1. з виходом в систему імені прикметника — weichgeregnet, rotgefroren, graugestaubt... Це має місце в тому випадку, коли суттєвим компонентом виступає вториннодіприкметникова форма дієслів, співвідносних з іменниками: geregnet-Regen, gefrogen-Frost...

2. з виходом в систему дієслова — rotgeschluchzt, heisergekrächzt...

Це можливо в тому випадку, коли суттєвим компонентом виступають вториннодіприкметникові форми нестановоздатних суб'єктних дієслів з одномісною валентністю: rotgeschlafen — sich...rot(schlafen, heisergekrächzt — sich...heiser) krächzen...

Наявність пучків свідчить про взаємозв'язок і взаємодію ланок словотворчої системи.

Модель $A+P_2$ можна вважати продуктивною, оскільки для неї релевантні ряди по першому і по другому компонентах. По першому компоненту виділяємо три групи:

I група. В групі один ряд, його утворює прикметник rot. В ряду п'ять одиниць: rot-geweint, rot-gefroren, rot-gerieben, rotgeschluchzt, rot-gereizt.

II група. В групі один ряд, його утворює прикметник paß. В ряду три одиниці: paß-geweint, paß-geregnet, paß-geschwitzt.

III група. В групі п'ять рядів, утворені прикметниками blau, heiser, grau, müde, schwarz.

В кожному ряду по дві одиниці:

blau-gefroren	schwarz-gefroren
-geschlagen	-verräuchert
grau-gestaubt	heiser-gekrächzt
-verrußt	-geschluchzt
müde-gelebt	
-geblökt	

Останні 9 із 27 поодинокі випадки: hartgefroren, festgefroren, weichgeregnet, steifgefroren, gelbgeärgert, blaßgefroren, lilagehungert, grüneschrien, braungebrannt.

По другому компоненту виділяємо дві групи:

I група. В групі один ряд, утворений прикметником gefroren. Ряд має 7 одиниць:

steif-gefroren	schwarz-gefroren
blau-	fest-
rot-	
hart-	
blaß-	

II група. В групі три ряди утворюють діеприкметники *ge- weint, geregnet, geschluchzt*. Кожний ряд має дві одиниці:

rot-geweint
naß-

naß-geregnet
weich-

rot-geschluchzt
heiser-

Одиничними є *grüngeschrien, lilagehungert, rotgerieben, naß- geschwitzt, blaugeschlagen, braungebrannt, heisergekrächzt, gra- ugestaubt, müdgelebt, grauverrußt, gelbgeärgert...* Ряди будуть відкритими, тобто модель $A + P_2$ володіє породжуваною силою. Утворення за продуктивною моделлю завжди можуть виникну- ти, якщо в них є необхідність. «Тому, — говорить А. А. Рефор- матський, — так важко знайти реально неіснуючих слів. Завж- ди є небезпечність, що дане слово, якщо воно можливе за зако- номірностями даної мови, уже з'явилося і вживалося, але тільки не було зареєстровано» [6, с. 134]. Цілком можливі, на нашу думку, утворення *müdegetantzt, müdegewandert* та інші подібні їм. Ці номінації відповідають тим закономірностям фонетичним, морфологічним, семантичним і синтаксичним, які є внутрішніми умовами функціонування словотворчої моделі.

Потенційні слова виникають найвільніше, належать до най- продуктивніших словотворчих типів; кожне із таких слів — це одне з численних виявів словотворчих мовних законів, «реаліза- ція законів словотворення» [4, с. 27]. У цьому зв'язку доречно слова В. В. Виноградова «все те нове, що розвивається, що ви- правдано внутрішніми законами розвитку мови, відповідає її структурі, спирається на живі тенденції народної творчості, на активні процеси в галузі граматики, семантики, слововикори- стання, словотворення і т. п. не може вважатися неправильним, не може заперечуватися на основі індивідуальних уподобань і звичок, воно може увійти в мову незалежно від цих уподобань» [2, с. 26].

ЛІТЕРАТУРА

1. Адмони В. Г. Пути развития грамматического строя в немецком языке. М., «Высшая школа», 1973. 171 с.
2. Виноградов В. В. Задачи советского языкознания. — Вопросы языко- знания, 1952, № 1, с. 3—40.
3. Ефимов Р. В. К вопросу о морфологической и семантической валентности словообразовательной модели с префиксом -ег в современном немецком язы- ке. — Труды военного института иностранных языков. М., 1970, № 6, с. 57—69.
4. Лопатин В. В. Рождение слова. М., «Наука», 1973. 150 с.
5. Кубрякова В. С. Словообразсание. — В кн.: Общее языкознание. Внутренняя структура языка. М., «Наука», 1972, с. 344—386.
6. Реформатский А. А. Введение в языкознание. Изд. 4-е. М., «Просве- щение», 1967. 542 с.
7. Степанова М. Д. Методы синхронного анализа лексики. М., «Высшая школа», 1968. 200 с.

ПРО СЛОВА-ЗАМІСНИКИ ТА МОРФЕМИ-ЗАМІСНИКИ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Субституція відноситься до числа складних и недостатньо розроблених проблем сучасного мовознавства. Лінгвісти, як правило, обмежуються тільки словами-замісниками, не ставлячи навіть питання про те, що замісниками можуть бути одиниці інших рівнів структури мови. Але й відносно слів-замісників існують суперечності.

У широкому плані проблема заміщення має дуже довгу історію. Ще Діонісій Фракійський вивчав займенник як слово, яке вживається замість імені. Але спеціальні дослідження в цій області з'явилися порівняно недавно [3; 4; 12; 14].

Загальноновизнаним є те, що однією з характерних особливостей сучасної англійської мови є широке використання так званих слів-замісників, які, виступаючи замість вже вживаних слів (головним чином, іменників і дієслів), мають велике значення для структурного оформлення речень і словосполучень. Напр.: He had seen no daily paper all week, and strangely to him felt no desire to see one. Тут слово-замісник *one* заміщує іменник *paper* або іменну групу *a daily paper* (про це йде суперечка) та як прямий додаток зберігає структуру дієслівного словосполучення. З питання про обсяг класу слів-замісників, як у зарубіжному, так і у вітчизняному мовознавстві немає спільної думки. Лінгвісти Л. Блумфілд, Г. Поутсма до класу слів-замісників відносять майже усі займенники [13; 17]. Інші автори — Є. Крейзінга, В. П. Кобков — лише частину займенників та деякі іменники і дієслова. Треті — тільки два слова — Б. О. Ільш, Л. О. Вороніна, В. С. Синельников [18; 3; 7].

Для багатьох зарубіжних лінгвістів основоположними є погляди, висловлені Л. Блумфілдом [13]. Він вважає замісники одним з трьох великих класів граматичних форм мови і дає визначення замісника «як лінгвістичної форми або граматичної риси, яка за певних умов заміщує будь яку з класу лінгвістичних форм», а під граматичною рисою має на увазі нульову форму. Він вважає, що у реченні *Mary dances better than Jane* нульова форма після *Jane* є анафоричним замісником смислового дієслова, а також у реченнях: *I have not seen it, but i hope to; I like sour milk better than fresh.*

Л. Блумфілд відзначає значення замісників у тому, що вони сприяють «точності, ясності, а також економії». Є. Найда додає: «У аналізі анафоричних замісників, особливо нульових анафоричних замісників, є значне опущення деталей.» Як і Л. Блумфілд, Ч. Хоккет присвячує цілу главу заміщенню [15]. Він дотримується того ж визначення заміщення, але бере під сумнів термін «*replaces*» (заміщує) в ньому.

Р. Аллен [12] уточнює, що хоча слово-замісник може відноситися до антецедента, воно заміщує не присутню (non-present) конструкцію, яка могла б з'явитися в позиції, зайнятій замісником. Р. Аллен підкреслює також, що більшість замісників вживається замість конструкцій, а не слів. One, ones він відносить до pronouns, тому що вони заміщують іменники; так звані займенники він позначає іншим терміном pronominals, тому що вони заміщують іменні конструкції. Він також підрозділяє замісники на дві великі групи: а) які вводять конструкцію, котру вони можуть заміщувати, напр., допоміжні дієслова; в) не функціонуючі в конструкції, котру вони заміщують, напр., особові займенники [12].

Великий вклад у вивчення явища заміщення внесли радянські дослідники. В. П. Кобков описує основні способи вираження смислових компонентів, що повторюються у структурі речення-заміщення, опущення та суміщення, особливо перше [4].

До складу слів-замісників В. П. Кобков включає різні слова з різноманітною лексико-граматичною характеристикою, як повнозначні, так і неповнозначні. До формальних замісників він відносить it, there, допоміжне дієслово do та сполучник that, який вводить підрядне речення. Значимий замісник на відміну від формального має самостійний денотат у предметній дійсності і являється повнозначним членом речення [4, с. 6].

Структурне заміщення в англійській мові може бути, на думку В. П. Кобкова, тільки субстантивним та дієслівним і здійснюється трьома замісниками (one, that, do), а неструктурне — субстантивним, дієслівним, ад'єктивним та адвербіальним, при цьому кожний з цих видів заміщення забезпечується за допомогою цілого ряду замісників: субстантивні — I, he, she, it, we, they, this та ін., дієслівні — do so, do it, та ін., адвербіальні — so, now, here, thus, then та ін., ад'єктивні — my, his, her та ін.

Н. В. Варгіна [2] до розряду слів-замісників включає крім he, she, it, they неозначений займенник one, вказівні, неозначені узагальнені та присвійні займенники, числівники і навіть деякі прикметники.

Деякі лінгвісти [1; 11] не відрізняють заміщення від використання структурних елементів для оформлення речення. Вони стверджують, що у таких реченнях як It is cold, It rains, it є словом-замісником. На протилежному полюсі знаходяться лінгвісти, які строго відмежовують заміщення від усіх близьких та схожих явищ. Так, Л. О. Вороніна [3] заперечує проти змішування двох способів попередження повторень — заміщення (субституції) та представництва (репрезентації). Хоча між явищами заміщення та представництва існує схожість, вони якісно різні. Якщо при представництві частина виступає замість цілого, то при заміщенні з'являється якісно новий елемент, який відрізняється від заміщуваного. Інший харківський лінгвіст

В. С. Синельников [7] визнає в англійській мові тільки два слова-замісника: *do*, *one*. Таким чином, повторюємо, на цей час не існує договореності відносно обсягу класу слів-замісників. Зарубіжні дослідники заміщення в основу виділення замісників запропонували такі критерії:

1) тотожність ряду оточень одиниць цього класу оточенням заміщуваних класів, які займають відносно до них визначену позицію... в тому ж самому реченні [9];

2) взаємозамінність замісників та одиниць заміщуваного класу;

3) відсутність сумісної зустрічаємості замісників та одиниць заміщуваного класу у межах однієї конструкції.

Відмічається і ряд специфічних особливостей, властивих усім замісникам у порівнянні з одиницями заміщуваних класів. Ці останні характеризуються як «знаки різноманітних об'єктів, якостей, дій, стану та відношень, існуючих у природі», тоді як замісники визначаються як «знаки класів лінгвістичних одиниць», знаки знаків [10]. Однак, виділений за допомогою цих критеріїв клас «замісників» надзвичайно неоднорідний. Зокрема, як вже говорилося, радянські мовознавці розрізняють всередині цього класу власне замісники (субститути) та представники (репрезентанти). Так, до слів-замісників Б. О. Ільш [18] відносить дієслово *do* та займенник *one*. Допоміжні дієслова, модальні дієслова та інфінітивну частку *to* він відносить до особливих засобів репрезентації.

Зарубіжні лінгвісти не показують якісної відміни використання допоміжних та модальних дієслів, які можуть за певних умов представляти групу присудка, тобто не розрізняють «представництво» і «заміщення». Так, Г. Поутсма [17] не проводить межі між використанням дієслова-замісника *to do* у відповідях на запитання та дієслів *be*, *have*, *can*, *may*, *must*, *need*, *ought*, *shall*, *will*. У прикладі *Did I tell him? Yes, you did*, *did* виступає замість дієслова *told* і не є частиною дієслівної групи *did tell*, як це вважає Г. Поутсма, бо описова стверджувальна форма з дієсловом *to do* не існує в сучасній англійській мові (крім емоційної). Використання дієслова *do* як замісника становить специфічне англійське явище, в той час як використання модального або повнозначного дієслова для цілей «представництва» принципово можливе і в інших мовах. В цьому зв'язку нас цікавить питання, до якого явища лінгвісти відносять абсолютну форму присвійних займенників *mine*, *yours*, *his*, *hers*, *theirs*.

Деякі лінгвісти [6; 11] вважають займенники абсолютної форми словами-замісниками. Однак, Ф. Устинова у роботі «Займенники як частина мови в сучасній англійській мові» відмічає, що функція абсолютної форми присвійного займенника істотно відрізняється від функції слова-замісника *one*. Присвійний займенник не заміщує означення, а сам вміщує в собі поняття озна-

ки. Тому виникає сумнів, чи можна вважати абсолютну форму присвійних займенників словами-замісниками.

Радянські лінгвісти В. П. Кобков, В. М. Арінштейн, Л. О. Вороніна [1; 3; 4] вважають присвійні займенники абсолютної форми репрезентантами. З цим не можна погодитися бо «репрезентація — процес редуцирування (скорочення), при якому елемент, що входить у структуру деякої синтаксичної одиниці, використовується для представлення змісту усієї одиниці, яка імплікується, як правило, у новому оточенні [5, с. 5] інакше кажучи, на відміну від субститута, репрезентант зберігається при розгортанні конструкцій, а цього немає у випадку з абсолютними присвійними займенниками. Якщо у реченні *It is not my shirt, it's yours* розгорнути *yours* у конструкцію *your shirt*, то абсолютне *yours* не зберігається. Отже, *yours* — не репрезентант. Виходить, що абсолютні присвійні не є субститутами, ні репрезентантами. Яка ж їх природа?

Б. С. Хаймович [8] вважає, що абсолютні присвійні займенники треба розглядати не тільки на словесному, але і на морфемному рівні. Тоді виявляється, що при заміні повної конструкції *your shirt* економічним варіантом *yours* елемент *your* зберігається, а слово *shirt* заміщується морфемою *-s*. Таким чином, замісником виступає не слово *yours*, а морфема *-s*. Аналогічну картину ми спостерігаємо у реченні: *Your theory is for me to begin with keeping books in order to become a successful lawyer of a man of business. Mine is to begin with hackwork and develop into an able author...* (М. Е. р. 210), де *mine* заміщуючи сполучення *my theory* зберігає елемент *my-mi*, а іменник *theory* заміщується морфемою *ne*.

У реченні *Plenty of women I knew in London made the best of this sort of bachelor life in flats like this — though hers was brighter, more expensive, than most of theirs.* (S. C. of P. p. 167), абсолютні присвійні *hers*, *theirs* вживані замість сполучень *her flat*, *their flats* зберігають елементи *her*, *their*, а іменники заміщуються морфемою *-s*.

Ю. Едельштейн [10] робить висновок, що *-s*, *-ne* у словах: *ours*, *yours* є формантами-замісниками. Однак формантом називають структурну схему, одиницю плану вираження, а тут в наявності мінімальна двобічна одиниця, що має форму (вираження) та зміст, тобто морфема.

В зв'язку з цим ми вважаємо за необхідне заперечити усім тим лінгвістам, які вважають, що замісники не мають власного значення, а наповнюються значенням антецедента. Виникає питання, звідки ж тоді співрозмовники знають, що саме цю форму треба наповнити саме цим змістом — змістом даного іменника або даного дієслова. Вказівка на те, яким змістом треба наповнити дане слово-замісник або дану морфему-замісник і є її значення. Значення морфеми *-s* у слові *yours* є «згадай і повтори зміст наведеного вище іменника». Це і є значення заміщення.

Проблема морфем-субститутів актуальна, цікава і потребує самого ретельного вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аринштейн В. В. Слово-заместитель «опе» в современном английском языке. Автореф. канд. дис. М., 1968.
2. Варгина Н. В. Развитие субстантивного слова-заместителя в английском языке. Автореф. канд. дис. Л., 1963.
3. Воронина Л. А. Слово-заместитель до в современном английском языке. Автореф. канд. дис. Х., 1953.
4. Кобков В. П. Способы выражения повторяющихся смысловых компонентов в структуре предложения. Автореф. канд. дис. М., 1965.
5. Малышев В. И. Синтаксический процесс репрезентации и репрезентанто в современном английском языке. Автореф. канд. дис. К., 1972.
6. Метакса В. Д. Притяжательные местоимения абсолютной формы как слова-заместители. — В кн.: Вопросы романо-германского языкознания и методики преподавания иностранного языка. Иркутск, 1968.
7. Синельников В. С. Синтагматически-ограниченное существительное-заместитель опе в современном английском языке. Автореф. канд. дис. М., 1969.
8. Хаймович Б. С. Грамеміка англійських особових займенників. — Вісник ХДУ. Іноземні мови. Вип. 5, 1972, с. 80—87.
9. Хэррис З. Совместная встречаемость и трансформация в языковой структуре. — Новое в лингвистике. Вып. 2. М., 1962.
10. Эдельштейн Ю. И. Независимое или субстантивное употребление группы слов, традиционно относимых к неопределенным местоимениям. — Учен. зап. Моск. обл. пед. ин-та, т. 132, вып. 15, 1965.
11. Ярцева В. Н. Слова-заместители в современном английском языке. — Учен. зап. ЛГУ, сер. филол. наук. Вып. 14, 1949. с. 192—196.
12. Allen R. L. The Classification of English Substitute Words, General Linguistics V, 1961, p. 7—21.
13. Bloomfield L. Language. N. Y., 1933.
14. Crymes R. Some Systems of Substitution Correlation in Modern American English. Hague-Mouton-Paris, 1968.
15. Hockett Ch. A Course in Modern Linguistics, N. Y., 1958, p. 253—260.
16. Nida E. Morphology, University of Michigan Press, 1940.
17. Poutsma G. A Grammar of Late Modern English, Groningen, p. 11, p. 1301—1309.
18. Pylish B. The Structure of Modern English, Л., «Просвещение», 1971. 361 p.

М. Б. КОРОБОВА

ОЦІНКА БЛИЗЬКОСТІ СИНТАКСИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ОРИГІНАЛУ ТА ПЕРЕКЛАДУ

Однією з важливих проблем теорії перекладу є визначення близькості оригіналу та перекладу. Вичерпного рішення цього завдання в наш час не існує в зв'язку з неможливістю дати кількісну оцінку близькості семантичних та прагматичних властивостей оригіналу та перекладу. Методи семіотики дозволяють підійти до оцінки деяких сторін перекладу, доступних кількісній оцінці та порівнянню.

Переклад у семіотиці розглядається як процес передачі інформації. Однак, на відзнаку від звичайних каналів зв'язку, які використовуються в техніці при перекладі, слід цікавитись кількома видами інформації, до яких перш за все слід віднести прагматичну, семантичну та синтактичну [2].

Поняття прагматичної та семантичної інформації тісно пов'язані з планом змісту. На жаль, досі нерозроблено зручних методів оцінки прагматичної та семантичної інформації. Аналіз сучасних праць [2; 3; 6] показує перспективність синтактичної інформації. Вона розглядає синтактичні знаки та статистичні відношення між ними. Забігаючи наперед, зазначимо, що синтактична інформація характеризується статистичною мірою оригінальності вживання синтактичних знаків на різних мовних рівнях.

У наш час широко визнані методи досліджень статистичних характеристик, середніх на множині певної «середньолітературної мови, які дозволяють оцінити такі важливі характеристики як кількість інформації, ентропію та надлишковість окремих лінгвістичних елементів» [2; 3].

Ці методи мають ряд істотних недоліків. При обчисленні середніх статистичних характеристик синтактичної інформації слід суворо фіксувати множину синтактичних елементів, на якій здійснюються усереднення. Дослідження [2; 3] показують, що текст, який відіграє роль множини, повинен бути досить широким. Визначення середніх за множиною характеристик при цьому потребує знання апіорних імовірностей появи окремих лінгвістичних елементів та їх сполук. Обчислення апіорних імовірностей лінгвістичних елементів може бути замінено визначенням частотності при досить великій виборці. Обчислення, пов'язані з такою методикою «відгадування» текстів з пропущеними елементами для визначення «експериментальних» апіорних імовірностей, також досить трудомісткі [4]. Середні статистичні характеристики, перед усім «синтактична інформація», дуже слабо пов'язані з «семантичною інформацією» у зв'язку з їх динамічним характером. Семантична інформація зосереджується на невеликих інтервалах тексту, а в міру його зростання відбувається зміна теми і вводяться нові синтактичні елементи (слова) [1]. Синтактична інформація призначається, як указувалось вище, для досить великих текстів. При цьому параметри дуже переміщуються, а синтактична інформація виявляється непов'язаною з семантичною.

У статті пропонується новий спосіб порівняння синтактичної близькості оригіналу та перекладу на рівні слів при використанні локальних, тобто середніх мовних характеристик. Даний спосіб ілюструється перекладами віршів А. Арно «La feuille» з французької мови на російську.

Недоліки традиційних методів порівняння кількості інформації в оригіналі та перекладі

Тексти оригіналу x та перекладу y розглянемо як реалізацію випадкових процесів за появою синтактичних елементів оригіналу $x(n)$ та перекладу $y(m)$, $n, m = 1, 2, \dots$, де n, m порядковий номер синтактичної одиниці в тексті. Синтактичною одиницею вважатимемо елемент, розділений двома пропусками [5]. Випадкові процеси $x(n)$, $y(m)$ припускаємо заданими на імовірнісному просторі (Ω, B, d, P) , де Ω — множина елементарних подій, $B — \sigma$ — алгебра на Ω , а dP імовірна міра. Під Ω у мові розуміють множину всіх слів, B — найменша множина можливих осмислених комбінацій всіх цих слів.

На основі визначення синтаксичної інформації текст оригіналу або перекладу, що складається з n некорельованих одиниць синтактичної інформації (монограми), можна знайти за формулою:

$$H_1(n) = - \sum_{i=1}^n P(i) \lg P(i). \quad (1)$$

Кількість інформації у діаграмі, тобто в двохелементних сполученнях тексту з n одиниць, встановлюється так:

$$H_2(n) = - \sum_{i=1}^{n-1} P(i) \sum_{j=1}^n P(j/i) \lg P(j/i). \quad (2)$$

Аналогічно обчислюється інформація у поліграмі $H_l(n)$, $l = 1, 2, \dots, N$.

Але завжди при цьому

$$H_l(n) < H_{l-1}(n). \quad (3)$$

Порівняти інформацію, що міститься в оригіналі $H^{\text{ор}}$ та перекладі $H^{\text{пер}}$, можна за формулою

$$h_l = H_l^{\text{ор}} - H_l^{\text{пер}}, \quad (4)$$

де $H_l^{\text{ор(пер)}}$ інформація в l -грамі оригіналу (перекладу). Покажемо неспроможність формул (1—4) для практичної оцінки їх близькості. Основне заперечення викликає те, що імовірнісна апіорна міра dP , використана при підрахунку синтактичної інформації, визначається для всієї мови. При цьому величина $H_l^{\text{ор(пер)}}(n)$ характеризуватиме інформацію, що міститься в деякому тексті, з точки зору його рідкості в мові оригіналу та перекладу. Отже, чим незвичайніший вигляд буде мати переклад на деяку мову, тим за даними формулами він буде здаватися більш інформативним. Ця суперечність, разом з згаданими вище труднощами апіорної міри dP , пов'язана з обробкою дуже великих об'ємів тексту.

Підхід до локальної оцінки близькості оригіналу та перекладу

Як було зазначено вище, оцінюючи близькість тексту оригіналу та перекладу, дослідник зустрічається з незнанням апріорної міри dP . Природним виходом з такого становища є використання умовної міри $dP(x/A)$ або $dP(y/A)$, визначеної на перекладеному уривку, який являє собою реалізацію деякої підмножини A

$$A \subset B. \quad (5)$$

Нормована імовірна міра даного оригіналу та перекладу (напр. уривок прози або вірша) являє собою просто частотність появи конкретного слова в оригіналі або перекладі. Відповідна локальна інформація визначається за формулою (для монограм)

$$H_1^{\text{ор. (пер)}}(D/A) = - \sum_{i=1}^D P_{\text{ор. (пер.)}}(i/A) \lg P_{\text{ор. (пер.)}}(i/A), \quad (6)$$

де $D = D_{\text{ор. (пер)}}$ — число деяких слів в оригіналі або перекладі;
 i — ранг слова;

$P(i/A)$ — локальна імовірність або частотність слів в уривку, який досліджується.

Для обчислення локальної імовірнісної міри слід скласти частотно-рангову таблицю. Крім обчислення за формулою (6), можна оцінити інформацію і для поліграм, для чого слід використати аналогічні формули, тобто обчислити $H_l(n/A)$, для $l=1, 2, \dots, D$. Порівняння кількості інформації на рівні монограм слід визначити за формулою:

$$h_1 = H_1^{\text{ор.}}(D/A) - H_1^{\text{пер.}}(D/A). \quad (7)$$

Оцінка близькості перекладу та оригіналу

Обчислення за формулою (7) характеризує текст за ступенем оригінальності, несподіваності використання слів. Чим менше частотність використання слова, тим більше оригінальності воно містить. Однак на практиці часто зникає необхідність порівняння близькості оригіналу і перекладу по всіх синтактичних елементах незалежно від їх частоти з'явлення. У цьому випадку можна запропонувати зручну формулу для оцінки близькості оригіналу та перекладу. Припустимо в оригіналі (перекладі) є $T_{\text{ор. (пер)}}$ слів, з них $D_{\text{(пер)}}$ різних слів. Якщо введемо частотні відношення $I_i^{\text{ор. (пер)}}$ — число слів, яке з'являється в тексті оригіналу (перекладі) i раз, тоді їх близькість L визначається за формулою

$$L = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - y_i)^2, \quad (8)$$

де $n = \max(D_{\text{ор.}}, D_{\text{пер.}})$; $x_i = \frac{I_i^{\text{ор.}}}{D_{\text{ор.}}}$; $y_i = \frac{I_i^{\text{пер.}}}{D_{\text{пер.}}}$.

Можна показати що близькість (8) може бути одержана при використанні формули (7). Докладне дослідження математичного зв'язку формули (8) и (7) виходить за рамки цієї статті. Інтерес становить практична перевірка можливості використання формули (8). Як приклад використаємо вірш Антуана Арно «La feuille», переклад якого зроблено чотирма перекладачами: 1 — Жуковським, 2 — Давидовим, 3 — Дуровим, 4 — Брюсовим [4]. В таблиці 1 приведені значення I_i і D для оригіналу і 4-х перекладів.

Таблиця 1
Значення I_i і D для оригіналу та перекладу

Кількість слів	Оригінал	Переклади			
		1	2	3	4
T — спільне число слів	83	47	63	59	64
D — число різних слів	54	39	53	49	53
I_1	44	35	48	42	46
I_2	3	1	2	4	4
I_3	1	2	2	3	2
I_4	3	1	0	0	1
I_5	1	0	1	0	0
I_6	1	0	0	0	0
I_7	1	0	0	0	0

Результати обчислення синтактичної близькості за формулою 8 приведені в табл. 2.

Таблиця 2
Результати обчислення близькості L

Переклади	1	2	3	4
Z	0,0197	0,01925	0,0179	0,0164

Як видно з таблиці 2, найбільш близьким до оригіналу по синтактичній інформації є переклад 4, найбільш віддаленими — 1, 2. Відзначимо, що одержані результати добре відповідають уявленням про близькість досліджених перекладів оригіналу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калинин Б. М. О статистике литературного текста. — Вопросы языкознания, 1964, № 1, с. 123—127.
2. Пиотровский Р. Г. Информационные измерения языка. М., «Наука», 1968. 104 с.
3. Статистика речи. Под ред. Р. Г. Пиотровского, Л., «Наука», 1968. 257 с.
4. Французские стихи в переводе русских поэтов XIX—XX в. М., «Прогресс», 1969, 594 с.

5. Черри К. Человек и информация. М., «Связь», 1972. 346 с.
6. Яглом И. М., Добрушин Р. Л., Яглом Я. М. Теория информации и лингвистика. — Вопросы языкознания, 1960, № 1, с. 100—110.

К. І. ЛАНЕЦЬКА, канд. філол. наук

ЗВУКОНАСЛІДУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ОБРАЗНОСТІ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

(на матеріалах німецької мови)

Звуконаслідувальна лексика посідає незначне місце у мові. Одвічні звукові сигнали — вигуки (серед них багато звуконаслідувань) [5, 6] небагаточисленні у порівнянні з іншими частинами мови, і похідні від них слова — в основному дієслова і іменники — малопродуктивні і мало вживаються у прямому значенні [4]. Незважаючи на це, такі слова мають своє спеціальне призначення і без них не можна обійтися. Звуконаслідування — це виразні і образні мовні засоби. Вони часто одним словом можуть висловити набагато більше, ніж довга фраза [3].

Завдання даної роботи — простежити вживання звуконаслідувань в художніх творах німецьких письменників і встановити конкретніше їх сутність і стилістичну роль. Для чіткішого визначення звуконаслідувань і їх ролі доцільно зіставити їх у двох мовах.

Порівняння німецької мови з російською показало, що одні і ті ж звукові явища не завжди мають одинакове звукове оформлення. Напр. ку-ку, kuck-kuck, ку-ка-ре-ку, ki-ke-ri-ki; бух-bums. Незбіжність звукового складу подібних звуконаслідувань у різних мовах лінгвістами тлумачиться по-різному. Е. М. Мельцер [2] твердить, що це залежить повністю від фонетичної системи. На прикладах німецької і російської мов знайдено дуже мало відмінностей, що залежать від фонетичної системи цих мов. Напр: фу — pfui!, ха-ха — ha-ha.

Переконливіше твердження А. П. Карпова [1], який вважає, що звуконаслідування відбивають звукові явища узагальнено і образно, де звуковий знак ідентичний звуковому явищу. В одній і тій же мові можуть бути синоніми. Напр., трах! бах! bums! trums! Це також свідчить про те, що звуконаслідувальні слова не завжди точно передають звукові явища. У даному випадку особливості кожної мови більше проявляються не у фонетичній системі, а при словоутворенні.

Основний склад одвічних словонаслідувань, зафіксованих у німецькій мові — це вигуки, що означають звуки природи, крики тварин і людей [7], а пізніше — технічні шуми і музикальні звуки. Ці природні сигнали дуже схожі за оформленням до звукових явищ: безпосередньо виражають почуття (крики) або використані з комунікативною метою звуконаслідування; передають

звуки природи чи техніки. В утворених від вигуків словах виступають граматичні ознаки мови і виявляється значна різниця у методах словоутворення, що приводить до різного звукового оформлення подібних явищ. Напр. у дієсловах: kuckucken — кукувати; muhen — мукати; кукурікати — kikeriki schreien. Словоутворення іменників у російській мові відбувається за допомогою суфіксів, які доповнюють звуконаслідувальні вигукі і тим самим вносять більше відмінності між звуковими явищами і словами. В німецькій же мові це відбувається шляхом субстантивування, коли залишається більше подібності між звуконаслідуванням і звуковими явищами. Напр.: оханье, кваканье — das Ach, das Quacken, das Muhen. Навіть з такою відмінністю у обох мовах спостерігається подібність звуконаслідувальних слів зі звуками явищами і майже завжди можна визначити, про який саме звук йде мова, бо саме звуконаслідування досить наочно передають звуки.

Крім наочності, звуконаслідування роблять мову образною і виразною, природнішою і конкретнішою. Використання їх у стилістиці також може урізноманітнити і збагатити засоби виразності. Проаналізований матеріал дає можливість згрупувати звуконаслідування за їх вживання таким чином:

1. Звуконаслідування як засіб наочності, що вживається в прямому значенні.

2. Звуконаслідування як засіб образності, що використовується у переносному смислі. У цій групі були знайдені такі стилістичні засоби: а) метафори, б) епітети, в) порівняння, г) образні стійкі словосполучення.

Незважаючи на те, що звуконаслідувальна лексика порівнюючи мало продуктивна, все ж спостерігаються нові вигукі, дієслова, іменники, що відтворюють технічні шуми, Напр.: 1) Er riß es wie ein Gewehr an die Schulter und kniff ein Auge zu: Peng-peng-peng (H. Krack). 2). Aber wenn du auf deinem Fahrrad sitzt und brr-brrst, als wäre es ein Motorrad, das ist nicht blöde, hm? (H. Krack). 3). Statt dessen vernahm man nun durch das Zischen des Dampfes sonderbare Geräusche. Sie wurden von einem dünnen Knattern begleitet, als fielen Erbsen auf einen Blechteller. «Pach-pach, peng-peng! Tack, tack, tack, -pui, pui! Wumm, wumm! (H. Krack). 4). Der Drücker der Nachttischlampe klickte. Leises Schrittetappen. Klapp! Tür zu (H. Krack). Перелічені приклади свідчать про вживання ряду вигуків рідкісних у німецькій мові і не зафіксованих у словниках: 5) Sie vernahmen das Ack ack ack-ackzick-ackzick des wandernden Falken, das Hiäää-hiäää des Bussards, das Guack giack-tjack-tjack des Habichts, das whumm-whumm der großen Eulen (F. Hart). 6) Das Jiffen und Jaffen war verhallt und der Wald still wie zuvor (F. Kort).

Особлива експресивність досягається у вживанні парних слів, у яких міняється голосний, як у шостому прикладі.

У всіх прикладах звуконаслідування наочно, чітко й економно передають звуки і влучно характеризують ситуацію без тривалих описів, про що свідчить 4-й приклад, де крім звуконаслідувань *klickte, klapp!*, характерним є вживання синтаксичних засобів, що доповнюють характеристику ситуації номінативними і еліптичними реченнями.

У багатьох випадках звуконаслідування єдина можливість позначення звукових явищ, хоча вони можуть і не абсолютно точно передавати звуки. Напр.: 7) *Steine kollerten, Zweige knackten* (H. Krack). 8) *Das Zischen des Dampfers* (H. Knack). 9) *Was es fremd, sagte sie: «Murr!»* (F. Hart).

Отже, звуконаслідування є необхідним як в повсякденній мові, так і в художніх творах. Вони постійно поповнюються новими словами, які виникають в різних ситуаціях, як засіб наочної характеристики звукових явищ.

У художній літературі звуконаслідування значною мірою збагачують засоби образності і їх вивчення безсумнівно має значення для стилістики. Порівняльний опис цих засобів німецької і російської мови може сприяти глибокому вивченню іноземної мови і її стилістичних особливостей. Цікаво також порівняти у цьому плані стилістичні прийоми різних авторів, які, окрім використання загальноновживаних і звичних засобів, часто утворюють несподівані композиції. Їх переклади з однієї мови на іншу можуть зустрічати значні труднощі.

У досліджуваній літературі було знайдено багато прикладів вживання звуконаслідувань у переносному значенні, як:

а) метафори — уособлення, анімалізація, синестезія та ін. Напр.: 1) *Die Lokomotive schnuffelte in raschem Takt und hatte es eilig, zu ihrer Station zu gelangen. Zu schnaufen brauchte die schnaufende Minna hier nicht* (H. Krack). 2) *«Vorletzter!» — knurrte Lenz* (Remarque). 3) *Die Eisdecke ächzte* (Noll). 4) *Die Panzerkanonen brüllten* (Kellermann). 5) *Wasservogel grunzte wie ein Schwein* (Th. Mann). 6) *Nur Fritz Zemtzi quakte mit heller Kinderstimme* (Noll). 7) *Wehnert deutete auf Wolzow, der wie ein Tier brüllte* (Noll). 8) *Der will Wasser holen — kräht Vetter* (Noll). 9) *Die Musik plätscherte* (Remarque). 10) *Dann häng dich auf, -fauchte ich* (Remarque). 11) *Aus Bosheit, -krächzte er* (Noll). 12) *Das Gebell der Motorräder fegte über die Bahn* (Remarque); б) епітети (їх граматичні форми прикметник 1). 13) *Die klirrende Musik aus dem Lautsprecher wirkte einschläfernd* (Noll). 14) *Diese Stimme schwoll über das summende brausende Berlin* (Kellermann). 15) *Tag und Nacht strichen winselnde und klagende Stahlvögel über ihn dahin* (Kellermann). 16) *Der Wagen prallte mit knatterndem Getöse gegen einen Baum* (Remarque). 17) *Jetzt wechselten gedämpfte und heulende Schläge* (Remarque). 18) *Die rot bebänderte Rute drohend schwingend, fragte sein knarrender Baß* (W. Bredel); в) порівняння. 19) *Wie eine summende Wolke flogen Bienenschwärme von Blüte zu Blüte*

(Remarque). 20) Sie (die Straße) schrie herein, wenn jemand die Tür öffnete. Sie schrie wie ein **keifendes** neidisches altes Weib (Remarque); r) образні сталі словосполучення багато з яких є прислів'ями і вживаються в художній літературі та повсякденній мові, надаючи характеристиці образності і експресивності; Напр.: 21) **Klappern** gehört zum Handwerk. 22) Unter jedem Dach ist ein **Ach** (Sprichwort). 23) Wie die Alten sangen, so **zwitschern** die Jungen (Sprichwort). 24) Wer den Kern essen will, muß die Nuß **knacken** (Sprichwort). 25) Er weiß weder **Gicks** noch **Gacks** (Sprichwort). 26) Hühner, die viel **gackern**, legen wenig Eier (Spr.). 27) Jeder Bär **brummt** nach seiner Höhle (Spr.).

Звуконаслідувальні дієслова можуть утворювати складні слова, як, напр.: Trommelfeuer, Knacklaut, Unkenrufe: 28) Der neue Einsatz wird von manchen Phonetikern als selbstbändiger Laut angesehen und als «**Knacklaut**» bezeichnet (Zacher). 29) Dieser Breuer hatte mir zu Frau Zalewskis **Unkenrufen** noch gefehlt (Remarque). 30) Pennt bei **Trommelfeuer**, aber erwacht, wenn eine Maus an seinem Brotbeutel knabbert (Remarque). 31) Sie roch wie eine ganze Parfümerie, als sie **hinausrauschte** (Remarque). 32) Fräulein Müller **rauschte** davon (Remarque). 33) Der Bahnführer **klirrte** vom Podium **herab** (Noll). 34) Es war eine etwas klapprige Mercedemaschine, die gleich darauf **losratterte** (Remarque).

На цих прикладах простежується тенденція до економії мовних засобів при позначенні дії та її звукової характеристики в одному слові. Звуконаслідування можуть бути використані для **одноразової** характеристики звукового явища, напр.: 35) Schließlich legte Norbert seinen Arm um Sechzers schmale Schultern und **trompetete**: «so müßte esklappen» (H. Knack). 36) Ein Radfahrer!»; **-zischte er** (H. Krack).

Інколи, як у Д. Нолля, вони вказують на відмінні ознаки або риси персонажів і повторюються багато разів. Феттер наділений смішним, різким голосом, сам він боягуз, брехливий, нахабний і голос у нього квакаючий, мукаючий. Напр.: 37) Vetter lacht **meckernd** (Noll), а також приклад 8. Хлопчисько Цемський має тонкий голос, він пищить або скиглить (приклад 6). 38) Gilbert, **-riepste** Zemtzki (Noll). Вольцов — великий і сильний, має грубий голос, він реве, кричить (див. приклад 7). Хольту не надаються такі негативні характеристики. Аналогічні приклади зустрічаються у Ремарка. Його герой Ленц — комік і балагур, може токувати, ричать, а для серйозного Кестера не характерні смішні звукові порівняння.

Отже звуконаслідування застосовуються в художній літературі як засіб наочності і образності. Вони економно, але експресивно і влучно, а інколи і досить точно, передають різні звукові явища, виразним засобом характеристики персонажів, підкреслюючи їх особливості — слабкість, комічність, жадність, жорсто-

кість та інші явища властивості. Ці слова служать також і для висловлення різних емоцій в момент їх виникнення.

Стилістичними формами використання цієї лексики найчастіше є метафори, епітети, порівняння і стійкі словосполучення, прислів'я, де звуконаслідування символізують недоліки чи позитивність, алегорично засуджують, або вихваляють працьовитість, доброту, сміливість.

Основні граматичні форми звуконаслідування — вигуки, похідні іменники, субстантивні вигуки, дієслова, дієприкметники, складні іменники. Вони не багаточисленні, але необхідні у мові, безумовно виконують своє призначення.

При малій продуктивності цих слів все ж спостерігається новоутворення як вигуків, так і інших слів. Як засіб образності, звуконаслідування досить багатозначні, володіють виразним стилістичним засобом, утворюючи підвищену експресивність характеристики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпов А. П. Инвариант и вариантное значение междометий. — Сборник статей. Ростовск. ун-т. 1971. с. 10—12.
2. Мельцер Е. М. О типах слов, образованных на основании звукоподражаний. — Учен. зап. ЛПИ, т. 21, 1956, с. 10—15.
3. Реформатский А. А. Введение в языковедение. М., 1957. 542 с.
4. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка. М., 1953. 360 с.
5. Blümel R. Einführung in die Syntax. Halle, 1914. 540 с.
6. Brugmann K. Die Syntax des einfachen Satzes im Indogermanischen. B. Lp. 1920.
7. Hirt H. Handbuch des Urgermanischen Hdb. 1934.

Ш. К. ЛІБІН, Л. М. МІНКІН, канд. філол. наук

ПИТАЛЬНИЙ ЧЛЕН У РОЛІ АНТЕЦЕДЕНТА В СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕННЯХ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Граматисти помітили цікаве явище в структурній організації частковопитальних складнопідрядних речень. У реченнях типу *Qui veux-tu que ce soit?* питальне слово фактично є антецедентом підрядного, від якого воно відокремлено головним [5, с. 95; 7, с. 1009; 9, с. 232]. Таке дистантне розташування антецедента і слова, що його представляє, має свої особливості не тільки в структурному плані. Неозначеність значення питальних займенників і прислівників у реченнях *A qui veux-tu que je m'adresse? Je ne connais personne, personne (Duhamel); Combien pensez-vous que ça coûte, un briquet comme ça? (Perec)* відображується в змісті *que*, що представляє питальний член у підрядній частині. Кожна з частин складного речення містить корелятивний

член з неозначним (питальним) значенням. У плані актуального членування підрядне визначає предикат повідомлення.

В окремих конструкціях речення, що зберігає форму підрядного, виступає безпосередньо за питальним словом: *Quand que vous êtes né? Où que vous êtes né? Pourquoi que vous avez choisi ça?*

А. Боннар вважає, що в подібних реченнях у функції антецедента виявляються питальні займенники і прислівники. На думку цього автора, експресивна мова прагне виділити субстанцію, що є питальною. Тому всі часткові питання, включаючи речення з *qui* і *quoi*, можуть бути побудовані таким чином: *A qui que tu parles? De quoi que tu t'occupes?* [4].

У цих реченнях перший займенник вживається без антецедента для позначення осіб і предметів. Він може бути замінений номінальною групою. Так, замість *Quand êtes-vous né?* можна сказати *L'année de votre naissance? La ville de votre naissance?* Другий займенник (у питаннях типу *Pourquoi que vous avez choisi ça?*) виступає за антецедентом, першим займенником чи прислівником, що репрезентують імпліцитну номінальну групу. Якщо питальний займенник означає неживий підмет, то в підрядному він також представляється *qui*: *Quoi qui va pas?*

Que використовується для позначення будь-якого дієслівного додатку, в тому числі для живих предметів: *A qui que tu parles?* *Que* звичайно перебуває в препозиції до визначального підрядного речення. Саме *que* є безнаголосним після наголосного займенника-антецедента. *Que* піддається енклізі, утворюючи з першим займенником одну акцентуаційну одиницю. Функціональні значення *que* слабшає, оскільки головну функцію виконує перший займенник або прислівник (*quand que, où que, à qui que, de quoi que, etc.*).

Отже, *que* виконує функцію відносного займенника. Перший займенник відіграє роль «головного» речення, а решта питання підрядне речення. Таким є погляд А. Боннара.

Встановлення синтаксичного статусу першого займенника або прислівника залежить від того, як визначити функції слова, *que* в конструкціях типу *à qui que, quand que* та ін. Ж. Гугенейм, Р. Вагнер та Ж. Пеншон вважають, що *que* є залишком форми *est-ce que* [10, с. 537-538]. Ж. і Р. Лебидуа називають подібне *que* особливою синтаксичною скрепою (*cheville syntaxique*) [3, с. 13]. А. Раншон констатує, що кожного разу *que* в питанні «знімає» інверсію [8, с. 167]. І дійсно, яку б роль цьому *que* не приписували, в питальному реченні зберігається прямий порядок слів.

На фоні цих пояснень ролі *que* в питаннях типу *quand que* та ін. висновок А. Боннара є найбільш обґрунтованим. Будучи еквівалентами номінальної групи, питальні займенники і прислівники можуть розглядатися як кореляти номінальних груп

в абсолютній конструкції¹, які, локалізуючи комунікативний предикат, перетворюються в головне речення. Відносний займенник *que* відіграє роль прямого додатку членів імпліцитної (у питанні неозначеної) номінальної групи. Прямий порядок слів зберігається у підрядному реченні, що не містить питання. Конструкції типу *Où que tu vas?* належать до говірної мови. Таким чином, перетворення питання *Où vas-tu?* в двочасткову реченнєву конструкцію обумовлюється емоційно-логічними завданнями. Виділяється комунікативний предикат: *Et comment que tu as appris la triste nouvelle?* (Aragon). *Et pourquoi qu'elle serait pas chauffeuse du taxi?* (Sabatier).

Вживання поряд з *que* займенника *qui* в ролі підмета підрядного відносного свідчить, що в цілому така конструкція (питальне слово — підрядне відносне) становить стійку структурну схему, за зразком якої реалізуються численні конкретні речення: *Qui qui veut venir avec moi?* *Qui qui n'a pas Nénette et Rintintin?* *Quoi qui va pas?* [4, с. 179].

Названі конструкції є здобутком перш за все живої говірної мови. Перетворення питального слова в головне речення, обумовлене необхідністю його емоційно-логічного виділення, пов'язане із загальним процесом перебудови додаткового і відносного речень у сучасній французькій мові [1, с. 12—13; 2, с. 230].

ЛІТЕРАТУРА

1. Луев В. И. Вопросительные предложения в современном французском языке (парадигматическая и синтагматическая характеристика). Автореф. канд. дис. М., 1972. 20 с.
2. Реферовская Е. А. Синтаксис современного французского языка. Л., 1969. 236 с.
3. Le Bidois G. et R. Syntaxe du français moderne. T. 2. Paris, 1968. 793 p.
4. Bonnard H. Le système des pronoms «qui, que, quoi» en français. Le Français moderne. 1961, N 3, p. 168—182.
5. Chevalier J. C., Blanche-Benveniste C., Arrivé M., Peytard J. Grammaire Larousse du français contemporain. Paris, 1964. 495 p.
6. Gougenheim G. Prépositions et conjonctions de subordination en français. Bulletin de la Société de Linguistique de Paris. T. 56, f. 1, Paris, 1961, p. 89—105.
7. Grevisse M. Le bon usage. Gembloux—Paris, 1961, 1156 p.
8. Renchon H. Etude de syntaxe descriptive. Syntaxe de l'interrogation. Bruxelles, 1967. 271 p.
9. Sandfeld Kr. Syntaxe du français contemporain. T. 2. Paris, 1936. 467 p.
10. Wagner R. L., Pinchon J. Grammaire du français classique et moderne. Paris, 1962. 640 p.

¹ Багато дослідників вказують, що при послідовному підпорядкуванні сполучник *que* часто дублює інші підрядні сполучники [6; 8, с. 167]. Можна припустити, що властивість *que* бути «conjonction de reprise» пов'язана і з випадком семантичного дублювання відносного займенника, що вводить підрядне речення.

ДІЕСЛОВА АВТОРСЬКОГО ВВЕДЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЯ МОВІ

Структурно-семантичним центром авторського введення є елемент, що вводить пряме висловлення і який у більшості випадків (за нашими даними — 98% у англійській мові і 98,5% — у російській) вводиться дієсловом. Дієслова введення вже давно привертають увагу радянських дослідників [1-3]. Зміст цих робіт зводиться до слідуючого:

1. Не всім дієсловам мовлення притаманна властивість вводити пряме висловлення.

2. Не всяке пряме висловлення вводиться дієсловом мовлення.

3. Дієслова, що вводять пряме висловлення, але не належать до класу *verba dicendi*, об'єднані спільним значенням дії, що супроводжує висловлення.

4. Дієслова, що не означають мовлення, з'явилися у авторському введенні набагато пізніше, ніж *verba dicendi*.

У працях, де досліджується це питання, не враховується різниця сучасного стану мови і мови минулих століть. Крім того, більша частина робіт присвячена дієсловам введення у російській мові. У даній статті нам слід, спираючись на дані дослідників і власні спостереження; а) визначити основні семантичні групи дієслів введення сучасної англійської мови і їх питому вагу; б) простежити процес формування групи дієслів введення у англійській мові на матеріалі трьох останніх століть. З цією метою необхідна класифікація англійських дієслів введення, яка б дала можливість без зайвої деталізації охопити всю їх різноманітність. Виходячи з структурних міркувань, а також міркувань семантичного порядку, ми вважаємо найважливішим виділення, з одного боку, дієслів, що мають значення мовлення експліцитно і, з іншого боку — імпліцитно. У відповідності з цими принципами у нашій класифікації дієслова поділяються на два класи з наступним виділенням їх у кожній із семантичних груп. У таблиці ці групи мають індекс, для чого використовуються найбільш вживані дієслова різних груп. Дані одержано в процесі аналізу трьох тисяч прикладів з творів англійських авторів XVIII ст. (Стерн, Уолпол, Смолетт, Рівз, Леннокс, Філдінг, Маккензі, Дефо, Верней, Голдсміт), XIX ст. (Гаскел, Скотт, Остін, Елліот, Теккерей, Діккенс, Бронте, Джером, Уайльд, Уеллс) і XX ст. (Голсуорсі, Кронін, Олдінгтон, Крісті, Сноу, Брейн, Олдрідж, Сіллітоу, Ліндсей), по тисячі прикладів на кожне століття.

Аналіз даних, наведених у таблиці, показує, що протягом трьох століть значно розширилось коло дієслів, що вводять пряме висловлення. Їх число зросло у XX ст. у два рази в порівнянні з XIX ст. і в тричі у порівнянні з XVIII ст. (35-56-106 відпо-

відно на кожну тисячу). Простежується також, що виникнення нового класу дієслів, які передають ідею мовлення імпліцитно, відноситься до ХХ ст. Однак помилковим було б твердження, що збільшення кількості дієслів з'ясовується саме виникнення цього класу. Дані показують, що є три джерела поповнення групи дієслів введення. Два з них — дієслова, що належать до старого першого класу семантичних груп, а саме: групи *say* — дієслова, що означають спосіб вимовлення мови, і групи *call* — дієслова, що означають загальний зміст і цільову спрямованість мови. Третє джерело поповнення складу груп дієслів введення — семантична група *smile*, що входить до складу другого класу дієслів — дієслова зі значенням міміки, жесту, руху, які тільки у ХХ ст. починають відігравати помітну роль. До цієї групи відносяться дієслова *laugh, smile, nod, grin* і введення, виражені не одним дієсловом, а дієслівними групами і фразеологічними поєднаннями, що означають не стільки міміку і жест, скільки дію, супроводжуючу висловлення: *to shrug one's shoulders, to shake one's head*. Останні випадки рідкісні і зараз напевно в англійській мові тільки починає створюватись такий спосіб введення прямого мовлення.

Введення останнього типу менш мобільні, що на нашу думку, відбивається і на порядку слів авторського введення, частинною якого вони є, і на його місці у конструкції прямої мови.

З розширенням кола дієслів введення, здатних вводити пряме висловлення, відбувся перерозподіл відносного обсягу кожної з семантичних груп. У наш час найбільше дієслів у групі «*call*», яка у ХVІІІ ст. була тільки накреслена. Група «*answer*»,

Зміни у вживанні дієслів

Кількість дієслів та конструкцій, в яких вони використовуються	Дієслова, що передають ідею мовлення експліцитно				
	Мова нерозчленована, в загальному вигляді	Спосіб вимовлення	Зв'язок з попереднім висловом	Питання	Загальний зміст і цільова спрямованість мовлення
	<i>say</i>	<i>say</i>	<i>answer</i>	<i>ask</i>	<i>call</i>

ХVІІІ ст.

Дієслова	6	6	13	3	6
Конструкції	575	187	117	4	13

ХІХ ст.

Дієслова	3	13	21	3	13
Конструкції	588	98	169	50	22

ХХ ст.

Дієслова	6	20	17	2	38
Конструкції	664	75	70	67	60

яка у XVIII ст. була найпоказнішою, зараз ділить друге місце з дієсловами групи «сгу» і однією з груп нових дієслів «smile». Що ж до частоти вживання кожної групи, то тут інша картина. Наймасовішою у XVIII ст. і XIX ст. була і, незважаючи на появу нових дієслів, залишилась в XX ст. група «say», в яку входять дієслова, що означають мову в загальному вигляді. (XVIII ст. — 575 дієслів, XIX — 578, XX — 664). Це відбувається за рахунок того, що до складу цієї групи входить найважливіше протягом трьох століть дієслово say (XVIII ст. — 560, XIX — 581, XX — 631).

Групи «сгу» і «answer» з появою нових конструкцій менш вживаються і зараз число введених ними конструкцій не перебільшує 15%. Слід вказати і на малу частотність дієслів, що складають групу «call» — 38 дієслів на 60 конструкцій.

Отже з вищенаведеного можна констатувати:

1. За останні три століття кількість дієслів введення в англійській мові збільшилась в три рази.

2. Збільшення дієслів носить не лише кількісний, але і якісний характер. З'явився новий клас дієслів введення, які передають ідею мовлення імпліцитно. У складі цього класу виділяються різні семантичні групи.

3. Зміна складу дієслів введення відбувається за рахунок зростання окремих семантичних груп, що належать як до першого, так і до другого класу.

4. З поширенням кола дієслів, здібних вводити пряме висловлення, відбулось переростання відносного обсягу кожної з семантичних груп.

введення англійської мови

Дієслова, що передають ідею мовлення імпліцитно

Характер здійснення міркувальних процесів	Емоції, внутрішні хвилювання	Сприйняття	Міміка, жест, рух	Всього
think	exult	hear	smile	

XVIII ст.

1	—	—	—	35
1	—	—	—	

XIX ст.

1	—	—	2	56
23	—	—	2	

XX ст.

2	5	1	16	106
21	5	3	24	

5. Незважаючи на появу багатьох нових дієслів, найважливішим залишається дієслово *say* (понад 60% від загальної кількості конструкцій прямої мови).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтина В. П. Лексико-грамматическая сочетаемость глаголов речи в русском языке. Автореф. канд. дис. Воронеж, 1962.
2. Михедова Л. Г. Тематический ряд *verba dicendi* в современном английском языке. Автореф. канд. дис. Изд-во МГУ, 1971.
3. Рейман Е. А. Лексическая группа глаголов речи и производных от них существительных в современном английском языке. Автореф. канд. дис. Л., 1952.

Л. Д. МАЄВСЬКА, А. Л. БІЛОГУБ

ДО ПИТАННЯ ПРО СОЦІОЛІНГВІСТИКУ І ЛІНГВОСОЦІОЛОГІЮ

Термін «соціолінгвістика» почав вживатися не дуже давно. Але проблема співвідношення мови і суспільства, яка є предметом вивчення цієї науки, не нова. Багато тем, які тепер становлять зміст соціолінгвістичних досліджень за кордоном, соціальна стратифікація мови міста, співвідношення мовного стандарту та інших форм мови уже розглядалися і в якійсь мірі були вирішені 40 років тому у серії робіт видатних радянських мовознавців. Серед них почесне місце займає монографія академіка В. М. Жирмунського «Національна мова і соціальні діалекти». [7, с. 4].

Соціолінгвістика 60—70 років являє собою якісно новий етап у вивченні зв'язків між мовними та соціальними явищами. Перш за все необхідно відмітити, що розвиток відбувається на базі сучасного мовознавства, яке відмовилось від атомістичного погляду і прагне послідовно здійснювати системний підхід до мовних явищ. Соціолінгвістика розглядає явища мови і суспільства не ізольовано, а як наділених ознаками системної організації [8, с. 3].

Говорячи про соціальну природу мови, Р. А. Будагов [4, с. 11] відмічає дві сторони її розуміння: соціальна природа мови розкривається в різноманітних екстралінгвістичних факторах і соціальна природа мови повинна виявитися і в самій мові як засобу спілкування між людьми. Отже, об'єктом дослідження повинна бути мова. Цю думку ми знаходимо у О. С. Ахманової [1, с. 7], яка говорить, що лінгвістика — це єдина різнобічна наука, предметом якої є природна людська мова. На важливість проблеми «мова та суспільство» вказують А. Т. Базієв, М. І. Ісаєв [2, с. 14]. Важливу думку висловлює академік І. К. Білодід [3, с. 3]: «Однією з особливостей суспільного функціонування мови є те, що вона з самого початку свого існування в класовому суспільстві є знаряддям і об'єктом ідеологічної бо-

ротьби». Можна назвати ще багато імен і робіт радянських лінгвістів щодо цього питання. Вони не ізолювали себе від зарубіжної науки і завжди цікавились кращими досягненнями.

Погляд на мову як явище соціальне розділяли лінгвісти різних шкіл і різних напрямків. Але багато з них по-різному трактують питання зв'язку мови та суспільства.

Хоч з кожним роком все більше уваги приділяють соціології мови, але, як серед лінгвістів, так і серед соціологів, панує думка, що ця галузь лінгвістики є невдалим гібридом двох наук, ізольованим від більш істотних проблем. Д. Хелмер розглядає її як частину більш широкої галузі соціології знання, як «суть прагматичного дослідження мови» [13, с. 748]. Цієї думки дотримується також і Х. Келнер, який заявляє, що соціологія мови повинна розширитися, переходячи в соціологію знання [14, с. 71]. Але Д. Хелмер не вважає, що соціологія мови може задовільно розвиватись як сплав лінгвістики і соціології. По-перше, «лінгвістика не співвідноситься з тим, що я називаю прагматичним аспектом мови» [13, с. 745], і по-друге — для соціологів більший інтерес становить соціально-структурне оточення мови і завдання, які вона виконує у відповідності до цього оточення.

Ця точка зору не сумісна з поглядами радянських вчених, які розглядають соціолінгвістику як синтез соціології та лінгвістики. А. Д. Швейцер [9, с. 102] зазначає: «Методи соціолінгвістичного аналізу знаходяться ще в стадії розробки. В розробці цих методів важливу роль покликані зіграти як лінгвісти, так і соціологи. Ось чому тісне співробітництво лінгвістів з соціологами конче необхідне для успішного розвитку соціолінгвістичних досліджень». Другий радянський мовознавець П. Н. Денисов [6, с. 11] пише про те, що розвиток соціолінгвістики неможливий без паралельного розвитку конкретних соціологічних досліджень.

Деякі мовознавці та соціологи (напр. Р. Гроссе в НДР, Д. А. Фішман та Д. О. Херцлер в США) — прихильники тенденції, відомої під назвою «Sociology of Language» або «Sprachsoziologie». Теоретичне обґрунтування різниці між соціолінгвістикою та лінгвосоціологією дає Р. Гроссе [5, с. 3]: «Соціолінгвістика, як видно із назви, займається вивченням зв'язку мови та суспільства... При соціолінгвістичному дослідженні приймаються до уваги суспільно значущі варіанти мовних знаків, вивчається їх місце в архісистемі, і потім використання їх певними соціальними групами в певних комунікативних ситуаціях. При лінгвосоціологічному підході відправним пунктом є соціологічні категорії, такі як соціальна група, соціальна роль індивіда, спільність завдань, від них дослідник іде до мовних явищ, характерних для цих соціологічних ситуацій». Р. Гроссе відносить соціолінгвістику до галузі вивчення лінгвістики, а лінгвосоціологію — до сфери діяльності соціології. Лінгвосоціологія,

на думку іншого мовознавця із НДР К. Шпангенберга, повинна «встановити зв'язок і кореляції між різними формами існування мови і різними соціальними угрупованнями» [16, с. 568]. Більш вузька дефініція лінгвосціології обмежується навіть невеликим мовним колективом і вимагає дослідження як цього колективу, так і його мови. Завдання соціології мови полягає в дослідженні мови і мовної комунікації, в її соціальній обумовленості.

Але не всі мовознавці згодні з необхідністю поділити сфери діяльності між соціолінгвістикою та лінгвосціологією. Так, напр. В. Брайт на конференції 1964 р. в Лос-Анджелесі заявив, що соціолінгвістичні дослідження, як і дослідження, що проходять під назвою «лінгвосціологія, займаються відношеннями між мовою та суспільством» [11, с. 11].

Соціологіст із НДР Н. Дітмар [12, с. 91], підкреслюючи різне ставлення вчених до цього питання, вважає, що відокремлювати ці сфери діяльності недоцільно. Отже, в дослідженні зв'язку історії мови з історією народу можна підходити з двох позицій: мовні дані як засіб опису історичного минулого народу і факти історії як засіб пояснення лінгвістичних процесів. Слід відмітити, що при деяких історичних умовах вплив суспільства на мовні процеси досить відчутний. Не треба забувати, що характер мовної політики у великій мірі визначається характером соціальної системи, класовою структурою суспільства і політикою, яку проводить правлячий клас. Г. Клаус [15, с. 249] в книзі «*Sprache der Politik*» відзначає, що існування двох німецьких держав з відмінними настановами в ідеології і політиці призвело до того, що багато слів німецької мови набуло різного значення, вони переосмислюються, в мові багато англоамериканізмів.

Все це використовується для захисту капіталістичної, класової ідеології. Зовсім інше ставлення до цього в соціалістичному суспільстві. Ми дбаємо про те, щоб все більша кількість людей брала участь у суспільному житті. А це означає, що люди повинні добре володіти важливим інструментом керівництва процесами суспільного життя — мовою. Звідси підвищені вимоги до культури мови всіх членів суспільства, до вивчення рідної та іноземної мови [10, с. 11]. І тут на допомогу повинні прийти дані соціолінгвістичного аналізу. Корисним було б дослідження співвідношення психолінгвістики та соціолінгвістики, що значно підвищило б ефективність мовної комунікації в соціалістичному суспільстві. Для цього потрібне співробітництво представників різних наук.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Естественный человеческий язык как объект научного исследования. — Иностранные языки в школе, 1969, № 2.
2. Базиев А. Т., Исаев М. И. Язык и нация. М., «Наука», 1973.

3. Білодід І. К. Мова і ідеологічна боротьба. — Мовознавство, 1973, № 5.
4. Будагов Р. А. Язык, история и современность. М., Изд-во МГУ, 1971.
5. Гроссе Р. О соотношении языка и нации. — Иностранные языки в школе, 1970, № 3.
6. Денисов П. Н. Социоллингвистика как наука об общественном существовании и общественных условиях развития языка. — Русский язык в школе, 1970, № 3.
7. Жирмунский В. М. Национальный язык и социальные диалекты. Л., 1936.
8. Швейцер А. Д. Некоторые актуальные проблемы социоллингвистики. — Иностранные языки в школе, 1969, № 3.
9. Швейцер А. Д. Вопросы социологии языка в современной американской лингвистике. Л., «Наука», 1971.
10. Шмидт В. Актуальные задачи лингвистических исследований в ГДР в области повышения культуры речи. — Иностранные языки в школе, 1973, № 5.
11. Bright W. Sociolinguistics. The Hague—Paris, Mouton, 1966.
12. Dittmar N. Möglichkeiten einer Soziolinguistik. — Sprache im technischen Zeitalter, 1971, N 38.
13. Helmer J. The Sociology of Language, Roma, 1969. 748 p.
14. Kellner H. Social research. — Albany, N. J., 1970, N 1, vol. 37.
15. Klaus G. Sprache der Politik, Berlin. Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1971.
16. Spangenberg K. Sprachsoziologie und Dialektforschung. — Wiss. Zeitschrift der Fr. — Schiller—Universität, Jena, Jg. 16, H. 5, Gesellschaftliche Reihe, 1967.

В. І. ОДИНОВА

ПОЛІСЕМІЯ ЯК ОДИН ІЗ ФАКТОРІВ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ВАРІЮВАННЯ (на матеріалах творів сучасних французьких письменників-прозаїків)

Незважаючи на те, що вивчення факту полісемії почалося задовго до появи семасіологічних розробок, все ж ця проблема до цього часу залишається маловивченою. В цій статті ставиться завданням розглянути на конкретних прикладах сучасної французької художньої прози шляхи реалізації можливостей полісемантичного слова і проаналізувати їх конкретні прояви у системі лексико-семантичного варіювання французької мови.

У полісемантичного слова виділяється його «основне» номінативне значення, яке об'єднує найбільш характерні, істотні ознаки. У мовній же комунікації номінативне значення знаходить свою конкретну реалізацію сукупністю різноманітних лексико-семантичних варіантів (ЛСВ).

Це питання особливо ускладнюється, тому що з ним тісно пов'язана проблема полісемії. Різноманітні ЛСВ полісемантичного слова містять у собі загальні, постійні ознаки, константи, які дозволяють слову змінювати, варіювати свій смисловий зміст і, разом з тим, залишатися тим самим словом, зберігати свою структурну (як формальну, так і смислову) єдність і лексичну значущість при протиставленні іншим одиницям словника.

При різному узусі ЛСВ слова припускається, що між тотожними елементами є певна схожість і різниця. У разі, коли схожість превалює над різницею елементів, останні є окремі ЛСВ полісемантичного слова; якщо різниця домінує над схожістю, то порушується смислова тотожність слів і як наслідок цього утворюються окремі слова з самостійним лексичним значенням; фіксовані словосполучення, схожість і різниця у даному разі іде по лінії семантичного зміщення, формальний же бік слова залишається незмінним [8, с. 208].

Кожний ЛСВ має своє особисте наповнення і властиву йому семантичну активність. При мовному узусі ЛСВ взаємодіють з різними словами свого синтаксичного оточення, і при цьому кожний варіант утворює свої особливі мовні зв'язки, в чому і виявляється відносна рівноправність усіх варіантів у структурі єдиного полісемантичного слова.

Коли мова йде про різні значення слова, то враховують різні контексти його вживання. Семантичний контекст являє собою мінімальне двочленне сполучення слів, одним з яких є реалізоване слово, другим — ключове слово, від якого виходить семантична вказівка. Такий контекст містить у собі чотири основних компонента: 1) слово, яке семантично реалізується; 2) лексично сполучуване слово; 3) модель семантичного сполучування; 4) модель синтаксичного сполучування [7, с. 434].

Простежимо на конкретних прикладах характер семантичного варіювання полісемантичного дієслова «couper»:

1. Ce sont les soucis qui vous coupent l'appétit, murmura le vieux Noir [15, с. 30].
2. J'ai fait une provision d'eau, de bonbons acidulés pour me couper l'appétit [18, с. 234].
3. Il l'a coupée: «Les gens de Hollande...» [12, с. 236].
4. Allons, bon, on nous a coupés [12, с. 160].
5. ...dit Fargue, me coupant la mémoire [12, с. 46].
6. Le fouet coupa la nuit avec un bruit d'arme à feu [15, с. 41].
7. ...Les phares des voitures coupent en tranches minces ma cachette, **ma chair**, ma nuit [18, с. 269].
8. ...Rose achève enfin de piquer sa robe blanche. Elle l'a coupée dans le dernier rideau de tulle... [16, с. 29].
9. C'était drôle, car le trottoir coupait ainsi le bonhomme à hauteur du ventre [19, с. 11].

З цитуємих фраз можна вичленити мінімальні семантичні контексти, які становлять собою двочленні сполучення і реалізують різні ЛСВ полісемантичного дієслова «couper». Дієслово «couper» в усіх наведених прикладах виявляє об'єктні зв'язки. Мінімальним контекстом у даному разі являється реалізоване дієслово «couper» і лексично сполучуване слово, яке позначає об'єкт дії: couper l'appétit; couper la parole de qn (il l'a coupée...); on nos a coupés (couper la conversation téléphonique); couper

la mémoire; couper la nuit; couper la cachette, la chair, la nuit; couper une robe; couper le bonhomme.

Семантична співвіднесеність дієслова «couper» надзвичайно різноманітна і залежить у першу чергу від характеру сполучуваного з ним слова, яке є ключовим. Реалізація різних ЛСВ дієслова «couper» залежить від граматичної категоріальності і семантичного наповнення ключових слів.

У словосполученнях: *couper l'appétit*, *couper la mémoire*, *couper la nuit* ключовими словами є іменник, абстрактний, обчислюваний. Словосполучення «*couper l'appétit*» є сталим на даному етапі розвитку французької мови. У словосполученні «*couper la mémoire*» слово «*mémoire*» позначає процес мислення, тобто пов'язане з дією; у словосполученні «*couper la nuit*» слово «*nuit*» є еліптичним висловом «*silence de la nuit*» і позначає певне становище. При абстрактності об'єктного ключового слова у варіантів дієслова «*couper*» наявна загальна ознака. Цією ознакою є поняття припинення якої-небудь дії, процесу, становища.

У словосполученнях «*couper une robe*» об'єктним ключовим словом є іменник, конкретний, що означає неживі істоти (позначає вид одягу); «*couper le bonhomme*» — іменник, конкретний, жива істота, позначає людину. Загальною семантичною ознакою цих ЛСВ дієслова «*couper*» є поняття поділення на частини матеріально вираженого предмета. Словосполучення «*couper la cachette, la chair, la nuit*» відзначається суміщенням в контексті іменників з конкретною і абстрактною відзнакою, що є своєрідним стилістичним прийомом автора твору.

Таким чином, у залежності від граматичної категорії **конкретності і абстрактності** об'єктних ключових слів ЛСВ дієслова «*couper*» поділяються на дві підгрупи: 1) позначаючі поняття припинення якої-небудь дії, процесу, становища; 2) позначаючі розділення на частини матеріально висловленого об'єкту.

Але у той же час в середині кожної з підгруп можна виділити диференціальні ознаки, які передають різний характер дії дієслова «*couper*». У словосполученні «*couper la mémoire*» дієслово «*couper*» позначає: припинити за допомогою промови яких-то слів певного процесу мислення; «*couper la nuit*» — порушити стан тиші, припинити цей стан за допомогою якогось звуку; «*il l'a coupée*» — припинити процес розмови якої-небудь людини за допомогою промови яких-то слів другою людиною та ін.

Кожний ЛСВ у своєму конкретному вживанні пов'язаний з уявленням тієї чи іншої ситуації. В підгрупі, де дія співвідноситься з конкретним іменником, напр.: *Elle l'a coupée (une robe) dans le dernier rideau de tulle...* мається на увазі конкретна особа *elle* (Rose), котра за допомогою якогось ріжучого інструменту поділила на частини відріз тканини. У фразі: *C'était drôle, car le trottoir coupait ainsi le bonhomme à hauteur du ventre*

формальним агенсом дії являється іменник «trottoir», який не-
наче розділяє людину пополам. У дійсності «trottoir» не робить
ніякої дії, а мається на увазі той факт, що людину видно з-за
тротуару наполовину.

Таким чином, різні ЛСВ полісемантичного дієслова «couper»
викликають різні уявлення про «супроводжуючі дії», через те
вони не можуть бути тотожними у семантичному відношенні.

При конкретній реалізації різних ЛСВ полісемантичного сло-
ва, окрім **лексичного**, велику роль відіграє **синтаксичне** сполу-
чення слів. Лексична сполученість передбачає смислове сполу-
чення ЛСВ з словами, які мають різне семантичне наповнення.
Синтаксичне сполучення обумовлює можливість вживання сло-
ва у певних синтаксичних конструкціях.

У наших прикладах при аналізі дієслова «couper» його ва-
ріювання обумовлене також моделлю синтаксичного сполучен-
ня, яка може бути представлена: $S-V=0$, де S — суб'єкт дії,
 V — ЛСВ дієслова «couper», O — об'єкт дії.

Під час мовної актуалізації слова характер його лексико-се-
мантичного варіювання залежить від його позиції у системі
синтаксичних зв'язків. Як звісно, у французькій мові основною
моделлю сполучення прикметника з визначуваним словом
є субстантивно-квалітативна модель типу NA .

Прикметник «sale», вживаний у своїй звичайній постпози-
тивній позиції NA , передає значення «брудний». Мовна актуалі-
зація цього прикметника допускає квалітативно-субстантивну
модель типу AN , у наслідок чого змінюється якісна характери-
стика даного прикметника.

1. Chez moi, c'est une sale habitude [15, с. 26].

2. La haine est une sale école [17, с. 86].

У даного прикметника реалізувався новий варіант значення
«огидний, відворотний, мерзотний».

У прикметника «maigre» основним значенням є «худий».
У мовній реалізації даний прикметник також може бути вжива-
ний у моделі AN , де з'являються варіанти значення. Важливу
роль при цьому відіграє, як це вже зазначалося вище, характер
семантики сполучуваного з прикметником визначуваного слова.
У прикметника «maigre», який тісно пов'язаний у контексті
і лексично, і синтаксично з визначуваними словами, реалізують-
ся варіанти значення: maigre gaité — слабе пожвавлення; mai-
gres arbres — хилі дерева.

У процесі лексико-семантичного варіювання полісемантично-
го слова велику роль відіграє його морфологічна оформленість.
У французькій мові словоформа, яка має тенденцію розмежува-
ти різні варіанти значення слова, є словоформа множини. За
словником К. А. Ганшиної «основним» номінативним значенням
слова «caractère» є «характер, норов». У фразях: J'ai vu se dé-
couper, comme des taches d'encre sur le ciel violet, des caractè-
res chinois [14, с. 144]. Une tache de lumière rongeaient les ca-

ractères dactylographiés sur la feuille que je tenais entre les mains [4, с. 273].

У іменнику «caractère» фіксується один з його ЛСВ із значенням «ієрогліфи», який реалізується у словоформі множини. Або: Mais il aiguilla son esprit dans cette voie, tendit toutes ses facultés dans ce sens [19, с. 144]. Тільки словоформа множини реалізує одне із значень полісемантичного слова «faculté», у даному разі значення «інтелектуальні здібності». Таким чином, словоформа, яка має тенденцію розмежувати ЛСВ полісемантичного слова у французькій мові, є словоформа множини.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз конкретних проявів лексико-семантичного варіювання полісемантичного слова свідчить про те, що полісемія є конкретним фактом дійсності і знаходить свій вираз у системі ЛСВ слова. Завдяки змінам у семантичній структурі полісемантичного слова, змінюється його смислове наповнення, що сприяє якісним перетворенням лексики мови.

2. Різні ЛСВ полісемантичного слова реалізуються у семантичному контексті, який є мінімальним двочленним сполученням. В результаті аналізу різних контекстів, у які входить дієслово «courre», його ЛСВ поділяються на дві підгрупи. Це зумовлено конкретністю або абстрактністю об'єктної співвідносності дієслова. Об'єднання ЛСВ у підгрупи передбачає наявність загальної семантичної ознаки. Разом з тим, в середині кожної підгрупи наявні певні диференціальні ознаки, які обумовлюють семантичне варіювання дієслова «courre».

3. У системі лексико-семантичного варіювання полісемантичного слова велику роль відіграє синтаксичне сполучення слів. Характер лексико-семантичного варіювання залежить від позиції полісемантичного слова у системі синтаксичних зв'язків.

4. Велике значення у процесі реалізації різних ЛСВ полісемантичного слова має його морфологічне оформлення. Останнє є фактом, який обумовлює лексико-семантичне варіювання слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амосенкова Е. И. Из наблюдений над семантическими изменениями в словаре французского языка. — Уч. зап. Петрозаводск. ун-та. Т. XII, вып. 5, 1964, с. 17—28.
2. Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии. М., 1957. 295 с.
3. Будагов Р. А. Многозначность слова. — Научные доклады высшей школы. Филол. науки, 1958, № 1, с. 39—46.
4. Виноградов В. В. Основные типы лексических значений слов. ВЯ. № 5, 1953, с. 9—12.
5. Колшанский Г. В. О природе контекста. — ВЯ, № 4, 1959, с. 45—49.
6. Левковская К. А. Теория слова, принципы ее построения и аспекты изучения лексического материала. М., 1962. 296 с.

7. Общее языкознание. М., Наука, 1972. 486 с.
8. Уфимцева А. А. Слово в лексико-семантической системе языка. М., 1968. 272 с.
9. Шмелев Д. Н. Очерки по семасиологии русского языка. М., 1964. 244 с.
10. Ulmann, S. Précis de sémantique française. Berne, 1952.
11. Aragon L. Aurélien. Gallimard., 1963.
12. Aragon L. Blanche ou l'oubli. Gallimard, 1967.
13. Beauvoir (Simone de). La force des choses. t. 1, Gallimard, 1963.
14. Butor M. L'emploi du temps. Les Editions de Minuit, 1957.
15. Green Julien. Chaque homme dans sa nuit. Librairie Plon, 1960.
16. Jarlot J. érard. Un chat qui aboie. Roman. Gallimard, 1963.
17. Parain Bruce. De fil en aiguille., Gallimard, 1960.
18. Triolet Elsa. Ecoutez-voir., Roman, Gallimard, 1968.
19. Simonon G. Les fiançailles de M. Hire, Livre de poche, 1970.

Л. Г. ОЛЕШКО

ДО СТРУКТУРНОЇ І ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗВОРОТУ *il y a* У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

У ряді безособових конструкцій французької мови форма *il y a* займає особливе місце. Це пояснюється тим, що дана форма досягла того ступеня мовної стабілізації, який дозволяє використовувати її в мові як готовий знак — автоматизм, що має декілька функціональних спеціалізацій [4]. Звичайно виділяють такі основні функції вказаної конструкції, безпосередньо зв'язані з її граматичною структурою [14; 21]: 1) *il y a* — основа безособового речення; 2) *il y a* — у функції іменного додатка адвербіального типу; 3) *il y a* — центр обставинної конструкції, в якій його функції тотожні прийненикові; 4) *il y a... qui, (que), dont* — виділювальний зворот. У всіх функціях зворот *il y a* реалізує своє значення тоді, коли він розповсюджений словами різної морфологічної природи та синтаксичної якості. Характерно, що такий розподіл функцій *il y a* відображає перш за все граматико-семантичні напрямки його використання, що іноді не збігається з формально-граматичним інтонаційним введенням *il y a* та його розповсюджувача у синтаксичну єдність. Відрізняючись від усіх безособових зворотів своєю поліфункціональністю, *il y a*, в свою чергу, поділяє загальні ознаки безособових конструкцій.

Уточнення граматичного статусу компонентів для звороту *il y a* має велике значення, оскільки при переході від синтаксичної структури речення до його комунікативного рівня виявляється різна участь звороту в актуалізації компонентів спілкування. Це обумовлено набором функціональних спеціалізацій і особливостями його формально-граматичного та інтонаційного введення в мову. Більшість дослідників сходяться на тому, що граматична природа безособових речень перш за все характеризується значенням і функцією займенника *il*, від чого залежить, до розряду яких речень — одно- чи двоскладових, слід віднести конструкції типу *il y a* + розповсюджувач. Можна назва-

ти три точки зору на природу безособового ії: 1) ряд дослідників вважає, що ії є займенником і має реальне значення. Воно виконує звичайні функції підмета безособових конструкцій [1; 13; 15; 17]; 2) деякі лінгвісти, як [8; 11; 12; 19] вважають, що ії не містить ніякого лексичного значення, але виконує роль формального підмета, рівнозначного звичайному головному членові, виявленому при традиційному аналізі за членами речення; 3) нарешті, третя група дослідників вважає безособове ії омонімом особового займенника ії. Як омонім, безособове ії не є членом речення [5; 16; 20].

Точка зору перших може бути прийнята, оскільки в позамовній дійсності відсутній об'єкт номінації (суб'єкт дії), який передавало б безособове ії. З цієї ж причини ії не може функціонувати як звичайний займенниковий член, що виступає субститутом іменника. Отже, немає ніяких підстав вважати ії підметом, що представляє поряд з присудком опорний конструктивно-семантичний член речення. Відсутність денотативного (референтного) змісту в безособовому ії вказує на те, що воно має тільки конструктивну спеціалізацію — реляційну функцію. Як і інші особові займенники, безособове ії вказує на категорію особи і числа відмінюваного дієслова, виконує функцію, подібну до флексії, але, перебуваючи в препозиції до дієслова, не є такою.

Отже, безособове ії, очевидно, слід розглядати тільки як парадигматичний показник певного дієслова, що створює (разом з дієсловом) обмежений парадигматичний ряд по лінії категорії особи.

Дійсно, ії не є підметом (у традиційному розумінні даного терміну), але входить до конструктивної схеми речення, в якій ії є постійним елементом, що супроводить будь-яке дієслово безособової конструкції. У французькій мові з її формалізованим порядком слів і маловираженими морфологічними показниками присутність ії у конструктивній схемі речення є необхідною. Навряд чи можна на підставі тільки зовнішньої віднесеності розглядати безособове ії як омонім особового займенника ії. Обидва ці займенники у морфологічній парадигмі дієслова (неактуалізованої дієслівної конструкції) виконують тотожні конструктивно-граматичні функції. Інакше кажучи, особове і безособове ії зближуються не тільки зовні. Подібний підхід до безособового ії знімає широко представлене у практичних та граматичних граматиках протиставлення у звичайних безособових реченнях *sujet réel* і *sujet apparent* [18], успадковане від логічної граматики. Роль «реального підмета», як це прийнято вважати, виконує структурно-обов'язковий розповсюджувач дієслова безособового речення. При цьому фактично схема речення ототожнюється з схемами судження і звичайного двоскладового дієслівного речення. Звідси і спроби віднести безособові конструкції до двоскладових типів речення [6]. Але відхід від канонів логічної гра-

матики привів до іншого розуміння складу речення і дозволив вважати безособові речення односкладовими конструкціями [20, с. 495]. Підкреслимо, що дієслово безособових конструкцій також не вдовольняє всі вимоги до дієслів-присудків звичайних двоскладових речень. Зміна морфологічних категорій дієслова безособової конструкції в основному пов'язана з його постпозиційним членом — агенсом і обставиною дії.

Таким чином, безособові конструкції є структурно нерухомі синтаксичні форми, в яких *il* визначає формально-граматичну локалізацію інших компонентів з обмеженими дистрибутивними можливостями. Саме безособове дієслово, на відміну від *il*, є формальним і семантичним компонентом речення, що допускає перетворення у межах дієслівних категорій (способу, часу, стану). Конструкція *il y a* має певні обмеження в категоріальних дієслівних модифікаціях.

Лексична асемантичність *il* дозволяє включити безособові речення в опозицію з реченнями, що містять підмет, який номінує об'єкт ситуативної віднесеності. При цьому, як слушно вказують деякі автори [10, с. 206], проміжне положення між опозитивними парами речень — особовими і безособовими — займають неозначено-особові. Подібна позиція обумовлена не тільки чисто абстрактною констатацією часткової імперсоналізації дієслова, але й синтагматичними можливостями неозначено-особових речень, пов'язаних з подвійною функціональною субституцією — вживанням замість особових і безособових речень. Характерно, що при такій субституції виникають обмеження граматичного і стилістичного порядку.

Поділяючи загальні структурні властивості безособових конструкцій, зворот *il y a* буде багатофункціональним і по-різному бере участь в актуалізації компонентів речення в аспекті його членування. Відсутність синтагматичної розчленованості в плані розмежування підмета і присудка не дає підстав застосувати до безособових речень звичайну дихотомічну схему актуального членування — тема і предикат. Тому дослідники кваліфікують *il y a* як актуалізатор одного з компонентів комунікативного плану. На цьому шляху погляди мовознавців розходяться. Більшість їх вважає, що (центр безособового речення) вводить предикат [7; 20], і тільки Ж.-К. Корбей стверджує, що *il y a* вводить тему, яка може бути розповсюджена членами, які складають предикат спілкування [9, с. 68]. Так, речення *Il y avait en l'absence de Maurice de discussions brèves et sèches* (Pierre Gamarra), можна представити схемою *il y a + thème*. Навпаки, речення *Il n'y a vraiment aucune raison de changer d'avis aussi brusquement ...* (Françoise Mallet-Jorris) реалізоване за схемою *il y a + thème + propos*.

Безперечно, наведені схеми відображають комунікативну структуру речення, проте вони не можуть бути типовими для всіх конструкцій, оскільки, напр. у реченні *Il n'y a aucune raison*

pour que j'en sois furieuse (André Roussin) il y a вводять предикат висловлювання. Очевидно, il y a у функції центра безособового речення може вводити і тему і предикат речення. Це залежить від структури синтаксичної одиниці, її інтонаційного мажорку та інших факторів. Разом з тим подібний підхід не свідчить про згоду з поглядами дослідників, які приписують il y a певну комунікативну актуалізацію. Сам принцип дихотомічного поділу не завжди відповідає реальному стану справ, тим більше, що він належить до логіко-психологічного членування. Мабуть, більш виправданим є виділення інформаційного комунікативного компонента, інформативна значущість якого визначається тільки в контексті.

Отже, зворот il y a поділяє основні властивості безособових конструкцій, але відрізняється від них своєю поліфункціональністю та неоднозначною роллю в комунікативній організації речення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. М., 1955. 416 с.
2. Гилев Л. А. Функция безличных конструкций в современном французском языке. Автореф. канд. дис. М., 1959. 19 с.
3. Лаптева О. А. Нерешенные вопросы актуального членения. — Вопросы языкознания, 1972, № 2, с. 35—47.
4. Минкин Л. М. О стереотипных синтаксических формах во французском языке. — Вопросы романо-германского языкознания. Материалы межвузовской конференции. Челябинск. пед. ин-т. Вып. 3. 1969, с. 186—188.
5. Нехендзи Б. Д. К вопросу о местоимениях как частях речи в современном французском языке. Учен. зап. ЛГУ. Сер. филол. наук. вып. 29, 1957.
6. Хаперская Н. Я. Структурно-семантические типы безличных предложений в современном французском языке. Автореф. канд. дис. М., 1961. 21 с.
7. Blinkenberg A. L'ordre des mots dans le français moderne, Copenhague. 1928. 247 p.
8. Brunot F. La pensée et la langue. Paris, 1922. 955 p.
9. Corbeil J.-C. Les structures syntaxiques du français moderne. Les éléments fonctionnels dans la phrase. Paris. 1968. 283 p.
10. Dauzat A. Grammaire raisonnée de la langue française. Paris, 1947. 481 p.
11. De Boer (Cornelius) Essai de syntaxe française moderne. Paris, 1922.
12. Galichet (Georges). Essai de grammaire psychologique. Paris, 1947.
13. Gougenheim G. Système grammatical de la langue française, Paris, 1939.
14. Henry A. C'était il y a des lunes. Paris, 1968. 126 p.
15. Le Bidois. Syntaxe du français moderne. Paris, 1968. 792 p.
16. Moignet G. Le pronom personnel français. Essai de psychosystématique historique. Paris, 1965.
17. Nyrop Kr. Grammaire historique de la langue française. Copenhague, 1930, T. VI.
18. Pieltain P. La construction impersonnelle en français moderne. — Mélanges de linguistique romane et de philologie médiévale offerts à M. Maurice Delbouille. Paris, 1964, p. 469—488.
19. Steinberg N. Grammaire française. Leningrad, 1963. 238 p.

20. Wagner R. L. et Pinchon J. Grammaire du français classique et moderne. Paris, 1967. 640 p.
21. Wagner R. L. Иля. — Le français dans le monde. 1964, N 29, p. 10—15.

Е. Г. ПАПОВЯНЦ

КВАНТИТАТИВНІ ПАРАМЕТРИ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ (на матеріалах англійських газет)

Сучасне мовознавство багато уваги надає дослідженню загальних закономірностей функціонування тієї чи іншої мови. Інтенсивно вивчаються проблеми синтаксису, зокрема активні синтаксичні процеси в мові певної епохи. Виникає питання, що являють собою ці процеси: посилення вже діючих тенденцій розвитку чи виникнення нових? [4].

Ряд лінгвістів відмічають, що останнім часом у синтаксисі багатьох мов помічається скорочення довжини речення. Аналіз розміру речення, розпочатий одночасно на матеріалі кількох мов, пов'язаний насамперед з розвитком статистичних методів дослідження. Цілий ряд науковців займається кількісним аналізом довжини речення з чисто статистичною метою в галузі прикладної лінгвістики (Т. К. Левіна, А. В. Малаховський, Т. А. Селютіна, Х. Майер, Г. Хердан).

Однак і вітчизняні, і зарубіжні вчені зосереджують увагу на стилістичному аспекті проблеми, визначаючи довжину речення як один із параметрів стилю (В. К. Войнов, С. Уільямс, Л. Шерман). Було встановлено, що наукові і художні тексти відрізняються середніми розмірами речень і ця відмінність є стійким жанровим показником, який охоплює можливі авторські відхилення і не виходить за межі внутрістильових.

Третім напрямком у вивченні розміру речень є дослідження їх довжини як елемента синтаксису. Підхід, що протиставляється переважно стилістичному, виражений в роботах В. Г. Адмоні, який підкреслює в граматичних дослідженнях важливі пошуки саме граматичних системних відносин, пов'язаних з кількісною стороною [1].

У нашій роботі дається аналіз розміру складного речення на стилістично однорідному матеріалі передових статей англійської газети «The Times», надрукованих протягом 1834—1874 рр. і 1940—1973 рр.

Для визначення розміру речення важливе значення має така кількісна характеристика, як співвідношення простих і складних речень, тобто коефіцієнт складності тексту. На основі статистичного аналізу співвідношення питомої ваги простих і складних речень у досліджуваному матеріалі ми одержали дані, які свідчать, що питома вага простих речень збільшується, а складних зменшується. Напр., у газетному тексті XIX ст. простих речень було 25%, складних — 75%, а в XX ст. — відповідно 38

і 62%. Як бачимо, складні речення у газетному стилі є переважним типом, хоч їх питома вага і зменшується.

Аналогічні тенденції помічено також у мові художньої прози: в XIX ст. простих речень—31,9%, складних—68,1%; у XX ст.—відповідно 47,1% і 52,9% [3]. Ми виявили також, що зменшуються і середні розміри складних речень (в середньому 35 лексичних одиниць у статтях згаданої газети за 1834—1874 рр. і до 26— в матеріалах 1954—1973 рр.).

Розмір речення в цілому і складного, зокрема, тісно пов'язаний з величиною середньої складності речення, яку одержують від ділення загальної кількості предикативних одиниць у складних реченнях на кількість їх в тексті. Так, для XIX ст. ця величина дорівнює 3,4, а на сучасному етапі знижується до 2,6, що свідчить про зменшення довжини складного речення.

Синтаксичну структуру складного речення визначає також розмір підрядних речень у складнопідрядних, які найчастіше вживаються: в XIX ст. — 54,6%; в XX ст. — 69,2% (див. табл. 1).

Таблиця 1

Кількісна характеристика підрядних речень у складнопідрядних (кількість слів)

Століття	Головне речення	Типи підрядного речення											
		визначальне	додаткове	часу	умовне	додаткове	причинне	підметове	порівняльне	розширювальне	предикативне	мети	Вставне речення
XIX	12,5	12,1	13,5	9,6	9,0	20,4	11,6	17,0	8,0	15,2	11,4	18,0	7
XX	10,8	10,5	13,1	9,5	9,5	9,0	10,0	18,2	7,6	8,5	13,0	13,0	7

Розглядаючи синхронні зрізи (1834—1874 і 1940—1973 рр.), ми помітили, що не всі типи підрядних речень мають однакову кількість слів. Очевидно, це пояснюється їх граматичною семантикою. Найбільші підрядні речення в текстах XIX ст. можна було б розташувати в такому порядку: підрядні допустові, мети, підметові, розширювальні, додаткові. В матеріалах XX ст. найбільші за розміром підрядні додаткові, потім підрядні мети, предикативні, означальні.

Кількісні параметри мають і вставні речення: вони представлені найменшими розмірами на обох етапах (див. табл. 2).

У плані діяльності можна відзначити зменшення місткості майже всіх видів підрядних речень на сучасному етапі. Показовою є різниця у кількісній характеристиці підрядних допустових, підметових, розширювальних, мети. Ця різниця свідчить про різке скорочення вказаних речень. Характерна також залежність розміру окремих видів підрядних речень від їх позицій щодо головного. Як бачимо, постпозиція з нормою для більшості підрядних речень (виняток, природно, становлять підрядні підметові).

Таблиця 2

Місткість підрядних речень (кількість слів) і частотність їх вживання (%%)

Позиція	Підрядне означальне	Додаткове	Часу	Умове	Допустове	Мети	Підметове	Порівняль- не	Розширю- вальне	Причинне	Предика- тивне
---------	------------------------	-----------	------	-------	-----------	------	-----------	------------------	--------------------	----------	-------------------

XIX ст.

Препозиція ¹	—	—	16,6	15,6	19,8	—	17,0	—	—	8,2	—
	—	—	0,7	2,0	1,2	—	0,5	—	—	1,2	—
Інтерпозиція	10,7	12,2	16,5	—	21,0	—	—	—	11,0	14,3	—
	13,9	1,0	0,5	—	0,7	—	—	—	0,2	0,7	—
Постпозиція	12,8	14,8	11,8	10,7	16,0	18,0	—	8,0	20,2	12,1	11,1
	40,3	16,7	2,5	1,0	0,2	0,2	—	0,2	2,7	3,8	1,7

XX ст.

Препозиція	—	—	11,8	9,4	10,4	—	8,2	—	—	10,1	—
	—	—	1,5	3,4	1,1	—	1,1	—	—	1,3	—
Інтерпозиція	8,1	12,6	7,4	8,6	11,0	—	—	—	—	—	—
	9,3	0,6	1,1	0,6	0,2	—	—	—	—	—	—
Постпозиція	11,3	12,7	9,3	10,7	5,7	13,0	—	7,6	8,5	10,0	13,0
	46,3	11,4	5,0	2,5	0,9	0,2	—	1,1	2,7	1,5	3,4

¹ Препозиція, інтерпозиція, постпозиція — перший рядок означає кількість слів, другий — частотність їх вживання.

Обсягове зменшення всіх видів підрядних речень найпомітнішим є в інтерпозиції, що якоюсь мірою споріднює їх із вставними реченнями. Остання закономірність простежується на обох порівнюваннях хронологічних відрізках. Як справедливо зазначає Г. М. Акімова [2, с. 74], підрядне, перебуваючи в середині головного, немовби стискується в обсязі, позбавляючись від всього зайвого. Не змінюють обсягу в інтерпозиції тільки ті речення, які знаходяться в препозиції. Це насамперед підрядні допустові і причинні (див. табл. 2).

Таким чином, діахронічний підхід до проблеми розміру складного речення при умові стилістичної однорідності матеріалу дозволяє виявити зменшення протяжності складного речення, що залежить від таких величин, як коефіцієнт складності і середня складність. Що ж стосується ємкості всіх типів підрядних речень, які входять до складнопідрядних — найпоширенішого виду складних речень, то вона змінюється і якоюсь мірою сприяє зменшенню розмірів складного речення в цілому в сучасних газетних текстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адмони В. Г. Качественный и количественный анализ грамматических явлений. — Вопросы языкознания, 1963, № 4, с. 57—63.

2. Акимова Г. Н. Размер предложения как фактор стилистики и грамматики. — Вопросы языкознания, 1973, № 2, с. 67—69.
3. Кравчук Н. В. Взаимодействие количественного и качественного аспектов в структуре предложения английского языка. Автореф. канд. дис. Минск, 1972, 28 с.
4. Шведова Н. Ю. О некоторых активных процессах в современном русском синтаксисе. — Вопросы языкознания, 1964, № 2, с. 3—18.

В. С. ПРОЦЕНКО

ДЕЯКІ РИСИ ДАВНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОГО ІНСТРУМЕНТАЛІСА В ПОРІВНЯННІ З ІНШИМИ МОВАМИ

Багатоаспектний кількісний аналіз, дистрибутивний аналіз, типологічне зіставлення споріднених і неспоріднених мов, використання даних історії та антропології, акцентології та палеографії допомогли по-іншому підійти до давньовірхньонімецького (двн.) інструменталіса і дійти висновку, що він на період створення письмових пам'яток був не реліктом, а мовною нормою і охоплював всю систему відмінювання іменників. Він також не відносився до локальних відмінків і мав свої причини зникнення [7, с. 40; 8, с. 69; 9, с. 71].

Дослідження мовного матеріалу велося методом суцільного аналізу текстів. Було розглянуто більше 5 тис. карток. Після дистрибутивного аналізу генетива, датива та інструменталіса відносно їх відмінкових значень та синтаксичних функцій у реченні були відокремлені приклади, де генетив та датив вживаються в інструментальному значенні.

На основі мовного матеріалу з двн. письмових пам'яток було показано, що форми іменників всіх родів у множині, які раніше вважалися інструментальним дативом, насправді є формами інструменталіса, омонімічного з дативом, а іменники жіночого роду однини також стоять в інструменталісі, омонімічному з дативом. Це видно на прикладах дистрибуцій іменників в інструменталісі з флексією -u/-o та іменників в інструментальному дативі (згідно з існуючою термінологією) після керуючого дієслова. Якщо іменники після керуючого дієслова мають сурядний зв'язок, вони не можуть стояти в різних відмінках, напр.:

а) для множини: *sô thie rietun, thie knehta miattun mit scazzu ioh mit uuorton.* 0. IV 37, 26. ...тоді вони поїхали, найняли воїнів грошима або словами.

б) для однини: *Mit fiuru sie pan brantin, mit uuazaru ouh irqualtin, odo ouh mit steinnonne.* 0 V 1, 11. Палили вони його вогнем, катували водою або ж камінням.

в) для жіночого роду однини: ...ти не змастив оливою моєї
mit oliu min houbit ni salbostu: голови, зате маззю змастив
thisiu **mit salbun** salbota mine мої ноги.
fuozzi. T. 133, 12.

Методом екстраполяції до інструменталіса були віднесені всі інші випадки інструментального датива, які не супроводжувалися чистим інструменталісом [7, с. 40; 9, с. 71].

Думка про омонімію форм інструменталіса і датива в двн. і в староанглійській мовах була раніше висловлена і доказана іншими дослідниками на основі узгодження означуваного слова з означенням [3, с. 5; 5, с. 160]. Нам довелося спостерігати аналогічні випадки в староанглійській мові, напр.:

swylce **py** **dogore** hea ^xðoli^xðen- Цими самими днями довелося
de habban scoldon. B. 1797. іти на війну.

pœr **hē** **py** **fyrste** forman **dogo-** ...тоді він мусив правити тим
re wealdan moste. B. 2573. самим першим днем.

Після вилучення з досліджуваного матеріалу всіх вищеозначених випадків у нас залишилася деяка кількість мовних прикладів, які не підходили під цей критерій, а саме:

Іменники в формі інструментального датива в множині, але без прийменника.

Іменники чоловічого та середнього роду в інструментальному дативі в однині, які мають в ряді випадків паралельні форми в інструменталісі.

Іменники в інструментальному дативі множини без прийменника. Напр.:

Er sprah **thō uuorton lūtēn** tha- Він тоді голосно звернувся до
ra zi themo dōten. O. III 24, 28. померлого голосними словами.

Ioh uuir nan muazin scouuōn Ми повинні дивитись на нього
offenēn ougōn. O. III 21, 31. відкритими очима.
thō sprah er **uuorton heizen...** Тоді говорив він палкими сло-
O. IV 13, 40. вами.

Frageta inan managen uuor- Розпитував його багатьма сло-
ton... T. 195, 5. вами.

Er sprah zen euuartōn **selbēn** Він говорив до жерців тими ж
thesen uuorton... O. I 17, 35. самими словами.

Якщо звернути увагу на дистрибуції іменника в реченні, можна бачити, що безприйменникову форму ми маємо в тому разі, якщо іменник має при собі означення (прикметник, вказівний займенник тощо).

Подібне явище спостерігав в староанглійській мові болгарський лінгвіст А. Данчев, який порівнював вживання інструментального датива з прийменником і без прийменника. Корпус досліджуваного текстового матеріалу дозволив А. Данчеву зареєструвати 228 випадків вживання інструментального датива без прийменника при наявності означення до іменника. Це явище він пояснює таким чином. В поширених прийменникових словосполученнях ми маємо два маркери, репрезентуючи певну лінгвістичну надмірність, можливо, для більшої виразності. Прийменник (в основному *mid*) стає менш необхідним як маркер синтаксичної функції іменника. І ця роль означника, особливо прикметника, виступає ще яскравіше тоді, коли різниця між номінативом і дативом іменника не виразна. В староанглійській мові відмічається значна кількість паралельних прийменникових та синтетичних форм інструментального датива. Ці форми найчастіше чергуються з словами *heorte*, *mod*, *stefn*, *megen* та *word* [13, с. 61]. В див. мові також зустрічаємо приклади безприйменникового вживання слів *muat*, *stemna*, *uoort*, напр.:
Druhtines uuordu sindun himila Словом господнім зміцнені не-
chifestinode. I. 15, 3. беса.

Thisiu mit thiū her quad, mih- А потім він запитав, гукнув
hileru stemnu *gīof* (жіночого сильним голосом.
 роду однини). Т. 135, 26.

Іменники чоловічого та середнього роду в формі інструментального датива в однині. На відміну від форм в інструменталісі іменники в цій формі переважно мають при собі означення, тобто воно дає додаткову ознаку відмінкового відношення, з чим нам досі не доводилося зустрічатися, напр.:

а) Паралельні випадки з одним словом:
...mit fiuru sie nan brantīn. ...вони палили його вогнем...
 О. V 1, 12.

...mit thes krūzes fiure sus bren- ...так чого ви його спалюєте
nent inan hiare? вогнем хреста?
 О. IV 26, 50.

...uuas giuuatit mit sabanu uwar ...нагота була прикрита тка-
naccot... Т. 185, 12. ниною..

inti bigonda thuuanhan fuozzi
sinero iungorono inti suuerban
mit themo sabane. Т. 155, 2. ...і почав мити ноги своїх уч-
 нів і витирати тканиною.

Biuuuntun sie thō scōno... Тоді обгорнути гарно...
mit linīnemo sabane... тканиною з льону.
 О. IV 35, 32.

б) Інструменталіс та інструментальний датив в одному реченні після керуючого дієслова, при чому іменник в інструментальному дативі має прикметник-означення в інструменталісі, омонімічному з дативом. Це один з випадків обмеження лінгвістичної надмірності в вираженні синтаксичних відносин (пор. вираження відмінкових форм в прикметниках в сучасній німецькій мові), напр.:

Er quad, ni mohti uuerdan, mit koufu sie biuuerban, mit mihhilemo scazze...
0. III 6, 21.

Він сказав, що не може трапитись, щоб добули їх купівлею, великими грошима.

Sie nan ouh thô qualtun, mit ezzihu drangtun, mit bitteremo Jide... 0. IV 33, 19.

Тоді вони його катували, силоміць напували оцтом, гірким питвом...

Інші 8 прикладів з узгодженим означенням ми не наводимо в зв'язку з обмеженістю обсягу статті.

в) Іменники з неузгодженим означенням, напр.:

inti thaz hus uuas gifullit fon themo stanke thera salbun. T. 138, 1.

...і дім був наповнений пахощами мазі.

...ni mag ih thoh mit uuorte thes lobes queman zi ente. 0. I 18, 6.

...мені б не хотілося закінчувати похвальним словом.

Ir sizzet in thera burgi, unz ir sit giuuatite mit megine fon hóhi. T. 244, 1.

Ви сидите в місті, і ви наділені верховною владою.

г) В текстах було визначено 44 випадки речень в пасиві, де іменник має форму датива. Нам не довелося зустріти в текстах жодного випадку інструменталіса з пасивом.

З загальної кількості досліджуваного матеріалу (259 випадків) у нас залишилося 3 випадки вживання іменника в інструментальному дативі, де його форму не вдалося пояснити на основі дистрибутивного аналізу.

Отже, можна зробити висновок, що іменник в відмінковій формі в реченні в двн. мові являв собою комплекс, компонентами якого були одиниці не тільки морфологічного (флексія), лексичного (сема іменника, дієслова, прийменника), але й синтаксичного (означення, пасивний присудок) рівнів. Мінімальна кількість компонентів для забезпечення комунікативного акту складається з трьох елементів, четвертий елемент необов'язковий, за його рахунок утворюється лінгвістична надмірність. Шляхом комбінаторики сполук з вищеозначених елементів ми маємо 4 варіанти комунікативного комплексу в двн. мові: VNf (P), VNA (P), VNP (f), VNO (P). (Для аналітичних мов стає релевант-

ним порядок слів. Тоді в першій та в другій структурах флексія заміщується порядком слів).

Із структур стає ясно, що для правильного розуміння комунікативного комплексу, компонентом якого є відмінок, не можна нехтувати прийменниками, бо в такому разі ми спотворюємо всю систему. Ми не можемо погодитися з тими дослідниками, які дають аналіз системи відмінків і не враховують прийменникових конструкцій як чогось незначного [4, с. 74; 11, с. 121; 12, с. 8; 10, с. 9]. Але значення всього словосполучення залежить як від відмінку, так і від прийменника. Якщо не враховувати прийменника, то доведеться позбутися частини лексичного запасу мови, напр.: в неб-о, в неб-і; за лісом, під лісом, над лісом, перед лісом.

В цьому відношенні правильну позицію займають ті мовознавці, які не відривають одна від одної прийменникові і безприйменникові конструкції як невід'ємні складові частини єдиної мовної системи. Розглядання лише частини не дає правильної уяви про ціле, частина є не тільки кількісне співвідношення з цілим, але й якісне [6, с. 4].

Тепер ми зупинимося на інструментальному генетиві. В двн. текстах ми спостерігали 4 випадки інструментального генетива, всі з словом *uuort* в множині, напр.:

<i>Sie lobônt inan harto fronisgê-ro uuorto ioh thankont es mit uuorte kriste themo uuirte. O. II</i>	Вони дуже хвалили його чудовими словами і дякували хазяїну словом Христоса.
---	---

10, 18.

Всього було розглянуто 1324 картки з генетивом і лише 4 випадки зустрілося з інструментальним генетивом. Отже, нема підстав вважати, що двн. інструменталіс переходить в значній кількості до генетива ще в двн. період [1, с. 257; 2, с. 7]. Сфера вживання генетива поширюється в середньовісній німецькій мові за рахунок інших відмінків. Причини цього поширення вважаються мало з'ясованими [1, с. 257; 2, с. 7].

СКОРОЧЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ

O. — Otfrid, T. — Tatian, I. — Isidor, B. — Beowulf, V. — сема дієслова, N — сема іменника, P — сема прийменника, f — флексія, A — означення, G — стан дієслова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адмони В. Г. Развитие функций родительного падежа в немецком языке. — Труды ИЯ АН СССР, 1959, т. IX.
2. Гиршгорн Р. З. Дополнение в родительном падеже в двн. языке. Автореф. канд. дис. Л., 1943.
3. Зиндер Р. В., Строева Т. В. Историческая морфология немецкого языка. Л., изд-во «Просвещение», 1968.
4. Мухин А. М. Функциональный анализ синтаксических элементов. М.-Л., «Наука», 1964.

5. Огоновська О. До питання про інструменталіс в староанглійській мові. В зб.: Питання романо-германської філології. Вид-во Львів. ун-ту. 1961.
6. Попова З. Д. Система падежных и предложно-падежных форм в русском литературном языке XVIII в. Изд-во Воронежск. ун-та, 1969.
7. Проценко В. С. Зауваження про інструменталіс іменників в давньо-верхньонімецькій мові. — Вісник ХДУ. Іноземні мови, 1971, вип. 4.
8. Проценко В. С. До питання про класифікацію іменників в індоєвропейських мовах в зв'язку зі зникненням інструменталіса в давньогерманських мовах. — Вісник ХДУ. Іноземні мови, 1972, вип. 5.
9. Проценко В. С. Взаємозв'язок кількісного та дистрибутивного аналізів давньоверхньонімецьких текстів в зв'язку зі зникненням інструменталіса. — Вісник ХДУ. Іноземні мови, 1973, вип. 7.
10. Резник Р. В. История развития падежных значений в английском языке. Автореф. канд. дис. М., 1964.
11. Спасская О. В. Изменение способов выражения инструментальных отношений как принцип динамики форм склонения древневерхненемецких существительных. — Учен. зап. 2-го МГМИ, 1957, т. 9.
12. Якобсон Р. О. Морфологические наблюдения над славянским склонением. В сб.: American Contribution to the Fourth International Congress of Slavists. s-Gravenhage, 1958.
13. Danchev A. Parallel Use of the Synthetic Dative Instrumental and Periphrastic Prepositional Constructions in Old English. София, «Наука и изкуство», 1969.

Б. Й. РОГОВСЬКА, канд. філол. наук; *Н. В. ВЕРБИЦЬКА*

ДІЄСЛІВНЕ ЗАМІЩЕННЯ І АКТУАЛЬНЕ ЧЛЕНУВАННЯ РЕЧЕННЯ (на матеріалах, англійської, німецької, шведської, датської і норвезької мов)

Питанням теорії актуального членування речення присвячено значну кількість робіт вітчизняних і закордонних лінгвістів, а також спеціальний міжнародний симпозіум у Маріанське Лазне.

Явище актуального членування речення — дуже складне й багатопланове. Деякі дослідники (М. І. Стеблін-Каменський, В. З. Панфілов) відносять актуальне членування безпосередньо до галузі структури думки, виводячи його тим самим за межі мови. Існує також думка, що рівень актуального членування лежить над рівнем синтаксису, тобто являє собою дальший ступінь мовної абстракції. Ряд авторів вважає, що актуальне членування речення належить граматичному рівневі і відноситься до речення (К. Г. Крушельницька, М. А. К. Halliday). Інші дослідники стверджують, що це явище повністю належить висловлюванню і відноситься до рівня мови. Так, І. П. Распопов бачить в актуальному членуванні «те особливе, встановлюване тільки (виділення наше — Н. В., Б. Р.) на комунікативно-синтаксичному рівні співвідношення його (речення) компонентів, яке в сучасній лінгвістичній літературі дістало назву актуального членування речення» [3].

Ми вважаємо, що актуальне членування речення існує як на рівні синтагматики, так і на рівні парадигматики, оскільки в кодї мови існують спеціалізовані засоби для його вираження. Актуальне членування речення здійснюється шляхом співвідношення компонентів цього членування — теми і реми. Отже, функціональна перспектива речення, його актуальне членування утворюється бінарним протиставленням складових компонентів. Тема, звичайно, розглядається як деяка частина висловлювання, що показує те, що вже відомо з даного контексту або ситуації, і служить немовби вихідною відправною точкою висловлювання; рема — це та частина речення або надфразової єдності, що несе в собі найважливішу частину інформації. Співвіднесенням теми і реми саме й створюється речення як динамічна структура.

У цій статті ставиться завдання розглянути явище дієслівного заміщення у ряді споріднених германських мов у світлі теорії актуального членування речення. При цьому слід зауважити, що аналіз дієслівного заміщення в світлі актуального членування речення допоможе з'ясувати деякі принципові питання теорії заміщення.

В одній з останніх робіт, присвячених проблемі заміщення в складному синтаксичному цілому [1], автор виходить з думки, що дієслово *do* (у випадках типу *He does if he wants to. But you never did*) не відрізняється якісно від допоміжних та модальних дієслів (дієслів-репрезентантів, як їх іноді називають), що *do* є сигналом нульового заміщення: «*Do*» є сигналом нульового субституту» [1, с. 7]. Підставою для такого ствердження є розуміння до як елемента аналітичної стверджувальної форми. У наведеному вище прикладі пропонується експліціювати *say* у *you never did-You never did say*. Таке трактування здається нам непереконливим для сучасної англійської мови. Приклади з Шекспіра тут не допоможуть. Для сучасної англійської мови використання *do* у стверджувальній формі за межами емпатичної структури становить дуже маловживане явище.

Отже, логічно продовжуючи думку автора, у величезній більшості випадків вживання дієслова-замісника *do* (ми тут не маємо на увазі повнозначного *do*, що принципово не відрізняється від інших повнозначних слів з широкою узагальнюючою семантикою, таких, як, напр. *happen, occur, thing, event*) слід розуміти як емпазу (скорочену аналітичну форму). Ми вважаємо, що аналіз наявних фактів не дає підстав для такого тлумачення замісника. Розгляд остатнього в світлі актуального членування речення повинен допомогти з'ясувати дане питання.

Заміщення, як іменне, так і дієслівне, зв'язане з рядом загальних закономірностей граматичної будови мови або групи мов, у першу чергу з її аналітичними тенденціями, що виявляються на синтаксичному рівні в особливих засобах вираження

синтаксичних зв'язків між компонентами. Явище заміщення, зокрема дієслівного, докладно вивчалось на матеріалі англійської мови, що ж до цього явища в інших германських мовах, то його дослідження тільки починається.

За нашими даними, не існує досліджень, об'єктом яких було б дієслівне заміщення по відношенню до функціональної перспективи речення, його актуального членування. Показово, що в ряді робіт, які досліджують актуальне членування речення в сучасній англійській мові, де перераховуються засоби вираження теми і реми (артиклі, порядок слів, структури типу *it is he who*, просодичні засоби [5], синтаксичне слово-морфема *do* (*does, did*), яка служить для вираження емпізи [10], слова-замісники, зокрема замісник *do* не вказані, тоді як заміщення має своєрідну, біфункціональну характеристику в плані актуального членування речення.

Відомо, що один і той же елемент може бути темою або ремою в різних контекстах чи ситуаціях. Особливістю дієслово-замісника в цьому смислі є певна стабільність тематичних і рематичних властивостей, що обумовлюється характером синтаксичного оточення. Тематична і рематична характеристика дієслівного заміщення зв'язана з досить чітко визначеними умовами, які виявляють значну схожість у ряді споріднених германських мов.

Дослідження, проведене нами за матеріалами перекладів англійських творів на німецьку, шведську, датську і норвезьку мови, а також вивчення оригінальних творів на названих вище мовах, дозволяє стверджувати, що:

1) дієслово-замісник *do* (*tun, göra, gØre, gjØre*) має послідовно тематичний характер тоді, коли, представляючи зміст антецедента (тобто сигналізуючи: «звертайтеся до дієслова, названого раніше»), воно вводить другорядний член речення. Це спостерігається в тих випадках, коли дієслово-замісник супроводиться такими другорядними членами, як додаток, різні обставинні елементи, орієнтовані на змістовний бік дієслова-антецедента. Ці другорядні члени речення супроводять дієслово-замісник, виступають як рема. Це підтверджується також тим, що вони є носіями фразового наголосу. Пор.: *The floor of the forest was soft to walk on; the frost did not harden it as it did the road* [8, p. 309].

У цьому прикладі дієслово-замісник *do* не несе нової інформації, сигналізуючи тільки орієнтацію на дієслово *harden*; інформативно важливий є додаток *road*. Аналогічно в інших германських мовах:

— *Man darf einen Forsyte nicht verachten, darf sie nicht geringschätzen! — Und doch haben Sie es selbst getan!* [6, s. 171].

— *Vad tror Henri att Johansson skulle göra om han visste så mycket om mig som Henri gör* [11, s. 163].

— Det forekommer mig, att De herrer ved betydelig bedre besked med mine affaerer, end jeg selv gØr [4, s. 46].

— Du drikker ingenting, Junel — Det vet du jeg aldri gjØr [7, s. 122].

Як видно з наведених вище прикладів, *do* (*tun*, *göra*, *gØre*, *gjØre*) здебільшого, тематичне при порівнянні, що вводиться *as*, *wie*, *som*; *als*, *än*, *end*. У всіх цих випадках замісник не несе нової інформації, вказуючи лише на зв'язок з процесом, показаним раніше, і готуючи появу реми.

Те, що ми назвали біфункціональністю дієслова-замісника, виявляється в певних структурно-комунікативних моделях з характерним інтонаційним контуром; дієслова-замісник є рематичним. Це явище, хоч і не сформульоване в поняттях динамічного синтаксису, було відзначено в дисертації І. Б. Васильєвої, де на великому мовному матеріалі показано використання структур *I have*, *he does* для вираження емпізи [2].

2) У тих випадках, коли дієслова-замісник в англійській мові не має правосторонніх синтаксичних зв'язків, а в інших розглянутих германських мовах має в пре- або постпозиції безголосний займенник (*es*, *das*, *det*), воно виступає як рематичний елемент, як носій фразового наголосу. Пор.: *He wants promotion, he does* [12, p. 14].

— *Sie glauben an Gott, Sie?* — *Ja gewiß tue ich das!* [12, s. 213].

— *Jag vet mer än du.* — *Ja, det gör du* [9, s. 158].

— *Jeg tror ikke på sligt nonsense.* — *Ja, men det gØr jeg* [4, s. 110].

— *Mener du at du vil la ham betale noget av det huset koster?* — *Ja, det gjØr jeg* [7, s. 242].

ВИСНОВКИ

1. Актуальне членування речення відноситься не тільки до сфери мовлення, але й до сфери мови, оскільки воно забезпечується спеціалізованими кодовими елементами і певними структурними схемами.

2. Дієслова-замісник виступає як тематичний, так і рематичний елемент, причому характер його використання пов'язаний з певним синтаксичним оточенням.

3. Відзначені вище особливості комунікативної характеристики дієслова-замісника в світлі актуального членування простежуються у ряді германських мов, зокрема, в англійській, німецькій, шведській, датській та норвезькій.

Дослідження дієслівного заміщення в світлі основних понять динамічного синтаксису тільки починається. Воно повинно розширити наше уявлення як про суть заміщення, так і про природу актуального членування речення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнаутова А. Г. Замещение сказуемого в сложном синтаксическом целом. — В сб. Проблемы английской филологии. Изд-во Калининск. ун-та, 1972, с. 3—22.
2. Васильева И. Б. Ответные предложения типа «Yes, I do» в английском языке. Автореф. канд. дис., М., 1965. 180 с.
3. Распопов И. П. Очерки по теории синтаксиса. Изд-во Воронежск. ун-та, 1973.
4. Conan Doyle A. Baskervilles hund. — I: Sherlock Holmes' opdagelser, band VIII, Kbhvn, 1906.
5. Drazdauskas A., Mikaelyan G. An Outline of English Syntax. Изд-во МГУ, 1973. 124 p.
6. Galsworthy J. Der reiche Mann. Hamburg—Wien, 1961.
7. Galsworthy J. Den rike mann. Oslo, 1933.
8. Hemingway E. A. Farewell to Arms. N. Y., 1929.
9. Hemingway E. Farväl till vapnen. Sthlm, 1943.
10. Khaïmovich B. S., Rogovskaya B. I. A Course in English Grammar. М., «Вышш. школа», 1967. 298 p.
11. Peterson H. Skadespelaren. Printed in GDR, 1971. 224 s.
12. Shaw B. Pygmalion. М., 1969.
13. Strindberg A. Fräulein Julie. — In: Ausgewählte Dramen, Bd, I, München, 1926.

О. О. РОЗКАЗОВА

РЕДУКЦІЯ ГРУП КОНСОНАНТІВ У РОЗМОВНОМУ СТИЛІ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Відомо, що форми мови змінюються у залежності від мети і умов висловлювання. Жива мова багатообразна у різних своїх стилях і відрізняється як з точки зору лексики і граматики, так і з точки зору вимови. У залежності від мети і умов спілкування Л. В. Щерба розрізнявав перш за все два стилі: «один — властивий спокійній бесіді людей, і другий — який ми вживаємо, коли за будь-яких причин хочемо зробити мову особливо чіткою, для чого ми ясно артикулюємо усі свої склади кожного слова; перший — розмовний стиль, а другий — повний» [6]. У розмовному стилі спостерігаються відхилення від орфоепічних норм, характерних для повного стилю, а також допускаються різні вимовні варіанти. Фонетичні характеристики зазначених двох стилів на сьогодні розроблені ще недостатньо. У працях, присвячених цій проблемі, відзначається, що вони розрізняються темпом і старанністю говоріння. Вказується, зокрема, на зменшення числа *liaison* в мові і на все частішу заміну *liaisons consonantiques* на *liaisons vocaliques*, на збільшення числа так званих виділювальних наголосів (емфатичних і інтелективних), настільки частих і настільки інтенсивних, що розглядаються деякими авторами як такі, що витісняють ритмічний наголос у фразі. Відзначається також, що у розмовному стилі часто опускається випадне [ə] там, де воно має бути обов'язково вимовлене. З'являється тенденція до заміни відкритого [e] закритим

[e] у відкритому складі і в закритому перед сонантом [r], відкритого [ɔ] закритим [o]. Мова йде про тенденцію до нейтралізації фонологічних протиставлень окремих фонем. Недопустиме орфоепічною нормою випадання голосних в ненаголошеному складі має місце, однак, в розмові. Досить поширена редукція груп приголосних як початкових, так і кінцевих, при якій повністю редукується другий приголосний групи, сонанти [l], [r], [y], [j], [w].

Матеріалом для дослідження було підібрано близько 200 прикладів діалогічної мови, записаних на магнітофонну плівку французькими дикторами. Звичайно, для встановлення статистичної частоти ця вибірка мала, тому в багатьох випадках доводиться тільки висловлювати припущення про статистичну поширеність явища. Явище редукції консонантів, яке нас цікавило, знаходилося у фразі в позиції «тіньовій», логічно не виділялось.

Слід відзначити, що якісна і кількісна зміна звуку залежить від його фонетичної позиції у слові, від ступеня стійкості звуку. Чим той чи інший приголосний ближче за своєю акустичною природою до голосних звуків, тим він менш стійкий (голосні піддаються найчастішій і найсильнішій редукції).

Відомо, що з акустичної точки зору сонанти можуть відноситись до розряду голосних звуків, оскільки в утворенні сонорних звуків переважає музикальний тон. Тому не випадковим є той факт, що в розмовному стилі, внаслідок випадання [ə] випадного, сонанти, що стоять у центрі групи приголосних на стикові двох слів, оглушуються або зовсім зникають: je ne par(ɛ) ras; quat(re) chapeaux.

На відміну від сонантів шумні приголосні у подібній позиції не піддаються ніяким змінам: garde — corps.

У 112 досліджених нами випадках редукції піддались сильнопочаткові приголосні [r], [l], які знаходились в глухій позиції: i(l) fait; que(l)qu'un; que(l)que chose; pa(r)ce que; me(r)credi.

У 134 випадках у такій же фонетичній позиції до нуля звуку були зведені сонанти: tu as∠t'as; tu es∠t'es; puis∠pi; puis-que∠pisque; bien∠ben.

І, навпаки, спостерігається поява сонанта [j] між двома закритими голосними: il a oublié [ublije].

Спостерігається також редукція сонантів в абсолютному кінці у так званих неподільних групах.

— Je n'ai alors rien su comprend(re)! (S-E).

— Allons! baïlle encore! C'est un ord(re) (S-E).

— Tu sais... j'ensuis responsab(ɛ)! Elle est tellement faib(ɛ)! (S-E).

У даному випадку належить звернути увагу на різний ступінь редукції сонантів, які перебувають у дзвінкій і глухій позиції: якщо в глухій позиції спостерігається повна редукція, то

в дзвінкій вона є частковою, але із значним ступенем оглушення сонанта. Це положення було повністю підтверджене аудиторним аналізом.

— Un service en vaut un aut(re). (H-B).

— On m'a bien recommandé de remettre ce portefeuille en mains prop(re)s (H-B).

(глухий шумний + сонант > глухий шумний + 0 звука).

— Je serai toujours aveug(le) (H-B).

— Je fais un métier terrib(le) (S-E).

(дзвінкий шумний + сонант > дзвінкий шумний + редукований сонант).

Слід зупинитися на тісному зв'язку реалізації [ə] випадно-го з редукцією приголосних і груп приголосних у потоці мови. У повному стилі, який різниться повільним темпом говоріння, чіткішою артикуляцією, було вимовлено: Nous pouvons être de ceux pour qui la vie commence à quarante ans. (H-B). (шумний глухий + сонант + ∠ випадне + дзвінкий шумний).

Що ж до розмовного стилю, який не відрізняється старанністю вимови, [ə] випадне часто опускалось там, де воно мало бути обов'язково вимовлено в повному стилі (напр., при стикові трьох шриголосних). — A partir d(e) dimanche... tu n'en auras plus (H-B), (сонант + дзвінкий шумний + дзвінкий шумний).

— A la place d(e) Malou, j'en téléphonerais à Viviane (G-S), (щільний глухий + дзвінкий шумний + сонант).

Найчастіше редукція [ə] у цій позиції спостерігалась у приєднанні de, i, мабуть, за інерцією це поширюється навіть на ті слова, що починаються з de-префікса, у яких випадання [ə] недопустиме.

У результаті швидкого говоріння, збільшення темпу часто редукуються [ə] в переднаголошеній позиції. «Il cédera» вимовлялось [isɛdra]. Таким чином, ми спостерігаємо перетворення

відкритого складу у закритий [sedəɾə̃ > sɛdɾə̃] і, відповідно, відкривається закритий голосний. Випадання [ə] порушує структуру складу, міняє відтінок фонем. «Je te l'ai dit» набуває форму [ʃtələdi] і навіть [ʃtlɛdi]. Замість чотирьох відкритих складів старанної вимови у нас послідовно три і два склади. Причому вислів [ʃtlɛdi] об'єднав на початку три приголосні: [ʃtl].

Таким чином, швидке говоріння, з одного боку, скорочує кількість складів, але, з другого боку, нагромаджуючи приголосні, робить конструкцію важкою, зменшуючи кількість голосних. І тоді мова набуває яскраво виражену консонантну форму. Однак ця форма не приймається мовою: опускаються деякі приголосні, відбувається редукція як окремих приголосних, так і їх груп. І, як зазначалось вище, найчастіше редукції піддаються сонанти [l], [r]. Але спостерігається і редукція інших груп консонантів, зокрема:

et/ɛt: strict/ɛstrique

str/ɛss: orchestre/ɔrchesse

Враховуючи існуючу численність комбінацій сонантів з іншими приголосними, частоту їх наявності у розмовному стилі, відзначаємо, що найчастішій редукції піддаються групи консонантів типу «*muta cum liquida*», тобто «шумний проривний + щілинний сонант», зокрема виділяємо такі групи, розташовуючи ряд в порядку спадного ступеня схильних до редукції груп: шумний проривний + щілинний сонант + шумний проривний, шумний проривний + щілинний сонант + шумний щілинний, шумний проривний + щілинний сонант + шумний сонант.

У першому випадку — 115 реалізацій із 200, у другому — 94 із 200, третьому — 63 із тієї ж кількості.

Слід відзначити, що тенденція до редукції приголосних внесла суттєві зміни у синтаксис розмовного стилю, перетворивши не тільки ритмічних малюнок, але й структуру речення.

Випадання сонанта [l] особового займенника третьої особи (i(l) me dit) привело до того, що неозначно-особовий займенник il в деяких зворотах опускається. Напр.: «il y a», «il faut», «il vaut mieux» і інші. Видозмінюється і французьке заперечення. Усе частіше і частіше опускається перша заперечна частка «ne». «Je n'sais pas» привело до «J'sais pas».

У результаті опускання ненаголошеного випадного [ə] утворилась група трьох приголосних, важка для чіткого відтворення. Тому відбулось механічне випадання однієї із приголосних — проривного сонанта [n]: J(e) (ne) suis pas fatigué.

Неухильно прогресуючи, дане явище привело до того, що заперечна частка [ne] перестала вимовлятися і перед голосною: — Oh, j'ose pas?

«Y a pas d(e) problèmes», замість:

«Il n'y a pas de problèmes».

Причину усіх вищезгаданих явищ потрібно шукати перш за все у послабленні артикуляційного напруження. Причина тим важливіша, що серед усіх інших мов для французької найбільш характерна чіткість вимови, яка досягається завдяки енергійній роботі органів артикуляції, при, здавалось би, пасивності мускулів обличчя. Наслідком мускульного послаблення є послаблення артикуляції фонем, які стають дуже нестійкими. Найбільш нестійкі голосні фонemi, тому вони піддаються найбільшій редукції. За ними йдуть щілинні сонанти [l], [r], які за своєю акустичною природою близькі до голосних. Це пояснюється тим, що випадіння одного елемента з ланцюга елементів, що мало контрастують один з одним, призводить до меншої втрати інформації, ніж випадіння із ланцюга елемента, який сильно контрастує з оточуючими. Виходячи з цих фонетичних тенденцій, Поль Пассі виділив два головних принципи в розвитку мови: мова постійно намагається звільнитись від усього зайвого; постійно намагається виділити все необхідне.

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. М., Изд-во иностр. лит., 1955. 416 с.
2. Зиндер Л. Р. Общая фонетика. Изд-во ЛГУ, 1960. 336 с.
3. Кузнецов П. С. К вопросу о фонетической системе современного французского языка. — В кн.: А. А. Реформатский. Из истории отечественной фонологии. М., «Наука», 1970, с. 163—203.
4. Мартине А. Принцип экономии в фонетических изменениях. М., Изд-во иностр. лит., 1960. 261 с.
5. Морен М. К., Тетеревинова Н. Н. Стилистика современного французского языка. М., «Высшая школа», 1970. 260 с.
6. Щерба Л. В. О разных стилях произношения и об идеальном фонетическом составе слов. — В кн.: Избранные работы по русскому языку. М., Учпедгиз, 1957, с. 21—25.
7. Щерба Л. В. Фонетика французского языка. М., Изд-во лит. на иностр. яз., 1957. 311 с.
8. Bazin H. Lève-toi et marche. Paris, Grasset, 1952, p. 164.
9. Chigarevskaia N. Traité de phonétique française. M., Editions «Ecole supérieure», 1966. 265 p.
10. Fouché P. Les diverses sortes du français au point de vue phonétique. — «Le français. moderne», 1936, T. IV, p. 15—19.
11. Grammont M. La prononciation française. Paris, Librairie Delagrave, 1954. 240 p.
12. Passy P. Les sons du français. Paris, 1925.
13. Saint-Exupéry A. de «Le petit prince». M., Editions «Ecole supérieure», 1965. 69 p.
14. Simenon G. Le destin des Malou. M., Editions «Ecole supérieure», 1972. 160 p.

О. В. ТАРАСОВА

ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ПІДМОВ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Внаслідок цілого ряду історичних та економічних факторів склалось таке становище, що одна і та ж мова функціонує в різних частинах земної кулі, в розрізних національних районах, що обумовило виникнення деяких регіональних різновидів даної мови. Це трапилося в першу чергу з такими мовами, як англійська, іспанська, французька.

Великий інтерес викликає вживання сучасної англійської мови внаслідок того, що вона містить регіональні різновиди таких різноманітних в історичному та соціолінгвістичному планах країн, як Великобританія, США, Канада, Австралія, Індія та ін. Тому можна сказати, що перелічені мови є сукупності або «системи окремих систем», що поєднують у собі декілька ареальних різновидів. Виникає питання, як співвідносяться між собою територіальні підмови, що входять до «архісистем» сучасних англійської, іспанської, французької та інших мов? Чи існують відмінні в системі та застосуванні мовних засобів та наскільки вони істотні? Нам здається, що ці актуальні лінгвістич-

ні питання заслуговують особливої уваги. «Навіть сама констатація факта територіальних розходжень єдиної національної мови має безумовне значення для науки та практики» (пер. наш. — О. Т.) [3, с. 107].

В даній роботі аналізується питання про природу мови в її регіональній варіативності до сучасної англійської мови, що обслуговує, як відомо, значну кількість національних і державних суспільностей (Великобританія, США, Канада, Австралія, Індія, Нова Зеландія, Гана та інш.). Мова йде, таким чином, про декілька «Englishes» [5, с. 16], з одного боку, та про мовну спільність, що існує між кількома націями і країнами, з другого. Як же слід трактувати БА, АА, КА та АвА в світі сучасної лінгвістичної теорії? Чи слід розглядати їх як діалекти або як територіальні варіанти стандартної національної мови, що її вживають у Великобританії?

До цього часу предметом дискусій був, головним чином, статус англійської мови у США. Інші ареальні мікросистеми вивчені гірше. Додаткові ускладнення випливають тут у зв'язку з термінологічним різнобоям, що спостерігається в літературі, так як сама різниця між поняттями «територіальний варіант та «діалект національної мови» є суперечною і в значній мірі неясною.

У «Словнику лінгвістичних термінів» О. С. Ахманової ми також не знаходимо розмежування між цими двома поняттями. Так, «діалект визначається автором як «різновид (варіант) даної мови, який вживається більш менш обмеженою кількістю людей, пов'язаних тісною територіальною або соціальною спільністю, котрі знаходяться в постійному і безпосередньому мовному контакті (пер. наш — О. Т.) [1, с. 131].

В. Г. Орлов в одній з своїх останніх праць [4, с. 94] вводить поняття «**національний варіант**», який він визначає як «форму адаптації єдиної літературної мови до умов, потреб та традицій націй — носіїв мови» (пер. наш — О. Т.). Автор використовує цей термін в застосуванні до регіональних підмов, напр., Австралії, Канади тощо.

Як нам здається, для рішення такої складної проблеми як визначення статусу сучасних регіональних різновидів англійської мови необхідне співвідносне вивчення мовних ареалів, старанне виявлення подібних та відзначних рис, аналіз перехрещення окремих мікросистем та їх взаємодії. В літературі з цього питання вивчення взаємовідносин варіантів та діалектів обмежується, як правило, фонетикою та лексикою при досить невеликій кількості граматичних спостережень. Такий підхід до вивчення регіональної варіативності здається нам недостатнім. Ґрунтову уяву про функціонування регіональних підсистем може дати вивчення різноманітного характеру взаємодії в мові граматичних, лексичних та лексико-граматичних явищ. В цьому плані зручною одиницею порівняльного аналізу ми вважаємо граматико-лексичне поле (або мікрополе), так як це поняття

обов'язково передбачає включення до його складу ієрархічно неоднорідних компонентів [див. роботи В. Г. Адмоні, А. В. Бондарко, Е. В. Гулиги, Е. І. Шендельс та ін.].

Зупинимось більш детально на конкретній спробі використання полевой методики для порівняльного граматичного дослідження. Ми поставили мету систематизувати засоби вираження майбутньої дії в англійській мові — її британський варіант (БА), умовно прийняти за норму, з трьома іншими територіальними різновидами: американським (США) — АА; канадським — КА та австралійським — АВА, статус яких відносно БА ще не визначено. Порівнюючи згадані підмови, ми оперували поняттям **граматико-лексичне мікрополе майбутнього**, що входить до складу макрополя темпоральності в англійській мові [5, с. 54].

На фактичному матеріалі обсягом у 16 000 прикладів, зібраних шляхом суцільного вибирання з сучасної художньої прози та прогресивних газет «Morning Star», «Daily World», «Canadian Tribune» і «Tribune», ми намагалися простежити, як змінюється характер функціонування компонентів ГЛМП в чотирьох перелічених ареальних підмовах. Матеріал розглядався також окремо по функціональним стилям (художня проза та преса) та в їх порівнянні.

Обробка фактичного матеріалу проводилась у двох основних напрямках:

I. Розгляд загальної питомої ваги конститuentів мікрополя в наведених підсистемах (як в художній прозі, так і в пресі).

II. Аналіз характеру сполучування різноманітних засобів передачі поняття майбутнього у реченні та класифікації основних компонентів мікрополя за принципом активності їх взаємодії з іншими конститuentами.

Остання проблема, за нашими даними, належить зараз до зовсім невивчених, однак, вона здається нам актуальною, як з точки зору теоретичного осмислювання мовних явищ, так і практичного використання англійської мови. Теоретичне значення подібного дослідження полягає в установленні закономірностей сполучування різноманітних засобів вираження майбутнього в ареальних та стилістичних різновидах англійської мови. У практиці навчання мові висновки про сполучування різноманітних засобів вираження майбутнього в ареальних стилістичних різновидах англійської мови, а також про їх вживання у регіональних варіантах можуть теж бути корисними. Зокрема, слід було б звернути увагу на найбільш типові випадки сполучування деяких засобів та уникати маловживаних.

Надійність одержаних висновків підкріплюється використанням деяких статистичних методів обробки фактичного матеріалу (зокрема, були враховані відомі статистичні формули припущених абсолютної та відносної помилок).

Найбільш чітко вираженими стилістичними особливостями виявляються:

а) більш широке використання в пресі випадків передачі майбутнього за допомогою **умовного способу**, яке в прозі не належить до числа поширених засобів;

б) висока питома вага в прозі **наказового способу**, де він у середньому в 6—7 разів перевищує його вживання в пресі;

в) досить незначне використання в пресі лексико-граматичних конструкцій, зокрема «Going+Infinitive» (навіть у США), яка за частотою вживання займає одне з провідних місць у стилі художньої прози;

г) порівняно висока питома вага в прозі **дієслів з футуральною орієнтацією**.

До найбільш важливих **ареальних** відмінностей на матеріалі художньої прози належать такі:

1. Певна перевага (the Future Non-Continuous, Non-Perfect) в британській підсистемі (53,16%), тоді як у вживанні цієї грами в решті варіантів істотних розходжень не спостерігається.

2. Другий ядерний компонент мікрополя (the Future Continuous Non-Perfect) виявляє цілком ідентичні показники в британській та канадській підсистемах (0,64%). В американському та канадському варіантах питома вага грами становить відповідно 1,3% та 1,5%, що більш ніж в два рази перевищує частоту її вживання порівняльно до британської норми.

3. У вживанні **імперативу** найбільш близькою до британської норми виявляється американська підсистема — 12,6%, тоді як в КА та АвА наказовий спосіб помітно переважає (19,4% : 17,68%).

4. **Умовний спосіб**, взагалі, значно поступається перед імперативом по загальному питанню вагою у ГЛМП. У прозі США та Австралії показники ідентичні — 2,8%, що майже в 2 рази вище норми. Максимальна частотність (5,0%) спостерігається в британській підмові. Цікаво, що паралелізм між цими мікрополями зберігається і при класифікації умовного способу на підтипи, а саме ми спостерігаємо приблизно рівну кількість випадків умовного способу 1 (структури з should), а також кондиціоналісу.

5. Серед граматико-лексичних конструкцій пріоритет, безумовно, належить «Going+Infinitive» (3,68% — БА; 7,9% — КА; 5,3% — А). Виявляється, що ця конструкція абсолютно домінує в художній прозі США, де вона знаходиться на другому місці після домінанти мікрополя (її питома вага тут в 3—4 рази вище, ніж в інших ареалах).

6. Інші граматико-лексичні конструкції [5, с. 57] виявляють приблизно однакову частоту вживання в регіональних підсистемах. В БА, АА та АвА їх сумарна питома вага складає відпо-

відно 4,0%, 4,48%, 4,36% та трохи нижче в канадському варіанті — 2,0%. Цікаво відзначити, що порядок слідування конструкції за зниженням їх питомої ваги виявляється однаковим в усіх підсистемах: на першому місці скрізь «should like», на другому — «had better» і на третьому — «to be likely». Взагалі, у порівнянні з іншими підсистемами, граматико-лексичні конструкції знаходять найбільш широке застосування в прозі США.

7. Чисто лексичні засоби передачі майбутнього (модельні дієслова та іменники з футуральною орієнтацією) не виявляють значних відхилень від британської норми.

8. Фразеологічні одиниці не належать до числа поширених компонентів мікрополя. Їх максимальна питома вага була зафіксована в британській художній прозі (1,04%), в решті підсистем — в 3—4 рази менше.

В пресі ми також спостерігаємо ряд помітних регіональних відмінностей в використанні деяких компонентів ГЛМП:

1. В пресі США та Канади питома вага імперативу більш ніж в 2 рази перевищує відповідний показник в британській підсистемі 3,7 та 3,8%, у пор. з 1,5%. В австралійському ж варіанті його кількість дорівнюється 8,3%, тобто в 5,6 рази вища, ніж в британській нормі.

2. Умовний спосіб переважає в БА, де він виявляється другим по важливості елементом (19,2%).

3. Вживання граматико-лексичних конструкцій в британському та американському мовних ареалах більш ніж в 2 рази вище порівняльно до двох інших підсистем (КА та АВА).

4. Модальні дієслова виявляють максимальну питому вагу в пресі Австралії (27,0%), що значно перевищує норму (19,2%). Це, зрозуміло, лише найбільш істотні з спостерігаємих розходжень.

Що до характеристики сполучування засобів вираження майбутнього в межах дієслівного комплексу, то всі компоненти мікрополя були поділені на чотири підгрупи за їх «валентністю», тобто здібністю до взаємодії з іншими засобами. Валентність різних підгруп була умовно названа: 1) «максимальне сполучування», що об'єднує засоби вираження майбутнього, які практично не вживаються самостійно і виступають лише як супроводжуючі елементи (специфікатори) у комбінації з іншими структурами; 2) «сильне сполучування»; 3) «слабке сполучення» та 4) «нульове сполучування», куди увійшли компоненти, що зовсім не взаємодіють з іншими засобами. Слід відзначити, що при аналізі художньої прози та преси в складі перелічених підгруп виявились **істотні відмінності**. Так, розглядаючи проблему на матеріалі художньої прози, спостерігаємо таку картину:

1). Перша підгрупа, як вже відзначалося, містить в собі засоби, які не вживаються самостійно (чисто лексичні індикатори часу та презент у підрядних реченнях часу та умови).

- 2). Підгрупа «сильне сполучування» об'єднує:
 - а) транспонований презент у простих та головних реченнях;
 - б) the Future Non-Continuous, Non-Perfect;
 - в) умовний спосіб;
 - г) модальні дієслова;
 - д) Going + Infinitive;
 3. Третя підгрупа («слабке сполучування») охоплює:
 - а) the Future Continuous Non-Perfect;
 - б) імператив;
 - в) дієслова футуральної орієнтації.
 4. До підгрупи «нульове сполучування» ввійшли:
 - а) граматико-лексичні конструкції (за винятком «Going + Infinitive»);
 - б) іменники з орієнтацією на майбутнє;
 - в) фразеологічні засоби передачі майбутнього, напр.: «The re'll be less tonight, we're in for a thouth period again» (D. Carter).
- Виявилось також, що стилістичний характер твору являє собою найважливіший фактор, що обумовлює сполучування мовних засобів вираження футуральності. За нашими даними, напр., у порівнянні прози та преси лише дві крайні підгрупи є ідентичними за своїм складом, решта підгруп виявила принципові відмінні.

Цікаво відзначити також, що в пресі найбільш активними виступають компоненти **австралійського мікрополя**, де спостерігається максимальна кількість випадків самостійного вживання структур.

Одержані висновки, як нам здається, свідчать про своєрідність розвитку національних підсистем сучасної англійської мови. Деякі з спостерігаємих тут кількісних відхилень від норми (особливо там, де йдеться про сполучування засобів вираження майбутнього) свідчать також і про певні якісні відміни. Мовознавство на цей час не має ще достатніх підстав для адекватної кваліфікації регіональних підсистем.

Не можна стверджувати на даному етапі, що канадська чи австралійська підсистеми мають менше прав розглядатися як варіанти сучасної англійської мови, ніж мовні різновиди США чи Великобританії. Вирішення дуже складного питання про статус цієї чи іншої підсистеми потребує глибокого вивчення її фонетичної, лексичної, граматичної систем в їх взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М., 1969.
2. Тарасова О. В. До характеристики граматико-лексичного поля майбутнього в сучасній англійській мові. Вісник ХДУ. Іноземні мови, вип. 6, 1973, с. 54—57.
3. Орлов Г. А. Нужная книга. — Иностранные языки в школе, 1973, с. 106—109.
4. Орлов Г. А. Современный английский язык в Австралии, его природа и основные особенности. — Филологические науки, 1973, № 5.
5. Randolf Quirk. The use of English. — Lingua (International Review of General Linguistics). North — Holland. Amsterdam, 1968, Vol. 21 (October).

МОДЕЛІ СПОЛУЧУВАНOSTІ GERUNDIЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Сполучуваність англійського герундія дуже своєрідна, хоча в ній також спостерігається багато спільного з сполучуваністю інших безособових та особових форм дієслова.

Якщо взяти кількісну сторону комбінаторики різних форм дієслова, треба зазначити, що герундій, за даними нашого аналізу, має в середньому по 330 зв'язків з іншими словами на кожні 100 герундіїв, що значно перевищує середню кількість зв'язків дієприкметника, інфінітива та особових форм дієслова (на кожні 100 дієприкметників приходить по 260 зв'язків, на 100 інфінітивів — 287, на 100 особових форм — 296). Тільки 1% герундіїв вступає в зв'язок з одним словом в реченні, тоді як 8% інфінітивів, 11% особових форм і близько чверті дієприкметників мають лише по одному зв'язку в реченні. В переважній більшості випадків (78%) герундій сполучається не менше ніж з трьома словами. Інші форми дієслова не так часто мають більше двох зв'язків у реченні (71% інфінітивів, 58% особових форм та 47% дієприкметників).

Що стосується направленості сполучуваності, то у герундія найчастіше спостерігаються препозитивні зв'язки (їх у нього 55,5%). Герундій дуже рідко зустрічається без жодного препозитивного зв'язку (приблизно в одному випадку із 100). З інших форм дієслова лише інфінітив дещо наближається до герундія по кількості препозитивних зв'язків (145 на кожні 100 інфінітивів, тобто 50,5%). У особових форм дієслова та у дієприкметника кількість препозитивних зв'язків значно поступається перед числом постпозитивних. Інпозитивні зв'язки герундія (тобто зв'язки зі словом, яке стоїть між двома частинами складеного дієслова) становлять 0,9%.

По лінії активних зв'язків герундій не дуже відрізняється від особових форм дієслова. Він може мати активні зв'язки з тими ж частинами мови, синтаксичними комплексами та підрядними реченнями, що й особові форми дієслова. Тут спостерігається лише різниця (іноді досить значна) в частотності вживання тих чи інших моделей, тобто це різниця кількісна, а не якісна.

У відношенні ж до пасивних зв'язків герундій різко відрізняється від особових форм. Особові форми дієслова зовсім не мають пасивних граматичних зв'язків, бо дієслово в особовій формі завжди вступає в ролі головного граматичного компонента того словосполучення, до складу якого воно входить (виняток становлять тільки предикативні сполучення слів, де, на наш погляд, дієслово рівноправне з підметом). Для герундія наявність пасивного зв'язку є характерним, бо герундій звичайно буває залежним компонентом словосполучення. В сполученнях слів

герундій не має пасивного зв'язку лише в синтаксичних комплексах (складний підмет, складний додаток і т. д.), а також в тих випадках, коли він виконує функцію підмета в реченні. Від пасивних зв'язків інших безособових форм дієслова пасивні зв'язки герундія відрізняються тим, що переважна більшість їх (майже 70%) є опосередкованими, в той час як опосередковані зв'язки інших вербідів спостерігаються дуже рідко (у дієприкметника їх 1,6%, а у інфінітива 0,2%).

Спостерігається певна своєрідність і в предикативних зв'язках герундія. Особові форми дієслова (крім одиночних дієслів, вжитих у формі наказового способу) обов'язково мають прямі предикативні зв'язки. Герундій вступає в прямі предикативні зв'язки приблизно тільки в 18 випадках із 100 (коли він вживається в реченні як підмет або входить до складу синтаксичного комплексу).

Для визначення класів основних конструкцій та моделей сполучуваності герундія треба прийняти до уваги ті специфічні зв'язки, які дозволяють судити про різницю в комбінаториці герундія та інших форм дієслова. Зв'язки універсальні, спільні для всіх дієслівних форм (напр., активні зв'язки) не мають класифікуючої сили, тому їх можна ігнорувати при виділенні моделей сполучуваності герундія. Специфічні зв'язки (пасивні та предикативні), котрі характеризують герундій як особливу форму дієслова з притаманним їй набором валентностей, допомагають визначити схеми побудови в реченні конкретних словосполучень, до складу яких входить герундій. Схеми побудови словосполучень з герундієм залежать від комбінаторних властивостей цієї безособової форми дієслова.

Конструкції герундія, які обумовлюються його сполучними властивостями, можна розділити на дві нерівні групи. До першої групи, що охоплює переважну більшість герундіальних конструкцій (81,8%), відносяться ті, в яких герундій виступає в ролі другорядного, залежного члена; до другої групи — ті конструкції, де герундій є головним членом речення або предикативного синтаксичного комплексу. В кожній групі можна виділити декілька типів структур, які ми називаємо основними класами конструкцій герундія. В деяких з цих класів спостерігаються групи конструкцій, які побудовані по одному типу, але дещо відрізняються по структурі. Ці різновидності конструкцій одного й того ж класу можна назвати моделями сполучуваності герундія.

Нижче ми наводимо короткий опис основних класів герундіальних конструкцій та моделей сполучуваності герундія.

Клас 1. Сюди відносяться найпоширеніші герундіальні конструкції (їх частота — 56,8%), в яких герундій має пасивний зв'язок з дієсловом (тобто є залежним компонентом дієслівного словосполучення), напр.: *Then stop crying (Abrahams)*.

Оскільки характер зв'язку герундія з головним компонентом може бути різним, в класі 1 можна розрізнити три види конструкцій:

1. Модель № 1 (частота 22,4%), де герундій має прямий зв'язок з дієсловом, напр.: *He delayed going* (Maugham).

2. Модель № 2 (частота 15%), де герундій має опосередкований препозитивний зв'язок з дієсловом, напр.: *We were thinking of going on to Rolandseck* (Shaw).

3. Модель № 3 (частота 19,4%), де герундій теж має опосередкований зв'язок з дієсловом, але направленість цього зв'язку може бути як препозитивною, так і постпозитивною, напр.: *I haven't bombed without declaring war. And without taking leave of Ting-a-ling, he went out* (Galsworthy). В моделі ж № 2 зв'язок герундія з дієсловом в неемфатичних реченнях може бути лише препозитивним.

Клас 2. Сюди відносяться конструкції, в яких герундій має пасивний граматичний зв'язок з іменником або займенником, напр.: *I hate the thought of being married* (Shaw). Частота цих конструкцій дорівнює 19,6%, тобто вони зустрічаються майже в три рази рідше, ніж конструкції класу 1.

По особливостях зв'язку герундія з граматично домінуючим словом в межах класу 2 можна виділити дві моделі. В більше поширеній моделі № 1, яка по частоті (17,4%) займає третє місце серед герундіальних моделей, герундій має опосередкований пасивний зв'язок з іменником або займенником: *Miss Moss gave no sign of having heard this* (Mansfield). *Whats the use of putting your back up?* (Shaw). В моделі № 2 (частота 2,2%) герундій знаходиться в прямому дистантному пасивному граматичному зв'язку зі словом *it* і виконує роль апозитивного означення цього слова: *Well, I don't suppose it's any good waiting for it to clear up* (Maugham).

Клас 3. В конструкціях цього класу (частота 5,4%) герундій залежить від прикметника або слова категорії стану, маючи в переважній більшості випадків опосередкований зв'язок з головним компонентом словосполучення, напр.: *He grew very clever at gauging the winds* (Maugham).

В залежності від характеру зв'язку герундія з граматично домінуючим словом конструкції класу 3 можна розділити на дві групи, іншими словами, цей клас має дві моделі сполучуваності.

В моделі № 1 герундій знаходиться в опосередкованому зв'язку з головним компонентом словосполучення: *They are quite capable of storing it* (Maugham). *I am far from desiring to stand in the way* (Shaw). Ця модель, по якій будується близько 89% конструкцій, є основною для даного класу.

В моделі № 2 герундій має прямий зв'язок з прикметником: *His own affairs were worth paying attention to* (Galsworthy). Частота моделі № 2 в вісім раз нижче частоти моделі № 1 і дорівнює всього 0,6%. Конструкції герундія будуються по моделі

№ 2 тільки в тому випадку, коли головним компонентом словосполучення є прикметник *busy, engaged* або *worth*.

Клас 4. Сюди відносяться герундіальні синтаксичні комплекси, в яких герундій має предикативний зв'язок з іменником або займенником, напр.: *You need no more object to Blanche sharing my fortune, than I need object to her sharing yours* (Shaw).

Частота даного класу досить висока — 15,8%. Він має лише одну модель, хоч його конструкції вживаються в реченні в різних синтаксичних функціях (в функції підмета, додатка, означення і т. д.). В ролі іменного елемента герундіальних комплексів найчастіше виступає присвійний займенник або іменник у формі загального відмінка. Іменники у формі присвійного відмінка, особові та інші займенники бувають іменними елементами герундіальних синтаксичних комплексів значно рідше.

Клас 5. Сюди входять конструкції, в яких герундій виконує функцію підмета в реченні і має предикативний зв'язок з особовою формою дієслова, напр.: *Being married can make you ill* (Daily Worker, Jan. 12, 1963). По своїй частоті такі конструкції

Основні класи конструкцій і моделі сполучуваності герундія

Основні класи конструкцій герундія			Моделі герундія		
№ п/п.	Структурна формула	Частота, %	№ п/п	Структурна формула	Частота, %
1	V/G	56,8	1	V/G	22,4
			2	V—/G	15
			3	↓ V—/G	19,4
2	N/G	19,6	4	N—/G	17,4
			5	it.../G	2,2
3	A/G	5,4	6	A—/G	4,8
			7	A/G	0,6
4	N↔→G	15,8	8	N↔→G	15,8
5	G↔→V _f	2,4	9	G↔→V _f	2,4

Умовні позначення

- N — слово субстантивного класу
- V — дієслово
- V_f — дієслово в особовій формі
- G — герундій
- A — слово ад'єктивного класу
- / — пасивний зв'язок слова, яке позначається символом, що стоїть під похилою рискою
- ↔→ — предикативні зв'язки
- — опосередкований зв'язок
- ... — дистантний зв'язок
- ↙ — варіантність позиції слова

займають останнє місце серед основних класів конструкцій герундія. Їх частота вживання в мові становить 2,4%. Клас 5 теж має лише одну модель сполучуваності. Таблицю конструкцій герундія наведено на с. 127.

В. О. УЖИК, Ж. Ф. ЯЦЕВИЧ; С. Г. КРАВЧЕНКО, канд. економ. наук

МІСЦЕ ПОЗААУДИТОРНОГО ЧИТАННЯ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В БЮДЖЕТІ ЧАСУ СТУДЕНТІВ

Однією з найважливіших умов вдосконалення учбового процесу можна вважати наукову організацію праці студента, пов'язану, насамперед, з вивченням бюджету часу, нормування учбового процесу.

Серед найбільш трудомістких учбових дисциплін чільне місце посідає іноземна мова. Програмою МВССО перед студентами поставлене завдання: навчитись одержувати необхідну інформацію з іноземних текстів по спеціальності, розуміти усну мову та суспільно-політичні тексти. Завдання складне, вимагає великих зусиль і витрат часу з боку студента. При існуючій кількості аудиторних занять з іноземної мови основне навантаження падає на самостійну роботу. Скільки ж часу з свого бюджету витрачає студент немовознавчого факультету на підготовку, прирізом, позааудиторного читання суспільно-політичного тексту з англійської мови? Чи відповідають установлені норми реальним можливостям студентів? Наскільки продуктивна їх праця? Як підвищити продуктивність студентської праці і досягти підвищення ефективності вивчення іноземної мови? Які вимоги треба ставити до підбору текстів для позааудиторного читання? Ці та інші, пов'язані з ними, питання стоять перед викладачами іноземної мови. Спробуємо відповісти на деякі з них.

Позааудиторне читання є однією з основних форм навчання іноземної мови в немовознавчому вузі. Воно значною мірою сприяє закріпленню знань студентів з граматики, збагаченню словникового запасу, розвиває інтерес до тієї чи іншої мови, сприяє вдосконаленню техніки перекладу, дає інформацію по спеціальності.

Нами було проведено ряд експериментів по визначенню швидкості перекладу і витрат часу на цей вид робіт. Насамперед треба було створити таку сукупність для обстеження, яка за рівнем знань наближалась до генеральної, тобто представляла студентів з різним рівнем підготовки.

Така сукупність була створена шляхом розрахунку чисельності виборки з механічним відбором студентів із складу груп, що вивчають англійську мову на першому, другому та третьому курсах механіко-математичного факультету ХДУ.

Для роботи було створено умови, наближені до домашніх. Відібраний спеціально для обстеження групі студентів було запропоновано для перекладу з словником текст, що за складністю

відповідав вимогам курсу, на якому навчався студент. Крім цього письмового експерименту, було проведено ряд усних опитувань про витрати часу в домашніх умовах. Проведені експерименти дозволили одержати такі результати (див. табл. 1).

Як свідчать наведені дані, кількість знаків перекладеного тексту від курсу до курсу не зростає. Навпаки, ускладнення тексту приводить до деякого зменшення кількості знаків. Спираючись на цей висновок, можна відповісти на одне з поставлених нами питань про вимоги до підбору тексту, до норм позааудиторного читання.

Таблиця 1

Середня чисельність знаків перекладеного тексту студентами ХДУ на протязі однієї астрономічної години

Курс навчання	Середня кількість знаків на одного обстеженого	Середня кількість незнайомих слів в тексті
1	3691	11
2	3306	13
3	3554	17
Всього	3505	15

Враховуючи коефіцієнт складності, норми позааудиторного читання в кількісному відношенні встановлюють для різних курсів приблизно однакові. Змінюватись повинна складність тексту (кількість незнайомих слів, складних граматичних явищ тощо).

Поряд з цим наведена середня кількість знаків ще не повністю характеризує швидкість перекладу у всіх студентів. Більш повно про неї можна судити спираючись на дані, наведені в табл. 2. По них можна простежити, що середня кількість 3505 знаків одержана за рахунок різкої неоднорідності в підготовці. Найменша швидкість дорівнює 1060 знакам перекладу з 23 незнайомими словами, а максимальна — 10 260 знаків за астрономічну годину з трьома незнайомими словами.

Таблиця 2

Розподіл кількості знаків перекладеного тексту за рівнем успішності студентів

Кількість знаків	Число студентів з рівнем успішності			
	3 бала	4 бала	5 балів	Всього
До 2000	3	2	—	5
2000—3000	17	8	—	25
3000—4000	5	3	—	8
Понад того	1	5	5	11
Всього	26	18	5	49

Основна маса студентів (51% від тих, що прийняли участь у експерименті) має швидкість перекладу 2000-3000 знаків за астрономічну годину. Точніше найбільш поширену швидкість перекладу можна вирахувати по середній структурній величині, що зветься модою:

$$M_0 = x_0 + d \frac{f_2 - f_1}{(f_2 - f_1) + (f_2 - f_3)}.$$

де: M_0 — мода;

x_0 — початок модального інтервалу;

d — величина модального інтервалу;

f_1 — частота інтервалу, попереднього модальному;

f_2 — частота модального інтервалу;

f_3 — частота інтервалу, слідуєчого за модальним.

За даними наведеного нами варіаційного ряду мода становить 2540 знаків:

$$2000 + 1000 \cdot \frac{25 - 5}{(25 - 5) + (25 - 8)}.$$

При швидкості перекладу 2540 знаків за астрономічну годину студенту першого курсу необхідно витратити тільки на підготовку позааудиторного читання 43,3 години самостійної роботи, студенту другого курсу — 51,2 часа, третього — 59,3. При загальному річному бюджеті часу самостійної роботи приблизно 540 годин це становить 9,5%—11%. Але крім позааудиторного читання, студент повинен виконати і деякі інші види домашнього завдання: письмові роботи, підготовка до аудиторних занять з аналогічного читання та ін. Більш того, студент першого курсу механіко-математичного факультету вивчає, крім іноземної мови, ще 6 предметів, в тому числі і спеціальних, другого курсу — 9 предметів, третього — теж 9.

Таким чином, наявна перевантаженість студентів. Звідси середня успішність з англійської мови (та й не тільки з неї) становить 3,5 бала. Причиною такого становища можна вважати слабку підготовку з мови в середній школі, випускники якої не можуть повністю оволодіти програмою вузу. Підвищенню рівня освіти в значній мірі будуть сприяти заходи, передбачені в «Основах законодавства про народну освіту», прийнятих 6 сесією Верховної Ради СРСР в липні 1973 року.

Але процес поліпшення роботи середньої школи потребує деякого часу, тому рівень підготовки абітурієнтів тимчасово великих змін не зазнає. Це треба враховувати при складанні вузівських програм, учбових планів, графіків роботи студентів. Зусилля всіх кафедр повинні бути скоординовані і спрямовані на підвищення ефективності учбового процесу. Робота в цьому напрямку тільки починається і в процесі її виконання ми матимемо можливість в тій чи іншій мірі відповісти на питання, які нас цікавлять.

1. Кравченко С. Г. О методике бюджетных обследований времени студентов. — Экономические науки, 1969, № 1, с. 10—12.
2. Ліберман О. Г., Кравченко С. Г. Деякі питання методики обстежень і аналізу бюджету часу студентів. — В зб.: Методологія дослідження навчально-виховного процесу вищої школи. К., 1971, с. 21—28.

В. А. КУХТЕНКО, О. О. МИРОНОВ, канд. філол. наук

З ІСТОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ ТВОРІВ ШЕВЧЕНКА У ФРАНЦІЇ

Творчість Т. Г. Шевченка належить не тільки українській, але й світовій літературі. Свідченням тому є численні переклади його творів більш як на п'ятдесят мов світу [2; 3; 4]. Одним з перших таких перекладів було відтворення Шевченкових поезій французькою мовою.

Вперше ім'я Шевченка стало відомим у Франції в липні 1847 р., коли газети «Journal de Francfort» [13] і «Journal des Débats politique et littéraires» [14] на перших сторінках повідомили про арешт кирило-мефодіївців. Після цих повідомлень і згадки про Шевченка у праці Е. Хоецького [9] ім'я українського поета-революціонера протягом багатьох років не з'являється на сторінках французької преси. І це не дивно, бо, як відомо, поет був десять років у засланні і ставлення до нього як революціонера-демократа з боку реакційної французької буржуазії та уряду Другої імперії — одного з найреакційніших в історії Франції — не могло бути іншим. Проте чималу роль в ознайомленні французів з творчістю Шевченка відіграли в ті роки емігранти. Так, у 1849 р. в Парижі вийшла польською мовою книга емігранта-українця Іполіта Терлецького «Слово русина о справах слов'янських», в якій він писав про тяжку долю братчиків, зокрема Шевченка [1; 6; 15]. Книга І. Терлецького знайшла відгук у французькій пресі [1].

Перший переклад Шевченкового твору французькою мовою (це був уривок з поеми «І мертвим, і живим...») з'явився в 1859 р. у праці Івана Головіна «Росія після Александра благонаміреного» [12]. Однак першим власне французьким перекладачем Шевченка був барон Адольф д'Авріль. 1876 р. у книзі «Сентиментальна подорож по слов'янських країнах» він навів переклади уривків з поезій «Тарасова ніч», «Гамалія» та «Автобіографії» [10]. Першим твором, перекладеним у повному тексті французькою мовою, є поезія «Садок вишневий коло хати...». Автор перекладу Еміль Дюран у 1876 р. в журналі «Revue des deux Mondes» надрукував статтю про Шевченка і вмістив у ній вище названий переклад, а також уривки з поем «Гамалія», «Катерина», «Мар'яна-Черниця» та поезії «Думка» («Нащо мені чорні брови...») [11]. Е. Дюран писав про популярність творів Шев-

ченка серед українського народу: «Всі малоруські селяни знають напам'ять чимало його поезій». [11, с. 922]. Він вбачав у Шевченкові не тільки народного, але й національного поета, що на той час для Заходу було великим кроком уперед у розумінні й соціально-політичній оцінці Шевченкової творчості. Але Дюран не розумів революційного значення поезії Шевченка, вбачаючи в ньому лише видатного українського лірика [6].

Після виступу Е. Дюрана твори Шевченка майже щороку перекладаються і публікуються французькою мовою. Ще в дореволюційні часи близько двадцяти літераторів — поетів і письменників різних націй — знайомили французького читача з творами Шевченка у своїх перекладах. Проте все це були розрізнені відтворення окремих поезій великого Кобзаря.

Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції інтерес до особи Шевченка став помітно зростати. Відтоді за перші двадцять років вийшло понад два десятки поезій Шевченка французькою мовою, як розрізненими, так і спеціальними, антологічними виданнями [5, с. 9—10]. Деякі з цих перекладів (напр., Ф. Мазада) і тепер залишаються одними з кращих.

1939 р. в паризькому журналі «Commune», редакцію якого очолювали тоді Р. Роллан і Л. Арагон, з'явилася стаття французького поета-комуніста Шарля Стебера про Шевченка і кілька поезій з «Кобзаря» в його перекладах [5, с. 12]. На відміну від своїх французьких попередників, Ш. Стебер першим зазначає, що Шевченко не тільки національний поет, але й творець української літературної мови. Він порівнює Шевченка з Пушкіним. Ця праця Ш. Стебера і тепер залишається одним з кращих здобутків французької публіцистики про великого Кобзаря. У травні того ж року Ш. Стебер публікує ще одну статтю в журналі «Франція-СРСР». В цій статті, що називається «Тарас Шевченко — поет України і свободи», автор звертається до своїх читачів з Шевченковим закликком: «Борітеся — поборете!». Коли в Європі посилюлася загроза фашизму, Ш. Стебер рішуче виступив проти намагань гітлерівців використати ім'я Шевченка з метою посіяти розлад між українським і російським народами.

З великою силою звучало слово про Шевченка у виступах Л. Арагона. У 1954 р. на II з'їзді радянських письменників у Москві, характеризуючи історію української радянської літератури як літератури соціалістичного реалізму, Л. Арагон називає Шевченка «українським Пушкіним». 1955 р. у паризькому тижневику «Les Lettres Françaises» Л. Арагон помістив ще одну статтю про життя і творчість поета, про його зв'язки з найвидатнішими сучасниками. При цьому Л. Арагон широко використовує приклади з поезій Шевченка, перекладених, очевидно, ним самим [5, с. 29—30].

Стаття Л. Арагона викликала великий інтерес французьких читачів до особи Шевченка і його поезії. Нею зацікавився відомий французький поет-комуніст Ежен Гійєвік. 1964 р. він видав

збірку своїх перекладів поезій Шевченка. Переклади були зроблені при безпосередній допомозі історика і знавця Шевченкової творчості Владислава Пельця. Збірка є сто десятою книжкою серії «Поети сьогодення», що виходять у видавництві П'єра Сегера [8]. Того ж року Е. Гійєвік разом з Жаклін Лафон надрукував у видавництві «Галлімар» переклад повісті «Художник» і уривка з «Щоденника» поета [7].

Згадана вище збірка перекладів поезій з «Кобзаря» була видана у відповідності з угодою, укладеною ЮНЕСКО з урядом УРСР. Національна комісія УРСР при ЮНЕСКО ухвалила добір творів для збірки, а також забезпечила перекладача матеріалами. Збірка відкривається великою вступною статтею-передмовою поета-перекладача. Ця стаття містить примітки і пояснення, потрібні, на думку їх автора, французькому читачеві. Е. Гійєвік далі зазначає, що Шевченко, на жаль, ще мало відомий у Франції, а для ознайомлення французів з його поезією треба було звернутися до іноземних джерел. Він жалкує, що ім'я основоположника нової української літератури не значить навіть у великому ілюстрованому виданні всесвітньо відомого французького енциклопедичного словника Ларусса ¹.

На початку передмови Е. Гійєвік пише, що перед тим як взятися за переклади Шевченка, він багато і наполегливо вивчав життя і творчість поета, його поетичний набуток. Про це свідчать і кілька сторінок самої передмови, де автор говорить про Шевченка як поета, художника, людину. Він порівнює українського революціонера-демократа з Міцкевичем, Петєфі, підкреслюючи, що як і вони, Шевченко належить своєму народові [8, с. 19].

Щоб яскравіше показати тісний зв'язок Шевченка з народом, Е. Гійєвік протиставляє йому Альфреда де Вінї, цитуючи рядки з поезії останнього, в якій той говорить про роздвоєність своєї душі, «про дистанцію між його двома «я». Е. Гійєвік при цьому з ентузіазмом говорить про Шевченка: «Немає дистанції між його «я» і «я», і тим більше між ним і його народом, між ним і його словом» [8, с. 22]. Шевченко глибоко вірив у те, що думав, що робив, що писав, «і в цьому розумінні Шевченко є поетом від народження, про якого мріяв Гете» [8, с. 22]. Е. Гійєвік захоплюється мовою творів поета-революціонера: «Мова Шевченка проста, свіжа, нова. Його мова точно відповідає динаміці самого вірша. І голос Шевченка долітає до нас з глибини часу» [8, с. 23].

Те, що пише Е. Гійєвік про Шевченка, він узнав, уже перекладаючи твори поета. Не знаючи української мови, він перекладав Шевченкові поезії, користуючись словником, «пересуваючись від слова до слова, від вірша до вірша, від образу до об-

¹ 1964 р. у малому виданні Ларусса вміщено статтю «Шевченко», а у великому виданні цього словника про Шевченка ідеться в статті «Україна» [5, с. 33].

раза». При цьому він намагався знайти у французькій поетичній мові найближчі оригінали еквіваленти. З превеликим жалем перекладач зазначає, що засобами французької мови не можна відтворити всі художні особливості оригіналу, це спричинилося до неминучих у таких випадках втрат, але він намагався, щоб таких втрат було якнайменше. «Мені здавалося, що головне — це зберегти логічний зміст поезій (те, що могло б бути сказаним і в прозі): тон цих поезій, їх рух» [8, с. 25]. Але для того, щоб зберегти «тон і рух» Шевченкових поезій, мова перекладу повинна мати відповідну оригіналові ритміку. Е. Гійєвік цілком слушно зазначає, що французька мова не дозволяє зберегти ритм Шевченкових поезій, який, з точки зору перекладача, базується на чергуванні наголошених і ненаголошених голосних. В той же час форма «вільного вірша» — нескладового, занадто інтелектуального вірша — не відповідає темпу поезій Кобзаря. Саме тому Е. Гійєвік зупиняється на силабічному вірші, так званому «білому вірші» різних розмірів. Він користується у перекладах шести- або восьми-, а подекуди й семи- або дванадцятостопним віршем. При цьому Е. Гійєвік посилається на те, що й сам Шевченко часто переходить від короткого вірша до довгого, змінюючи розмір у тій самій поезії, щоб сповільнити або прискорити хід дії. Е. Гійєвік не зберігає рифми, цієї краси поезій, якій немає еквівалента і яка відсутня в перекладі, і зазначає: «Можна завжди рифмувати, але завжди на шкоду іншому компонентові; тут, без сумніву, не на шкоду літературній вірності, а руху, природності поезії» [8, с. 26].

До збірки входять тридцять чотири твори. Їх добір Е. Гійєвік пояснює тим, що, маючи у своєму розпорядженні обмежену кількість друкованих аркушів, він не міг братися за відтворення таких великих поем, як напр., «Гайдамаки». Тому він віддав перевагу невеликим поемам «Гамалія», «Варнак», «Кавказ», що зберігають стиль великих поем. Крім того, перекладач намагався відтворити поетичний набуток Шевченка в його різноманітності, переклавши вірші, пісні, балади, елегії, присвячення. Наприкінці передмови Е. Гійєвік підкреслює, що його переклади будуть сприяти більш повному ознайомленню французьких читачів з життям, діяльністю і творчістю Т. Г. Шевченка [8, с. 27].

Після праць Е. Гійєвіка за останні десять років у Франції видано чимало робіт про Шевченка [5, с. 32—34] і перекладів його творів [5, с. 14]. Інтерес до великого Кобзаря і його творчості, його поезії у Франції зростає.

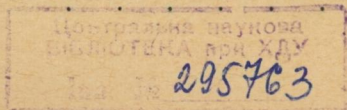
ЛІТЕРАТУРА

1. Гресько М. Шляхи Шевченка у Франції. — «Прапор», 1963, № 12, с. 44—46.
2. Шевченко Т. Г. Бібліографія літератури про життя і творчість. 1839—1959. В 2-х т. Склали: І. З. Бойко, Г. М. Гімельфарб, О. Д. Кізлик, Е. Є. Кравченко, К. Є. Скокан, Я. В. Беляєва, М. В. Булавецька. К., Вид-во АН УРСР, 1963. Т. 1. 422 с.; Т. 2. 602 с.

3. Шевченко Т. Г. Бібліографія ювілейної літератури. 1960—1964. Склад Ф. Сарана. К., Вид-во «Наукова думка», 1968. 624 с.
4. Шевченко Т. Заповіт мовами народів світу. К., 1964, 121 с.
5. Шевченко Т. Г. французькою мовою. [1847—1967]. Бібліографічний покажчик. Склад М. М. Гресько. Львів. 43 с.
6. Энциклопедический словарь. СПб., Издатели Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон, 1901. Том 32-а, 956 с.
7. Chevtchenko T. Le Peintre. Récit suivi de fragments du Journal. Traduit par Jacqueline Lafond et Guillevic. Collection UNESCO des oeuvres représentatives. Paris, NRF Gallimard, 1964. 65 p.
8. Chevtchenko T. Préface, traduction et choix de textes de Guillevie. — Poètes d'aujourd'hui, Nr. 110. Paris, Editions Pierre Seghers, 1964, 120 p.
9. Chojecki E. Etude comparée des langues et dialectes slaves. — «La Revue Indépendante», 10 vol., Paris, 1847, 10 août, p. 362.
10. Cyrille (Baron d'Avril). Voyage sentimental dans les pays Slaves. Paris, 1876, p. 205—206.
11. Durand E. Le poète national de la Petite-Russie Chevtchenko. — «Revue des deux Mondes», t. 115, Paris, 1876, 15 Juin, p. 919—944.
12. Colovine I. La Russie depuis Alexandre le bien intentionné. Francfort s/Main-Leipzig, 1859, p. 29.
13. «Journal de Francfort» — Francfort s/Main, 1847, Nr. 185, 7 Juillet, p. 2—3.
14. «Journal des Débats politique et littéraires» — Paris, Edition des Départements, 1847, Nr. 187, 9 Juillet, p. 1.
15. Orgelbranda S. Encyklopedja Powszechna z ilustracjami i mapami. Tom—XIV. Warszawa, Wydawnictwo towarzystwa akeyjnego odlewni czcionek i drukarni. S. Orgelbranda synów, 1903. 463 S.

ЗМІСТ

Андреева О. П. Загальні й спеціальні заперечні речення в сучасній англійській мові	3
Андропова В. Б. Варіантність аналітичних морфем	6
Бейдер Ю. І., Палант Б. О. Особливості роботи оперативної пам'яті в процесі навчання іноземної мови	11
Борисовська Л. І. Синтаксичне використання моделі <i>used + to</i> інфінітив	14
Бородіна Г. І. Синтагматична характеристика перфектних форм німецького дієслова в порівнянні з перфектними формами англійського дієслова	19
Водяха А. М. Співвідносність складних слів та словосполучень в англійській мові	26
Вороніна Л. О., Муха Р. Г. Порівняльний аналіз дієслів введення в англійській і російській мовах	31
Гаврилова Г. І. Про семантичні здвиги в значенні французьких дієслів, які перейшли по конверсії в категорію іменників	33
Гаврильченко І. В., Циркович О. Д. До питання перекладу верлібра	39
Даниленко Т. Й. Синтаксична характеристика структур типу <i>to be hopeful — to be usable</i>	42
Дородних А. І. <i>Shall/will, should/would</i> в регіональних варіантах англійської мови	46
Єфімов Р. В. Значення і значущість словотвірного афікса (на матеріалах сучасної німецької мови)	51
Ещенко Ю. Ф. До питання про займенник як частину мови	55
Зінов'єва В. Л. Конструкції двооб'єктних дієслів типу « <i>tell</i> », « <i>give</i> » в субмовах авторської мови, діалога та газети	59
Іванова Я. К., Шайханурова Л. В. Вплив різноманітності вправ на засвоєння лексичного матеріалу на другому курсі факультету іноземних мов	63
Каравашкін В. І. Композитні потенції німецьких дієприкметників	66
Кібук С. О. Про слова-замісники та морфеми-замісники в сучасній англійській мові	71
Коробова М. Б. Оцінка близькості синтаксичної інформації оригіналу та перекладу	75
Ланецька К. І. Звуконаслідування як засіб образності в художній літературі (на матеріалах німецької мови)	80
Лібін Ш. К., Мінкін Л. М. Питальний член у ролі антецедента в складнопідрядних реченнях французької мови	84
Муха Р. Г. Дієслова авторського введення в англійській мові	87
Маєвська Л. Д., Білогуб А. Л. До питання про соціолінгвістику і лінгвосociологію	90
Одиноква В. І. Полісемія як один із факторів лексико-семантичного варіювання (на матеріалах творів сучасних французьких письменників-прозаїків)	93

Олешко Л. Г. До структурної і функціональної характеристики зворо- ту ілуа у сучасній французькій мові	98
Паповянец Е. Г. Квантитативні параметри складного речення (на матеріалах англійських газет)	102
Проценко В. С. Деякі риси давньоверхньонімецького інструментали- са в порівнянні з іншими мовами	105
Роговська Б. Й., Вербицька Н. В. Дієслівне заміщення і акту- альне членування речення (на матеріалах англійської, німецької, швед- ської, датської і норвезької мов)	110
Розказова О. О. Редукція груп консонантів у розмовному стилі сучасної французької мови	114
Тарасова О. В. Функціонування регіональних підмов сучасної ан- глійської мови	118
Ткаченко Ю. М. Моделі сполучуваності герундія в сучасній англій- ській мові	124
Ужик В. О., Яцевич Ж. Ф., Кравченко С. Г. Місце позааудитор- ного читання з англійської мови в бюджеті часу студентів	128
Кухтенко В. А., Миронов О. О. З історії перекладу творів Шев- ченка у Франції	131

ВЕСТНИК ХАРЬКОВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

№ 128

Иностранные языки

Выпуск 8

(на украинском языке)

Издательское объединение «Вища школа»
Издательство при Харьковском государственном университете

Редактор *О. Г. Роскопит*
Техредактор *Г. П. Александрова*
Коректор *Т. О. Жигальцова*

Передано до набору 30/X 1974 р. Підписано до друку 7/VIII
1975 р. Формат 60×90¹/₁₆. Папір друкарський № 3. Умови.
друк. арк. 8,5. Обл.-вид. арк. 9,5. Тираж 1000. Зам. № 1874.
БЦ 50296. Ціна 57 коп.

Видавництво видавничого об'єднання «Вища школа»
при Харківському державному університеті.
310003, Харків, Університетська, 16.
Харківська міська друкарня № 16 Обласного управління
у справах видавництв, поліграфії та книжкової торгівлі.
Харків, Університетська, 16.